

024j 06747

“Da levde vi ta mat, nå leve vi ta peeng”
- ei skogsbygd i endring, en verdi- og holdningsanalyse ca. 1930-2000

Espen Skjærbakken
Hovedoppgave i etnologi
Institutt for kulturstudier
Universitetet i Oslo
Høsten 2001

Oslo

sanvunnsvitenskap
Hovedoppgave - Arkivsamlng

mag 314. AwH 02/6740

Forsiden: Småbrukerfamilie i Vestre Skogbygd ca. 1932. Småbrukeren, hans foreldre og morens eldre søster, to ugifte brødre, foreldrenes pleiedatter, en niese på besøk og hunden Freya. (Foto: Privat eie.)

“Da levde vi ta mat, nå leve vi ta peeng”
- ei skogsbygd i endring, en verdi- og holdningsanalyse ca. 1930-2000

Espen Skjærbakken

Hovedoppgave i etnologi
Institutt for kulturstudier
Universitetet i Oslo
Høsten 2001

Forord

Blindern, 4 oktober 2001.

Så er jeg da ved vegs ende etter flere års hovedfagsstudier, avbrutt av litt for lange sommersesonger i museumsbransjen. Mange timer med grubling og skriving ligger bak et slikt hovedfagsprosjekt, og det er også mange som fortjener takk for en hjelpende hånd.

Først og fremst takkes informantene for å ha tatt seg tid til besøk av en student fra storbyen, og som har fortalt historier, fra både fjern og nær fortid, om livet i Skogbygda. Foreldrene mine, Berit og Odd, takkes spesielt for økonomisk støtte, mens medstudentene skal takkes for sosialt samvær og inspirerende faglige samtaler. En ekstra takk går til:

Cand.philol. i etnologi, Alexander Ytteborg

Cand.philol. i etnologi, G. Beate Strøm

Stud.philol. i etnologi, Gaute Jacobsen

Cand.philol. i nordisk språkvitenskap, Gunhild Tomter

Stud.philol. i etnologi, Knut B. Fageraas

Stud.philol. i idéhistorie, Knut D. van der Wel

Cand.philol. i kulturvern og kulturformidling, Laila Hansen

Stud.philol. i etnologi, Pei Irgens

Stud.philol. i etnologi, Richard Gjems

Cand.agric. Thomas Hame

Stud.philol. i etnologi, Thomas E. C. J. Ulrich

Disse skal takkes for tekstlesing, korrektur og gode innspill, mens cand.mag. og systemutvikler **Tormod Sandin** takkes for teknisk assistanse.

Veileder, professor i etnologi og sjefskonservator ved Hedmarksmuséet og Domkirkeodden, **Ragnar Pedersen**, skal ha en stor takk for innspill på struktur, perspektiver og gode begreper, i tillegg til friheten til å prøve og feile på egenhånd.

Så atter igjen, tusen takk alle sammen!

Espen Skjærbakken

INNHALDSFORTEGNELSE

DEL I: INNLEDNING	1
Kapittel 1: Oppgavetema	1
Problemstilling	2
Verdi- og holdningsanalyse.....	3
Kapittel 2: Kilder og metode	5
Kilder.....	5
Metode.....	8
Kapittel 3: Lokalstudier, skogsbygder, og oppgavas inndeling	14
Lokalstudier.....	14
Studiefelt	17
Oppgavas ulike deler.....	18
DEL II: STEDET	21
Kapittel 4: Løten og Skogbygda	21
DEL III: SKOGBYGDSAMFUNNET PÅ 1900-TALLET	25
Kapittel 5: Jorda og skogen	27
“Da levde vi ta mat”	28
“Det går ikke ann å setta verdien på arbet jord”	47
Kapittel 6: Boligens endring - Hjemmet i ei skogsbygd	55
“I kjøkkenet frøs vatnet hår eneste vinternatt”	56
“Hjemmet”	64
Kapittel 7: Skole og oppvekst i ei skogsbygd	65
“Det var jussom ittno vanskeligheter mæ ænna enn det en hadde nåe å fara mæ”	65
“Litt om sentraliseringa i Løten”	79
Kapittel 8: Bygdesamfunnet	85
“Naboene stakk innom hverandre titt og ofte”	85
Kapittel 9: Et fritidssamfunn?	101
“Nå skar en fel egentlig samle ælle i byom”	101
Kapittel 10: Skogbygda og identitet	107
“Løtensokning og lokalpatriot”	108
Kapittel 11: Verdier og holdninger i Skogbygda	117
DEL IV: KONTEKSTUALISERING	125
Kapittel 12: Fra landsbygd til utkantbygd	125
DEL V: AVSLUTNING	137
SUMMARY	143
VEDLEGG	I
Informanter, kilder og litteratur, spørreundersøkelse	I-VIII

Illustrasjon 1: Kart over Løten kommune og nabokommuner (fra telefonkatalogen for Hedmark og Oppland 2001, data fra Statens kartverk)

DEL I: INNLEDNING

Kapittel 1: Oppgavetema

I løpet av forrige århundre ble det norske samfunnet endret fra et jordbruks-, fiske- og industrisamfunn til et i hovedsak tjeneste- og konsumsamfunn. Hastigheten på endringene har vært enorm, sannsynligvis uten like i nyere historisk tid. Dette har hatt stor innvirkning på alle lokalsamfunn som utgjør det konglomeratet som kalles Norge, enten det har vært jordbruk, skogbruk, fiske, skipsfart eller industri som har dominert leveveiene til lokalbefolkningen. Det norske samfunnet har også i stadig sterkere grad blitt integrert i den internasjonale og globaliserte verden, og blitt påvirket av økonomiske konjunktursvingninger og særlig anglo - amerikansk kultur og materialisme. Samfunnet anno år 2000 ville ha virket fullstendig uforståelig og forvirrende for en nordmann som levde i år 1900, på samme måte som de fleste nordmenn av i dag ville ha vanskelig for å forstå den norske hverdag rundt 1900. Så vidt raske endringer av det fysiske og sosiale miljøet har også gjort det aktuelt å stille spørsmål ved etablerte sannheter, normer og verdier. Verdier, holdninger og normer som befolkningen og individer har i dag må kunne betegnes som vesensforskjellige fra de verdier, holdninger og normer som besteforeldregenerasjonen og olderforeldregenerasjonen hadde tidlig på 1900-tallet. Samfunnsendringene i løpet av denne siste hundreårsperioden gjelder altså ikke bare rent fysiske, eller materielle, endringer, men også endringer på det mentale plan. Hvorvidt de mentale endringene er et resultat av de fysiske eller omvendt er en diskusjon som det ikke er mulig å finne et generelt svar på. Det er allikevel lov å anta at det har vært gjensidig påvirkning mellom disse to faktorene.

Denne hovedfagsoppgava tar utgangspunkt i et lite bygdesamfunn, nærmere bestemt ei skogsbygd¹ på Østlandet. Denne skogsbygda, Løten Skogbygd (Skogbygda), består av tre mindre grender hvor fysiske og materielle endringer i de siste 50-70 åra antas å ha vært særlig tydelige. Undersøkelsen tar for seg perioden ca. 1930 til 2000, men det legges vekt på

¹ I en rapport fra det felles nordiske skogprosjektet, er begrepet skogsbygd brukt løslig om landsbygder som har vært dominert av skog og skogbruk (Kaldal 2000a:11).

endringene etter 1945, dvs oppbyggingsfasen etter andre verdenskrig. Dette blir følgelig en lokalundersøkelse innen et mindre geografisk område i et kortere historisk perspektiv.

Oppgava har fått tittelen “*Da levde vi ta mat, nå leve vi ta peeng*” Med undertittelen *Ei skogsbygd i endring, en verdi- og holdningsanalyse ca. 1930-2000*. Tittelen er et uttrykk som i dag brukes blant enkelte av de eldre i Skogbygda, mens undertittelen presiserer oppgavas hovedfokus: Å undersøke endring og kontinuitet i ei skogsbygd gjennom å beskrive og analysere den nære fortida, sett i forhold til verdier og holdninger.

Problemstilling

Jeg ønsker, som nevnt i oppgavetittelen, først og fremst å studere verdier og holdninger i et skogbygdsamfunn hvor fysiske og sosiale vilkår er i endring. Med *verdier* menes kulturelt betingede vurderinger av hva som er positivt (“bra”) eller negativt (“dårlig”) innen en gruppe, men som samtidig vil variere noe fra individ til individ. Videre er det verdiene en gruppe besitter som konstituerer de kollektive og kulturelle rettesnorene for handling, altså *normene*. Både normer og verdier blir forsøkt formidlet kollektivt og mellom generasjonene. Med *holdninger* menes hvordan man tar stilling til noe i ulike situasjoner, oppfatning av og følelsesmessig reaksjon på et fenomen, men med utgangspunkt i de verdier og normer individene besitter. Reaksjonen vil gjerne være avhengig av ens eget forhold til situasjonen, hvor nær tilknytningen er til personer eller tematikk som er involvert. Holdninger kan derfor sies å være mer relative enn verdier, og derfor vanskeligere å analysere.² Verdier og holdninger har ulike nivåer, det er de manifesterende verdier, de som klart uttrykkes, og det er de underliggende verdiene, de som ikke er erkjente. I denne oppgava ønsker jeg å se nærmere på begge disse nivåene.

Arbeidshypotesen har vært at dersom store fysiske og sosiale endringer har forekommet vil dette også påvirke verdier og holdninger. Jeg antok at jeg i såfall ville finne forskjeller i verdier og holdninger mellom de ulike generasjonene. Samtidig har det kanskje vært enkelte holdninger eller verdier som har vist kontinuitet og som man vil finne også hos de yngste. Dette vil først bli undersøkt gjennom en bred beskrivelse av enkelte *levestandardvariabler*, både av økonomisk, sosial og kulturell karakter. Med *levestandardvariabler* menes økonomiske, sosiale og kulturelle betingelser for livet i ei bygd. Gjennom denne beskrivelsen og informantenes utsagn om levevilkårene vil jeg kunne avdekke eller fortolke de underliggende verdier og

holdninger. I tillegg til beskrivelsen av levevilkårene vil jeg også bruke andre perspektiver for å nærme meg verdier og holdninger. Et perspektiv vil være det forholdet informantene har til bygda og egen identitet, eller det man kaller lokalidentitet. For øvrig vil jeg også komme inn på hva slags holdninger informantene har mer generelt til den modernisering og endring som fortsatt pågår i skogsbygda og i storsamfunnet, og derigjennom se andre sider ved dagens verdier.

Hovedproblemstillingen blir altså: **Hvordan har fysiske og sosiale endringer i etterkrigstida påvirket verdier og holdninger hos lokalbefolkningen i ei skogsbygd på Østlandet, i forhold til egen identitet, bygda og storsamfunnet?**

Dette bygdesamfunnets endringer er ikke unik da det er del av det samme storsamfunnet som andre norske bygdesamfunn, og følgelig har vært påvirket av de samme prosessene som resten av samfunnet. Denne undersøkelsen i Løten Skogbygd kan derfor være representativ for aspekter ved norske og til dels andre nordiske skogsbygders endringer, dog uten på noen måte å gjøre krav på å være allmenngyldig.

Verdi- og holdningsanalyse

Ovenfor har jeg definert hva jeg mener med verdier og holdninger. Neste spørsmål blir da: Hvordan gjør man så en verdi- og holdningsanalyse?

Normer, verdier og holdninger utgjør det som også kalles *mentalitet*, ofte kontrastert mot klart formulert *ideologi*. Mentalitetsendringer er først synlige over lengre tidsperioder. Imidlertid har etnologen *Liv Emma Thorsen* (1994) argumentert for at dette begrepet kan operasjonaliseres og brukes i en sammenlikning mellom ulike generasjoner over kortere tidsperioder med et mindre antall kvalitative intervjuer. Etnologen *Asbjørn Klepp* støtter denne tankegangen, da han mener at siden endringstakten de siste 60-70 åra har vært særlig stor er det fruktbart å se på mentalitet over såpass kort tid som et tregenerasjonsperspektiv.³ Nye idealer har kollidert med de etablerte mentalitetene og kanskje ført til endringer i disse. "*Mentalitetshistorien er en totalhistorie, men man må ta utgangspunkt i det materielle for å kunne si noe om det immaterielle*" sier Klepp.⁴ Jeg har bevisst valgt å ikke bruke mentalitetbegrepet i særlig grad i min oppgave, fordi begrepet er vanskelig å bruke i en

² Definisjonene er basert på Sosiologisk Leksikon (1997) og Statsvitenskapelig Leksikon (1997).

³ Basert på forelesning med Asbjørn Klepp 22/4-98, over L. E. Thorsens *Det fleksible kjønn*.

⁴ Klepp 22/4-98

konkret analyse. Det er derfor bedre å bruke begrepene verdier og holdninger i min analyse, sjøl om dette heller ikke er begreper uten videre konnotasjoner. Argumentasjonen til Thorsen og Klepp ovenfor, støtter opp under min verdi- og holdningsanalyse, hvor jeg delvis bruker samme metodikk som Thorsen i sin mentalitetsstudie, om enn på et betydelig mindre kildemateriale.

Verdier og holdninger har som nevnt ulike nivåer; det er de manifeste verdier, de som klart uttrykkes, og det er de underliggende verdiene, de som ikke er erkjente. En verdi- og holdningsanalyse vil i tillegg til å beskrive det informantene *sier* om verdier og holdninger, også prøve å framtolke de underliggende, det som ligger implisitt i utsagn om ulike forhold. Verdi- og holdningsanalyse er altså en tolkning av et verdiladet kildemateriale som i dette tilfellet er samlet inn i og omhandler ei mindre skogsbygd på Østlandet over en relativt kort periode. Denne analysen skal kunne si noe dagens verdier og holdninger, først og fremst i denne skogsbygda, men også med relevans for andre bygdesamfunn. Levningsaspektet ved det eldre materialet, og beretninger om fortidas levekår vil også si noe om de fortidige verdier og holdninger, og vise om det har funnet sted endringer av disse.

Kapittel 2: Kilder og metode

Kilder

Intervjuer blir brukt som hovedkilde for å komme fram til dagens verdier og holdninger i Skogbygda. I tillegg har en spørrelisteundersøkelse blitt brukt for å øke representativiteten i materialet og nyansere de synspunktene jeg finner i intervjuene. Lokalhistorisk litteratur gir i første omgang ren faktakunnskap, som er blitt bakgrunn for beskrivelse og analyse. Samtidig gir den også en del klare utsagn i forhold til verdier og holdninger over en tjueårsperiode. Minneoppgavematerialet fra en landsomfattende konkurranse i 1981 inneholder også klare utsagn om verdier, normer og holdninger hos forfatterne på tilblivelsestidspunktet. Dette kommer i tillegg til den faktakunnskapen som har utgangspunkt i temalisten for minneoppgava. Dette betyr at jeg benytter deler av kildematerialet både som levning og beretning, på ulike nivåer i framstillingen. Beretningsaspektet sier noe om de konkrete levekårene, mens levningsaspektet ved kildene sier noe om opphavsituasjonen. (Jfr. Dahl 1994:37 & Kjeldstadli 1997:162ff)

Jeg vil undersøke dette bygdesamfunnets underliggende verdier og holdninger med utgangspunkt i ni intervjuer eller feltsamtaler, tre minneoppgaver for eldre fra 1981, lokalhistorisk litteratur, og 20 svar på en spørreundersøkelse. Jeg har gitt alle informantene fiktive navn i framstillingen på grunn av personvernlovgivningen. To av intervjuinformantene har også besvart spørreundersøkelsen. *Lautin*, årboka til historielaget i Løten kommune, er den viktigste lokalhistoriske litteraturen, og er utgitt i perioden 1975-2000, mens minneoppgavene er nedskrevet i 1981. De egne intervjuene er gjort i tre omganger, vår og høst 1999 og våren 2000, mens spørreundersøkelsen er gjort sommeren 2000.

Kildematerialet er i stor grad såkalte initierte kilder, hvilket vil si at de er oppstått som et resultat av initiativ fra andre enn informanten, det være seg forskeren sjøl, forskningsinstitusjonen eller den lokalhistoriske årbokkomiteen. (Jfr. Klepp 1988) Materialet er også framkommet over en lengre tidsperiode, hvilket betyr at kildenes "nå" vil variere en del. Informantene gir heller ikke bestandig klart uttrykk for hvilken periode "før" tilhører.

Intervjuinformantene er folk som er etablerte og som bor i Løten Skogbygd, dvs. i praksis mennesker over 30 år. Det er både kvinnelige og mannlige informanter, fordelt på to kvinner

og seks menn. Informantene er født mellom 1908 og 1962, men de fem intervjuene jeg bruker hyppigst i framstillingen er med tre menn som er født henholdsvis i 1923, 1925 og 1950. Dette blir da mine såkalte nøkkelinformanter, de som i stor grad virker som inngang for min forståelse og videre tolkning.

I intervjuene forteller informantene om hendelser fra fortida, slik de oppfattes i dag. Det vil si at fortellingene om det tradisjonelle på en måte blir moderne kommentarer til det moderne (Hansen 1998:17) Dette kalles et retrospektivt perspektiv. Fortidas opplevelser og virkelighet er filtrert gjennom tiden, slik at det som gjenstår er minnene. Minnene er selektive bruddstykker av en fortidig virkelighet, tolket og brukt som forklaringer i og for nåtidas situasjon gjennom en eller flere livsfortellinger. Det skjer gjerne en etterrasjonalisering av fortidas handlinger, og sjøl om fortellingene er beretninger om fortid, er de levninger i nåtid som kan si mer om dagens situasjon enn om fortida. (Jfr. bla. Kjeldstadli 1992:162ff&188) Informantene kan også veksle mellom å være representant for “bygda” eller seg sjøl, uten at det ene nødvendigvis utelukker det andre. Informantenes egne opplevelser blandes også med hendelser de har overhørt eller blitt fortalt. Dette er noen av de negative sidene ved muntlige kilder som kildemateriale, og det er sjølsagt mulig å gå inn og se mer nøye på kildekritiske aspekter i forhold til relevans, troverdighet og tendens, men dette er ikke noe poeng i denne sammenheng.

Livsfortellinger er deler av livshistorien, utvalgte og ofte standardiserte gjennom gjenfortelling og samtidig avpasset til tilhøreren. Dette er noe jeg merket tydeligst hos de informantene jeg besøkte flere ganger, hvor enkelte historier ble repetert, og gjentatt med den samme strukturen på fortellingen som ved tidligere besøk. For øvrig gjelder dette også de biografiske beretningene, eller i mitt tilfelle de tre minneoppgavene fra 1981, hvor jeg, basert på andre kilder, vet at en av fortellerne har utelatt relevante sider av sin livshistorie i livsfortellingen, da hun er inne på temaet barn utenfor ekteskap, uten å nevne sitt eget forhold til emnet. I denne oppgava er dette imidlertid ikke et hovedpoeng, da jeg ikke først og fremst er ute etter den historisk korrekte sannheten eller virkeligheten som den egentlig var, i den grad det er mulig å finne denne. Det er hva som fortelles og brukes som forklaringer for og på dagens situasjon av informantene som har relevans for min oppgave, for å kunne analysere fram verdier og holdninger. Det er en rekke andre aspekter ved intervjuet som kilde som også kommer inn, slik som forskerens rolle i innsamlingssituasjonen, forskerens forforståelse og fordommer, samt forskerens tolkning og bruk av materialet. Dette kommer jeg nærmere tilbake til under metode.

Fokus i oppgava vil ligge på nåtida, noe som for så vidt er en forutsetning for bruk av et retrospektivt materiale. En verdi og holdningsanalyse sier som sagt mer om hvilke verdier informantene har i dag enn om den fortidige virkeligheten. Samtidig kan fortellingene være en kilde til å spore de eldre normene og verdiene. Slik sett kan intervjuet brukes som kilde til endring av verdier, normer og holdninger, og det er derfor godt egnet som kildemateriale for en slik undersøkelse som jeg gjør i denne oppgava.⁵

Jeg har også utarbeidet en spørreundersøkelse basert på intervjuene, og dette spørreskjemaet er blitt sendt ut til alle husstander i Skogbygda.⁶ Deltagerne er da folk som mottar post i Skogbygda, og undersøkelsen var åpen for alle aldersgrupper, men de som har svart er født mellom 1923 og 1970. Dersom man ønsker å bruke spørrelistor i en verdi- og holdningsanalyse, må man gi respondenten rom for å uttrykke vurderinger, samtidig som man ikke må overvelde dem med antall spørsmål. Spørsmålene kan heller ikke være for abstrakte, og må reflektere det som man antar er viktig for innsenderen. Av 120 utsendte spørreskjemaer har 20 besvart henvendelsen, eller i underkant av 20%. Svarene tyder på at en del av spørsmålene ikke har vært klart nok formulerte. Jeg kunne kanskje ha brukt flere spørreord, sjøl om det ikke er sikkert at dette ville ha gitt bedre svar. Mange av svarskjemaene er sporadisk utfylt, og mange har svart kort ja eller nei, på flere av spørsmålene som innbyr til lengre vurderinger. Når det gjelder hvem som har svart, viser det seg at det er mange innflyttere i forholdt til “heimfødinger”. Svarene er sjelden utfyllende nok til å kunne brukes på egen hånd, annet enn til en statistisk oversikt som viser tendenser. Allikevel er det mulig å bruke enkelte av svarene utover en kvantitativ understøttelse av de kvalitative “resultatene”, da de peker på viktige temaer og problemer, både for bygda og individene.

Lokalhistorisk litteratur kan, som nevnt ovenfor, gi et bakgrunnsteppe av informasjon om levevilkårene i det samfunnet hvor den fortidige og nåtidige virkeligheten har utfoldet seg. Når det gjelder lokalhistorie eller annet litterært materiale fra området, finnes det lite som direkte tar opp forhold i Skogbygda. Jeg har i denne forbindelse særlig benyttet meg av ulike årganger av *Lautin*, den lokalhistoriske årboka som gis ut av Løten historielag, hvor historier og fortellinger fra Skogbygda er blitt nedskrevet og fortalt. Annen litteratur som tar opp forhold med betydning for Skogbygda har også blitt nyttet, deriblant Løtenboka 3 (Morthoff 1955), og Almenningshistorien (Syversen 1986).

⁵ Se Slettan 1994 for en nærmere problematisering av denne bruken av intervjuer.

⁶ Se vedlegg.

Minneoppgava for eldre som ble samlet inn i 1981 er også viktig i forståelsen av det eldre Skogbygdsamfunnet. Her er det da tre eldre kvinner, født i 1905 og 1910, som har svart på en forespørsel fra Landslaget for bygde- og byhistorie, og Nasjonalforeningen for folkehelsen. De er blitt bedt om å fortelle om ulike temaer fra barndom, oppvekst og tida videre fram med utgangspunkt i ei temaliste. Oppbyggingen på livshistoriene er derfor også dels preget av strukturen fra temalista. Noen av disse livsfortellingene beretter om fenomener og hendelser i fortida, mens andre i tillegg gir klart uttrykk for verdier og holdninger slik de var i 1981. De tre kvinnene som har svart på denne undersøkelsen er noe eldre enn mine egne informanter (hvis man ser bort fra min eldste kvinnelige informant.). Derfor er kanskje noen av observasjonene fra barndommen noe annerledes enn hos de som er 10-15 år yngre. Jeg velger allikevel ikke å se dette som et problem, men som en styrke for oppgava som har som mål å spore eventuelle endringer av verdier og holdninger, men som er uten mål om å si presist *når* de eventuelt har funnet sted.

Et kildekritisk aspekt som gjelder de fleste kilder, men kanskje særlig de initierte kildene, er hvor langt kan man stole på informanten/opphavsmannen? Rene faktaopplysninger bør som oftest sjekkes mot andre kilder dersom det er faktaopplysningene som er viktige i undersøkelsen, da årstall ofte blir sammenblandet, særlig i fortellinger, fordi dette ikke er det som er viktigst ved fortellingen for fortelleren.

Metode

Metode i snever forstand er de begreper, teorier og teoretiske perspektiver man gjør nytte av. Det er altså et verktøy. Jeg har gjort en kvalitativt orientert undersøkelse, men med en kombinasjon av kvalitativ og kvantitativ metode, slik som sosialantropologen *Cato Wadel* beskriver det i sin metodebok *Feltarbeid i egen kultur* (Wadel 1991).

Ved lokalundersøkelser i grende- og bygdesamfunn får man best resultater i forhold til samtidige problemstillinger ved deltagende observasjon. Dette gir best informasjon om samhandling i nåtid, men livsløpsintervjuet som hovedkilde er en mer vanlig brukt metode i etnologisk forskning, og er også det jeg har valgt i min undersøkelse. Jeg har ikke studert samhandling gjennom feltarbeidet mitt, men har gjort intervjuer hvor det blant annet fortelles om samhandling i nåtid og fortid.

Jeg gikk i felten med en åpen problemstilling, og begynte første runde av intervjuene med å kontakte et par informanter som jeg delvis hadde kjennskap til fra tidligere, og som ble anbefalt av andre lokalkjente. Denne første runden, samt andre intervjurunde noen måneder senere, brukte jeg først og fremst for å få den nødvendige bakgrunnskunnskapen om bygda og livet der i nåtid og i fortid. Samtalene med disse ulike informantene hadde en uformell struktur og temaene var vide. Jeg visste ikke helt hva jeg så etter eller hva jeg ville finne, og rene faktakunnskaper var det viktigste i denne fasen, sammen med opparbeidelse av en generell forståelse av livet i bygda i dag. Den usikkerheten jeg hadde ovenfor hva jeg ville vite noe om, gjorde at jeg heller ikke festet disse intervjuene til bånd, men kun noterte ned utdrag av samtalene. Ved en senere gjennomgang av disse notatene la jeg merke til at det var lite notater som tok for seg det jeg egentlig studerte, det meste var faktakunnskap. Jeg kunne allikevel huske betydelig mer fra samtalene enn disse faktanotatene, noe jeg har hatt nytte av under den tidlige analysen av materialet. Manglende bruk av båndopptaker skyldes en blanding av uerfarenhet og sjenanse ovenfor informantene. Det å skulle trenge seg på noen, som en mer eller mindre fremmed student, har vært en kamp med egne grenser så vel som informantenes.

Noen av informantene hadde jeg personlig kjennskap til fra andre sammenhenger, mens de fleste måtte plassere meg ut fra andre kriterier, og enkelte kunne etablere en forbindelse til min far. Han er en lokal håndverker som de fleste har kjennskap til, mens atter andre kunne relatere en forbindelse til min farfar og hans familie, som har bakgrunn fra Skogbygda. Etableringen av kontakten med informantene forgikk via telefon, hvor jeg presenterte meg sjøl som forsker og privatperson, og gav en kort orientering om prosjektet. Tidlig hadde jeg ulike utvalgsriterier for informantene, basert på kjønn og alder, samt at jeg ønsket en jevn fordeling mellom de tre grendene i Skogbygda. Det at det finnes tre grender, er noe som gjør det vanskelig å vite om informantene snakker om Skogbygda som sådan, eller om de snakker først og fremst om sin egen grend. Det finnes en del forskjeller i mellom disse grendene, men forskjellene er ikke større enn likhetene, og endringene i de tre grendene har vært de samme. Kriteriet om at det skulle være en noenlunde lik fordeling mellom grendene var slik sett ikke nødvendig. Aldersmessig har jeg en overvekt av eldre informanter, hvilket vil si at jeg strengt tatt burde ha snakket med flere i 30- og 40-åra for å få likevekt. Jeg mener at dette likevel kan forsvares ved at svar fra yngre respondenter på spørreundersøkelsen ikke divergerer i særlig grad fra de egne intervjuene. Kjønnsmessig har jeg også snakket med flere menn enn kvinner, men jeg mener at dette også kan forsvares, da jeg som kompensasjon for dette har tre

minneoppgaver skrevet av kvinnelige informanter, og i tillegg har mange kvinnelige respondenter på spørreundersøkelsen. Intervjuene fant sted i hjemmet til informantene, på kjøkkenet eller i stua.

Jeg nevnte ovenfor at jeg hadde en åpen problemstilling tidlig i prosjektet, og det hadde jeg i hele feltarbeidsperioden. Jeg styrte informantene inn på ulike temaer som jeg antok var viktige, men lot dem i stor grad få snakke uforstyrret om sine erfaringer og opplevelser, uten å bryte inn med unødige spørsmål om hva jeg mente var interessant. Intervjuene har på denne måten blitt en blanding mellom temaintervju og livsløpsintervju, men med vekt på det siste. Jeg har også fått ulik respons fra flere personer gjennom samtaler om prosjektet mitt, folk i kommuneforvaltningen, historielaget og møter med folk som enten er fra, eller har relasjoner til Skogbygda.

Da denne undersøkelsen er utført nærmest i egen lokalkultur, er det nødvendig å diskutere nærmere hva slags betydning dette har hatt for oppgavas utforming og resultater. I mange sammenhenger advares det mot å forske på egen kultur og eget miljø, på grunn av de ulike implikasjonene dette fører med seg, bl.a. den såkalte "farlige nærheten". Men denne nærheten kan også gi forskeren innsyn og innsikt i en del sammenhenger hvor en utenforstående lettere kan gå seg bort. "*Bruk av vennskap, bekjentskap og personlige sosiale nettverk er meget vanlige måter å få adgang på*" skriver Wadel (1991:30). Det som er viktig i denne sammenheng er å finne den rette balansegangen mellom rollene som forsker og aktør. Dette er helt klart vanskelig, og det er en av grunnene til at det ofte advares mot å forske på egen kultur. Oppgava ville uten tvil ha blitt svært annerledes om en student med en helt annen bakgrunn hadde skrevet den, da alle er produkter av sin egen oppvekst og sosialt miljø.

Det å forske i sitt eget nærmiljø er noe som i verste fall er problematisk, men som uansett gir en mengde føringer og behov for klargjøring. Dette går på aspekter som å klargjøre forskerrollen i forhold til et personlig rollesubjekt med ens egen forforståelse. Dette er viktig både i innsamlingsfasen, i analysen og i presentasjonen. Når forskeren skal samle et materiale gjennom personlig kontakt, altså intervju og observasjon, så dannes det en relasjon mellom forsker og informant. Forskerrollen er bare en av flere roller i feltarbeidssituasjonen. Å innta lærlingerollen, den interesserte som vil lære om og av andre mennesker, er vanskelig dersom forskeren ikke er helt ukjent, da en del kunnskap forventes gitt. Noe forventes det at forskeren kan, og man har også i en viss grad felles referanseramme. Det at forskeren har kunnskaper om feltet, og det at andre har kunnskaper og forventninger til deg som person, påvirker

situasjonen. Det eksisterer et gi-og-ta forhold mellom informant og forsker, eksempelvis når det gjelder kunnskap om felles lokal kultur, eller utveksling av “sladder” (jfr. Wadel 1991:33 og Blehr 1994). Men det er viktig å påpeke at det alltid dannes en relasjon mellom forsker og informantene, og at informantene vil forsøke å plassere forskeren inn i en forståelig sammenheng eller kontekst. De vil prøve å finne en felles plattform for egen forståelse, gjennom å få kunnskaper om forskeren og plassere ham geografisk eller på andre måter. Det er den samme prosessen som skjer også når du forsker i eget miljø, sjøl om dette gjør at informantene har kunnskaper om deg på et annet nivå. Mennesker liker å kunne kategorisere de tingene en har rundt seg, også andre personer. Forskeren blir altså plassert i en rekke ulike kategorier av informantene, alt ut i fra den kunnskapen de har eller får om forskeren.

Jeg hadde en del kunnskaper og forestillinger om hva jeg ville møte i denne bygda da jeg begynte undersøkelsen, men det var viktig å få en bredere basiskunnskap før jeg kunne gå videre for å få svar på det jeg hadde størst interesse av. I møtet med virkeligheten så fikk forforståelsen og følgelig flere av mine for-dommer seg solide bulker, sjøl om mye også var som forventet. (Jfr. Gilje & Grimen 1993:148ff) Mitt første møte med Skogbygda er fra ei tid da jeg ennå ikke hadde lært å gå, og minnet er derfor fragmentarisk. Farfar Ottar var skogsarbeider og brukte i mange år jorda på familiebruket Skjærbakken, eller Høgden som det heter i dagligtalen, ved siden av jobben i skogen. Dette småbruket ligger i Vestre Skogbygd i Løten kommune på Hedmarken. Far hjalp ham og overtok da farfar gikk bort. På det lille småbruket bodde det fram til 1985 to eldre og ugifte søsken av bestefar, som greide seg alene til de var mange og åtti år. Plassen ble solgt da søstera kom på gamlehjemmet og broren som eide plassen, døde. Broren min, Børre, og jeg var mange ganger med på besøk hos Martin og Oleanne hvor vi hjalp til med våronn og slåttonn. Best husker jeg at Skogbygda var så langt unna, på en smal, svingete og humpete veg gjennom barskogen. Andre skogbygdinge hadde jeg ikke noe særlig kontakt med på disse besøkene, men på barneskolen fantes det en og annen som kom med buss fra Skogbygda. Jeg hadde ingen i min klasse, men det fantes en eller kanskje til og med to i noen av de andre årsklassene. De gjorde ikke noe særlig ut av seg, det var ikke slik at jeg så noen forskjeller på dem i forhold til oss andre, annet enn at de kom og dro med skolebussen. Det at de var fra Skogbygda var noe som allikevel gjorde dem litt “annerledes”, kanskje fordi det var ukjent land for de fleste av oss? Kanskje er det nettopp derfor jeg skriver denne oppgava.

Jeg har oppfattet Skogbygda som utkant uten egentlig å definere hva jeg mener med dette. Dette inntrykket har så blitt sittende, på samme måte som det fortsatt gjør hos mange i

kommunen. Sånn sett kan kanskje min forforståelse til en viss grad speile den forforståelsen som også mange andre utenfor bygda har av Skogbygda, sjøl om jeg har hatt familie der, og dermed har hatt et mer aktivt forhold til deler av grendesamfunnet enn mange andre. Det blir omtalt som litt eksotisk at skogbygdingene begynte på barneskolene nede i bygda i 1960, det var noe annerledes og spennende for de som gikk på disse skolene (kvinne f.1949).

Når man forsker i egen kultur, står man i fare for å bruke dekkbegreper, kategorisering av fenomener ut fra egen forforståelse, eller sekkebegrep som dekker over detaljene. Samtidig som ens egen forståelse da kan dekke over, eller tilsløre detaljer, fungerer forskeren dels som sin egen informant. *Fortrolighetskunnskap* er et begrep som *Ragnar Pedersen* har brukt om etnologens inngående kjennskap til gitte historiske kulturer, kunnskap som kan virke korrigerende mot abstrakte generaliseringer og slutninger på ensidig kildemateriale (Pedersen 1993:12). Lokalkunnskap kan på samme måte virke som et supplement og korrektiv til forskerens slutninger. Men det blir komplementære roller som forsker og informant, et relasjonelt forhold, hvor det kan være vanskelig å si hvor den ene begynner og den andre slutter. Dette kan også tilsløre slutningsprosessen: Hvordan har forskeren kommet fram til sine resultater? Det er derfor viktig å prøve etter beste evne å skille mellom rollene. Allikevel er forhåndskunnskapen man besitter gjennom en lokal tilknytning, slik jeg ser det, mer til nytte enn problematisk.

Tolkning og analyse av kildematerialet har foregått parallelt med innsamlingen, og også ført til endring i vinklingen på materialet underveis. Verdier og holdninger er ikke noe man kan spørre direkte om, så når jeg skal gjøre en verdi- og holdningsanalyse må dette gjøres gjennom vurdering av ulike utsagn knyttet til områder og temaer som man kan forvente er konfliktfylte. Videre blir det da min tolkning av disse som blir framtreddende i framstillingen. Mine vurderinger blir da i praksis å tolke det allerede tolkede, såkalt dobbel hermeneutikk. Samtidig må helhet og deler av framstillingen være i samsvar og gjensidig avhengig av hverandre, deler av den hermeneutiske sirkel (jfr. Gilje og Grimen 1993:142ff).

Jeg har valgt ut enkelte sentrale levevilkårsvariabler som jeg gir en bred beskrivelse av, for å se hvordan lokalsamfunnet var tidlig på 1900-tallet, og de endringene som har skjedd fram i mot år 2000. Dette er da mine innfallsvinkler til verdi- og holdningsanalysen jeg skal gjøre. Disse innfallsvinklene er hovedsakelig valgt ut i fra etnologen *Kjell Hansens* inndeling i boka *Välfärdens motsträviga utkant* (1998), hvor han ser på enkelte sider av velferdspolitikken, og dens tilsiktede og utilsiktede virkninger i skogbrukdominerte bygder i Nord - Sverige. Jeg

kommer i mindre grad inn på velferdspolitikken i Norge, men ser på dens konsekvenser og videre betydning for skogbygdsamfunnets verdier og holdninger. Det historiske perspektivet jeg anlegger på materialet, og bredden i informantenes alder synliggjør forhåpentligvis eventuelle verdiskifter som kan ses i forbindelse med endringer og konflikter. Dette gjøres gjennom en sammenlikning mellom representanter for to og delvis tre ulike generasjoner, for å se på verdier og holdninger, endring eller kontinuitet. Kanskje er det også mulig å se forskjell mellom kvinner og menn? Denne generasjonsammenlikningen er ikke like systematisk og utførlig gjennom hele oppgava, men er blitt gjennomført der materialet gir grunnlag for det.

Et viktig spørsmål i forhold til tolknings- og skriveprosessen, eller den etnologiske beskrivelsen, er hvordan jeg kommer fram til de slutningene som jeg drar, og som ikke viser direkte til de gjengitte sitatene? De generelle betraktningene som jeg gjør i oppgava er tolkninger som jeg har gjort på grunnlag av intervjuene, underbygget av den lokalhistoriske litteraturen, Minneoppgavene og spørreundersøkelsen. I tillegg bruker jeg min egen oppvekst i nærområdet som et filter for tolkningen, ved at de refleksjonene jeg har gjort meg om egne erfaringer og møter med Skogbygda og skogbygdingene, virker supplerende på materialet der det har vært nødvendig. Dette gjør slutningsprosessen til dels vanskelig etterprøvbar, da det er kun de siterte utsagnene som gir leseren grunnlag for å underbygge slutningene i oppgava. Derfor blir de tendensene jeg synes å se i materialet sammenliknet med andre undersøkelser og erfaringer fra andre områder. Delvis for å se på gyldigheten av slutningene, men også for å se om dette er mer generelle trekk ved nåtidssamfunnet. Av senere arbeider blir det sentralt å se på noen av resultatene som tidligere nevnte Kjell Hansen har kommet fram til i sin doktorgradsavhandling (Hansen 1998). Svenske studier av skogsbygder er i høy grad relevante for norske studier, da svenske og norske skogsarbeidere ofte har jobbet i de samme skogene, side om side, både i Sverige og i Norge. De har jobbet under de samme betingelsene, og til dels også levd under de samme betingelsene i sine hjembygder, uavhengig av ulik nasjonal status.

Framstillingen er nært knyttet til informantenes fortellinger og uttalelser, og er slik sett et innenfra perspektiv, men dette settes samtidig inn i en større sammenheng, kontekstualiseres og analyseres, altså et utenfra perspektiv. Den nærheten som jeg har til kildematerialet og området vil også være merkbart i språket jeg bruker i oppgava. Setningsoppbyggingen i beskrivelsen og analysen bærer tydelig preg av egen oppvekst og dialekt fra Løten, og samsvarer derfor ikke bestandig med norsk rettskrivning.

Kapittel 3: Lokalstudier, skogsbygder, og oppgavas inndeling

Da jeg i denne oppgava skal gjøre en avgrenset undersøkelse på et mindre geografisk område, er det nødvendig å trekke noen korte historiske tråder for lokalstudier, og gi en kort oversikt over studier innen etnologi og andre fag med utgangspunkt i liknende skogsbygder i Norge og ellers i Norden.

Lokalstudier

Lokalstudier har som regel blitt utført i lokalsamfunn, og det er derfor nødvendig å definere dette begrepet. Hva er et lokalsamfunn, og kan man snakke om det i dag? Lokalundersøkelser har hatt stor utbredelse innen ulike fagtradisjoner, blant sosiologer, antropologer, etnologer og sjølsagt lokalhistorikere. De forskjellige fagene har hatt ulike måter å studere lokalsamfunn på, påvirket av de ulike fagtradisjonene og med ulike overordnede teoretiske perspektiver slik som evolusjonisme, diffusjonisme, strukturalisme og funksjonalisme. Min framstilling av de ulike fagtradisjonene vil nødvendigvis bli både kort og upresis, men viser generelle tendenser innen de ulike fagene.

Definisjonen av hva et lokalsamfunnet er, er blitt mye diskutert innen ulike fag, og i hovedsak går det et skille mellom de samfunnsvitenskapelige og de kulturhistoriske fagene. Dette skillet er allikevel ikke rigid da kulturvitenskapene tenderer til å låne begrep og teorier fra både sosiologi, sosialøkonomi og antropologi. Hovedforskjellen har bakgrunn i ulike kultursyn, skriver Ragnar Pedersen:

“Etnologene oppfatter kultur og samfunn som et hele, mens i samfunnsvitenskapene, spesielt i sosiologi, skilles det klart mellom kultur og samfunn.”
(Pedersen 1988:67)

Den svenske etnologen *Barbro Blehr* bruker denne samfunnsvitenskapelige definisjonen i sin avhandling *Lokala gemenskaper*:

“Keskijärvi är et lokalsamhälle bestående av människor som bor familjevis i separata hushåll i närheten av varandra, innom et klart avgränsat område. En del av dem, men långt ifrån alla, har också sitt dagliga arbete förlagt inom detta område.”
(Blehr 1994:25)

Hun kaller dette en minimumsdefinisjon, da det ofte ligger flere forventninger til et lokalsamfunn. Hun sammenlikner det med det engelske begrepet “community”, og siterer

antropologen *Ronald Frankenberg*: “*Community implies having something in common*” (Frankenberg 1966 hos Blehr 1994:25). Dette som da er felles kan eksempelvis være verdier og holdninger. Antropologen *Marianne Gullestad* forstår “community” som fellesskap, hvor hun tar utgangspunkt i fellesskap i byer, som tilsvarende lokalsamfunn på landsbygda (Gullestad 1978 hos Blehr 1994:26). Fellesskapet må være i småskala, eller lett oversiktlig for deltagerne for å fungere. Blehr mener at dette gjør at man kan si at et lokalsamfunn har potensial for å være et lokalfellesskap, men at det ikke nødvendigvis er det. Hun prøver videre i avhandlingen sin å finne ut hva som utgjør dette fellesskapet.

Sosiologen *Jon Olav Myklebust* definerer lokalsamfunnet slik (i heftet *Skolen i lokalsamfunnet*): “*Lokalsamfunnet er et arealavgrenset sosialt system med mangesidige formål.*” (Myklebust 1976:2). Han sier videre at samhandling og de interne relasjoner, samt frekvensen av disse, er med på avgrensingen. I tillegg er det en viss uavhengighet i forhold til det ytre. Lokalsamfunnet er også lokalisert innen et bestemt geografisk område, som finnes over alt, også i byen, sjøl om disse er vanskeligere å få tak på. Samhandlingen i lokalsamfunnet foregår som totale mennesker; ikke som kollega, nabo, venn, eller bekjent, men alt på en gang (ibid).

De svenske etnologenes “kulturbygge-forskning” prosjekt (eks. Frykman & Löfgren 1979 og 1985) anvender et antropologisk kulturbegrep hvor kultur blir forstått som de normer, verdier og erfaringer som deles av en gruppe mennesker. Dette gjelder da først og fremst små enhetlige samfunn, eksempelvis lokalsamfunn. (Jfr. Thorsen 1994:18) For å få en helhetlig kulturvitenskapelig definisjon av et lokalsamfunn og den lokale kulturen er det også nødvendig å legge vekt på gjenstandene, eller det materielle aspektet. Kulturbegrepet må både inkludere overindividuelle idésystemer og gjenstander ifølge Ragnar Pedersen: “*Mellom disse to plan av kulturen eksisterer det en vekselvirkning som fører begge veier.*” (1988:66) Denne definisjonen egner seg til mitt formål da jeg tar utgangspunkt i ulike levekårsvariabler; sosiale, økonomiske og kulturelle, og ser på endringer av disse for å kunne si noe om verdier og holdninger.

Den samfunnsvitenskapelige forskningen på lokalsamfunn er det hovedsakelig antropologene og sosiologene som står for. Antropologenes brede beskrivelser av samtidige samfunn i 1960-tallets Europa var en videreføring av fagets beskrivelser av såkalte primitive samfunn i mer eksotiske deler av verden. Dette var feltarbeidsstudier som beskrev lokalsamfunnet ut i fra et synkront systemnivå, og som sjelden tok nødvendig hensyn til den historiske, eller diakrone

endringprosessen. Antropologen *Robert Redfields The little community*, gir en bred innføring i ulike antropologiske metoder brukt på studier av lokalsamfunn og menneskets hele (Redfield 1964).⁷ Sosiologene har gjennom sine intervjuer og spørrelister prøvd å gjøre kvantifiserbare lokalundersøkelser, stadig på jakt etter det generelle og allmenne, enten de har studert mindre eller større trekk ved lokalsamfunnet. Resultatene av undersøkelsene blir gjerne brukt som eksempler i en bredere anlagt framstilling av lovmessige funksjoner og generelle endringstendenser.⁸

Den kulturvitenskapelige tilnærmingen til lokalsamfunnsstudier er det lokalhistorikerne og etnologene som står for. Historikerne og lokalhistorikerne har i sine lokalundersøkelser gjort rede for de endringene som har skjedd på systemnivå i lokalsamfunnene, underbygget av en mengde ulike statistikker og tabeller. Individene har sjelden kommet i tale i disse undersøkelsene, annet enn som illustrasjoner gjennom utdrag fra rettsmateriale eller andre skriftlige personalkilder. Etnologien og de etnologiske undersøkelsene av lokalsamfunn har i ulik grad vært påvirket av alle de tre andre fagretningene, men har som regel vært mer interessert i hvordan individene har forholdt seg til sin nære historie. Dette er det man liker å kalle historie nedenfra, i motsetning til den politiske historien som gjerne er sett fra staten og maktpersoners side. Innen etnologifaget har det tidligere vært ganske vanlig å gjøre lokalsamfunnsstudier, særlig på 1970-tallet. På 1980- og 1990-tallet gikk en mer bort i fra det på grunn av en del problemer og begrensninger ved studiefeltet, blant annet definisjonen og avgrensningen av lokalsamfunn, samt at forskerinteressen fant andre tema.

I Norge hadde man ei grendepreget landsbygd til etter andre verdenskrig som var sjølforsynt med de fleste tjenester og institusjoner som skole, butikk, post og telefon. I tillegg var det arbeidsplasser i grendene. Alt dette førte til lite kontakt utenfor den egne grenda. Dette betyr at disse grendesamfunnene kunne defineres som egne lokalsamfunn ut i fra alle definisjonene ovenfor. I dag er det vanskelig å studere et grendesamfunn som et lokalsamfunn, fordi det ikke lenger har egen skole, butikk eller arbeidsplasser. Det er blitt store endringer i levikårsvariablene, og avhengighet og samhandling med samfunnet rundt er en helt annen i år 2000 enn rundt 1930. Lokalsamfunnet må dermed i dag være et større geografisk område enn et tradisjonelt grendesamfunn ut i fra definisjonene ovenfor. Min undersøkelse av en

⁷ Nå kan det argumenteres godt for at antropologi er et kulturvitenskapelig fag, men her framstilles det som et samfunnsvitenskapelig fag.

⁸ Et eksempel kan være Myklebusts (1976) generaliseringer av forskjellene mellom sentraliserte skoler og grendeskoler i lokalsamfunnet, basert på ulike delstudier.

skogsbygd på Østlandet er like fullt et lokalstudie, selv om det gjøres på en mindre enhet enn dagens faktiske lokalsamfunn.

Studiefelt

Når det gjelder undersøkelser som er gjort i forbindelse med skogbruk og skogsbygder mer spesifikt, finnes det både lokalundersøkelser og regionale undersøkelser. Skogsbygdene som eget studieområde er tett knyttet opp til hovednæringsveien, altså skogen. Alle bønder også utenfor skogsbygdene hadde i historisk tid behov for og tilgang til skog som brensel, byggematerialer og som redskapsemner, men det som gjør skogsbygdene spesielle er da den store vekten som legges på utnyttelsen av skogen for salg og transport. Disse tidlige undersøkelsene er det først og fremst historikere og etnologer som har gjort. De tradisjonelle historiske og etnologiske undersøkelsene av norske skogsbygder beskriver gjerne arbeidsprosesser i skogsarbeidet, eller ulike sosiale institusjoners virke i bygdesamfunnet.⁹

I de siste åra har det kommet flere avhandlinger og bøker som beskriver og analyserer skogsarbeidet og arbeiderkulturen ut i fra nye teoretiske perspektiver. Disse går atskillig dypere i tolkningen enn de eldre beskrivelsene, med vekt på eksempelvis modernitet og maskulinitet i dette mannsdominert arbeidsmiljøet. *Ella Johanssons Skogarnas fria söner* (1994) er et godt nyere svensk eksempel på hvordan livet i skogen og skogbygdsamfunnet er blitt beskrevet, mens arbeider av *Ingar Kaldal* (1998) og *Paul Tage Halberg* (1998) er eksempler fra norske forhold. *Torstein Engum Bruvoll* har også skrevet om kulturelle og sosiale endringer i ei skogsbygd fra 1940- til 1970-åra i sin hovedoppgave i historie ved Universitet i Trondheim (1998a). Han kombinerer skriftlige og muntlige kilder, og gir en historisk beskrivelse og tolkning av endringene. Alle disse legger for så vidt mest vekt på skogsarbeidet, og analyserer det spesifikke ved og rundt skogen som arbeidssted, samt den teknologiske og historiske endringen av skogbruket. Hovedvekten er ikke lagt på bygdesamfunnet. Etnologen *Karen Syse* har i sin hovedoppgave undersøkt forskjeller i oppfattelsen av skogslandskapet i Nordmarka, mellom tømmerhoggeren og naturturisten, gjennom ulike begreper: Arbeidsskog eller lende, og fritidsskog eller landskap (Syse 2000). Dette er også et skille som har funnet veien til skogsbygdene.

⁹ Eks. Mjaatvedt (1984) om ressursutnyttelse i et bygdesamfunn, og Munthe-Kaas (1979) om arbeidsprosesser og redskapsbruk i ei skogsbygd.

Noe av det siste som er gjort på dette feltet er “Det nordiske skogprosjektet”, som foreløpig er avsluttet med en antologi i juni 2000: *Skogsliv. Kulturella processer i nordiska skogsbygder*. Dette er et felles nordisk prosjekt med deltakere fra ulike humanistiske fag i de fire nordiske landene, i hovedsak etnologer og historikere. I tillegg til Halberg, Johansson og Kaldal, er en av disse den tidligere nevnte etnologen Kjell Hansen. Han er representert i antologien med en artikkel som bygger på hans doktorgradsavhandling. I artikkelen “Mellan innordning och motstånd” (2000) og i doktoravhandlingen *Välfärdens motsträviga utkant* (1998) skriver han om bygdesamfunn i et skogbruksdominert landskap i Jämtland og reaksjoner på de siste 100 års velferdsprosess. Etnologene Kjell Hansen og Liv Emma Thorsen sine arbeider er noen av de viktigere inspirasjonskildene til min undersøkelse. Ettersom jeg er interessert i å se på de underliggende verdiene og holdningene i min lokalundersøkelse, har jeg hatt stor nytte av Thorsens doktoravhandling *Det fleksible kjønn. Tre generasjoner bondekvinner*. Dette er, som nevnt, en analyse av mentalitetsendringer hos bondekvinner i en kommune i Nord-Trøndelag 1920-85, som baserer seg utelukkende på intervjuer med kvinner og i et kvinneperspektiv. Min undersøkelse har en overvekt av mannlige informanter, men jeg forsøker å vise endringer for både kvinner og menn. I tillegg er det betydelige klasseforskjeller mellom småbrukere og gårdbrukere i ei hovedbygd som hos Thorsen i forhold til ei skogsbygd som i denne undersøkelsen.

Oppgavas ulike deler

Oppgava er delt i fem deler. Del I, innledningsdelen, består av tre kapitler, (kapittel 1) med problemstilling, avgrensninger og enkelte definisjoner, (kapittel 2) og en nærmere beskrivelse av hvilke kilder og metodiske grep jeg har benyttet i oppgava, mens kapittel 3 har en kort oversikt over studiefeltet. Del II (kapittel 4) er en kort presentasjon av undersøkelsesstedet. I den omfattende del III, beskriver jeg i første halvdel (kapitlene 5 til 7) nærmere endringer av utvalgte levevilkårsvariabler i skogbygdsamfunnet. Jeg ser også på hvordan informantene forholder seg til og uttaler seg om disse endringene og nåtida. Dette blir altså begynnelsen på verdi- og holdningsanalysen, som fortsetter i andre halvdel av del III. Her gis en nærmere beskrivelse av det sosiale nettverket i skogbygda ca 1930-60 og i år 2000, (kapittel 8), og befolkningsnedgang og framtidsperspektiv (kapittel 9). Deretter bruker jeg lokalidentitet som innfallsvinkel til den videre analysen (kapittel 10), før jeg utdyper analysen av noen av verdiene, og gir noen foreløpige konklusjoner i kapittel 11. I del IV vurderer jeg gyldigheten av undersøkelsen gjennom en sammenligning av mine resultater med enkelte mer generelle

tendenser i det norske samfunnet som det kommer fram hos historikere og samfunnsvitere. Del V er avslutningen på oppgava, hvor jeg oppsummerer noen hovedtrekk av resultatene, og sammenlikner egne resultater med undersøkelsen til Kjell Hansen, samt gir en evaluering av oppgava som helhet.

Fig. 1: Løten Skogbygd.
 Statens kartverk, Norge 1:50000.
 Topografisk hovedkartserie - M711.
 (Ikke i skala.)

DEL II: STEDET

Jeg vil i denne delen gi en kort presentasjon av undersøkelsesstedet, Løten Skogbygd, og av Løten kommune.

Kapittel 4: Løten og Skogbygda¹⁰

Løten kommune er en liten skog- og jordbrukskommune i Hedmark fylke som ligger i skillet mellom kornbygdene på Hedmarken og skogene i Østerdalen og Solør. Kommunen er 279 km² og består av ca 13% jordbruksareal og ca 77% skog (Løiten Almanning eier ca. 69% av skogsarealet i kommune, jfr. *Skogen i Løten- En viktig ressurs*, u.å.). Skogen er derfor av betydning både i dag og rent historisk for befolkningen i Løten.

Skogene i Løten har opprinnelig vært bygdeallmenning eller kongelig allmenning, men skogen i Skogbygda kom tidlig i privat eie, og den var ikke inkludert da allmenningen ble solgt av kongen til private interessenter på slutten av 1600-tallet. Etter lange perioder med rovhusst etter sagtømmer, og flere tusen mål avgitt til nybyggere for å skaffe nok villig arbeidskraft, var allmenningen nærmest verdiløs i første halvdel av 1800-tallet. Skogen ble solgt av Pelly & Co. i 1836 til bygdefolket, som sjøl om de i praksis hadde hatt bruksrett i alle år da også fikk eiendomsretten. Selskapet beholdt derimot de skogene de hadde anskaffet seg i Skogbygda. Privatskogen i Skogbygda er på 50 000 mål, mens allmenningsskogen samme sted er på ca. 7000 mål (jfr. Syversen 1986). Skogen ble tidligere mest nyttet til eget bruk av eiere og bruksberettigede, og blir fortsatt benyttet til dette i dag. De siste 300 åra har skogen allikevel betydd mest som kapitalinntekt for skogeiere og skogsarbeidere.

I dagligtalen opereres det med fem ulike “bygder” innen kommunen. Dette har bakgrunn i en eldre administrativ fjerdinginndeling fra 1600-tallet som varte fram til 1830-40-åra.¹¹ Østbygda og Skogbygda ligger i øst/sørøst (Hovsfjerdingen), Sørbygda i sør (Ålsfjerdingen), Nordbygda i nord (Bergsfjerdingen), og Midtbygda (Rømmafjerdingen) i mellom disse. Tettstedene i kommunen er Ådalsbruk Stasjon og Klevbakken i Sørbygda og Løten Stasjon og

¹⁰ Den historiske framstillingen i dette kapitlet bygger på opplysninger fra Morthoff 1955, Syversen 1986 og Lautin, der annet ikke er nærmere angitt.

¹¹ Et herred som Løiten ble videre delt inn i fire deler, fjerdingar, som var mer eller mindre likestilte områder. Se Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder IV:380

Brenneriroa i Midtbygda. (Jfr. Norske gardsbruk, Hedmark fylke I 1968:245ff) I løpet av de siste 20-30 åra har det også kommet til flere store boligfelt rundt disse tettstedene.

Løten Skogbygd ligger sydøst i kommunen og utgjør nærmere en fjerdedel av kommunens areal. Det som skiller Skogbygda i størst grad fra andre deler av kommunen er landskapets utforming. Området er svært kupert, med mye barskog, men også en del blandingskog rundt bosetningene. Jordbruksarealene er små, og i motsetning til ellers i kommunen finner man få arealer som er uten helling i en eller flere retninger. Grunnfjell, myrområder og skog begrenser også omfanget på de dyrkede arealene. Disse naturlige hindringene har ført til at gårdenes arealer ofte består av en rekke mindre lommer av dyrkbar jord med myr, skog og grunnfjell på ulike kanter. Skogbygda kan deles inn i tre skole- eller valgkretser. Det er Oppegård, Solbakken og Oset krets. I disse tre kretsene finner man tre større grender, Vestre Skogbygd (Op), Østre Skogbygd (S) og Rokoberget (O). De to mindre grendene i Sørsveen og Stensåsen regnes med til Oppegård krets. Oset krets innbefatter også noe av bebyggelsen på nordsiden av Rokosjøen, som ikke regnes med til den "egentlige" Skogbygda. Skogbygda grenser mot tilstøtende skogsområder i nabokommunene Stange (Åsbygda) i sør, Våler (Solør) i sørøst og Elverum i øst. I dagligtalen kalles Østre og Vestre Skogbygd for henholdsvis *vestgarda* og *østgarda*.

En topografisk beskrivelse fra 1900 gir også en oversikt over veger i Skogbygda, og dette er utgangspunktet for vegnettet som i dag går langs de samme traseene:

"Gammel, dårlig bygdevei [...] forbi Norderhov, Løiten kirke, Lund skole, Ven, Løiten jernbanestation, [...] videre forbi Berg, Ve, langs Rokosjøens nordside, Oset kapel til grænsen mod Elverum ved Langbrusjøen, [...] forbi Tjernsholen til Solberg. [...] Gaardsvei videre til Haneknæ. [...] Ved Oset fører privat, god grusvei opover Rokoberget til Rokostuen. [...] Bygdevei om Hammeren mølle og sagbrug paa Rokosjøens og Rokobergets sydside til Oppegaardstuen. [...] Gaardsvei videre om Oppegaard kapel til Dalen, grusvei derfra østover til [...] Tjernsholen, [...] Sidearme til Storsveen og Stensaasen."
(Helland 1902:IV:2:174f)

På tross av den dårlige standarden som omtales i 1900, har vegen gjennom Skogbygda vært mye brukt i eldre tider. Det er trolig igjennom Skogbygda at trafikken mellom Glåmdalen og Hedmarken gikk i eldre tid, noe arkeologiske funn og eldre kilder forteller om.¹² Det er også her de mest trafikkerte stiene mellom Glåmdalen og Hedmarken gikk i senere tid. Ordentlig kjøreveg fikk man først fra 1912 da den såkalte "militærvegen" ble bygget, og i 1963 kom den "nye" militærvegen (jfr. Lautin 1977:73ff). I tillegg til disse hovedvegene gikk det mange

¹² Referert og omtalt i ulike utgaver av Lautin, bla. 1975:11ff, og 1977:73ff.

stier gardene imellom, og over til nabokommunene. Bilveg i bygda kom på 1930- og 1950-tallet, da man rustet opp de gamle kjerrevegene. Senere har det blitt fylkesveg av hovedvegen gjennom bygda, med avstikkere til de tre grendene. Skogbrukets modernisering har også gitt mange skogsbilveger i området fra 1950-tallet og framover.

Etter at Grundsetbanen mellom Hamar og Elverum ble åpnet i 1862, utviklet Løten Stasjon (Opprinnelig Berg, så Løiten Stasjon) seg som det kommunale sentrum i andre del av 1800-tallet. Dit ble bank, post og andre offentlige og kommunale tjenester flyttet, og nye forretninger anlagt. Det gamle sentrum ved Prestegården og kirka ble liggende mer i periferien 1,5 km fra jernbanen. Rundt 1900 fantes det ikke så mange kommunale tjenester man hadde daglig eller ukentlig behov for, og nødvendigheten for å reise ned til sentrum var følgelig ikke særlig stor. I dag må alle tjenester søkes utenfor Skogbygda, inkludert de viktigste som butikk og skole. Det er mellom 15 og 18 km ned til Løten sentrum avhengig av hvor man bor i Skogbygda.

Illustrasjon 3: Vegkrysset ved Nøkleby. (Foto: E. Skjærbakken, 2001.)

Løten kommune hadde i januar år 2000 7188 innbyggere, og er for tida inne i en positiv periode når det gjelder folkevekst på grunn av beliggenheten sentralt på Østlandet midt i mellom Hamar og Elverum. Dette har gitt en netto innflytting på tross av nedgang i den naturlige tilveksten i de senere åra.¹³ Dette er motsatt tendens i forhold til situasjonen i utkantene av kommunen hvor det er blitt færre folk. Det har skjedd en sentrumsfortetning med opprettelse av flere bygge- og boligfelt rundt tettstedene.

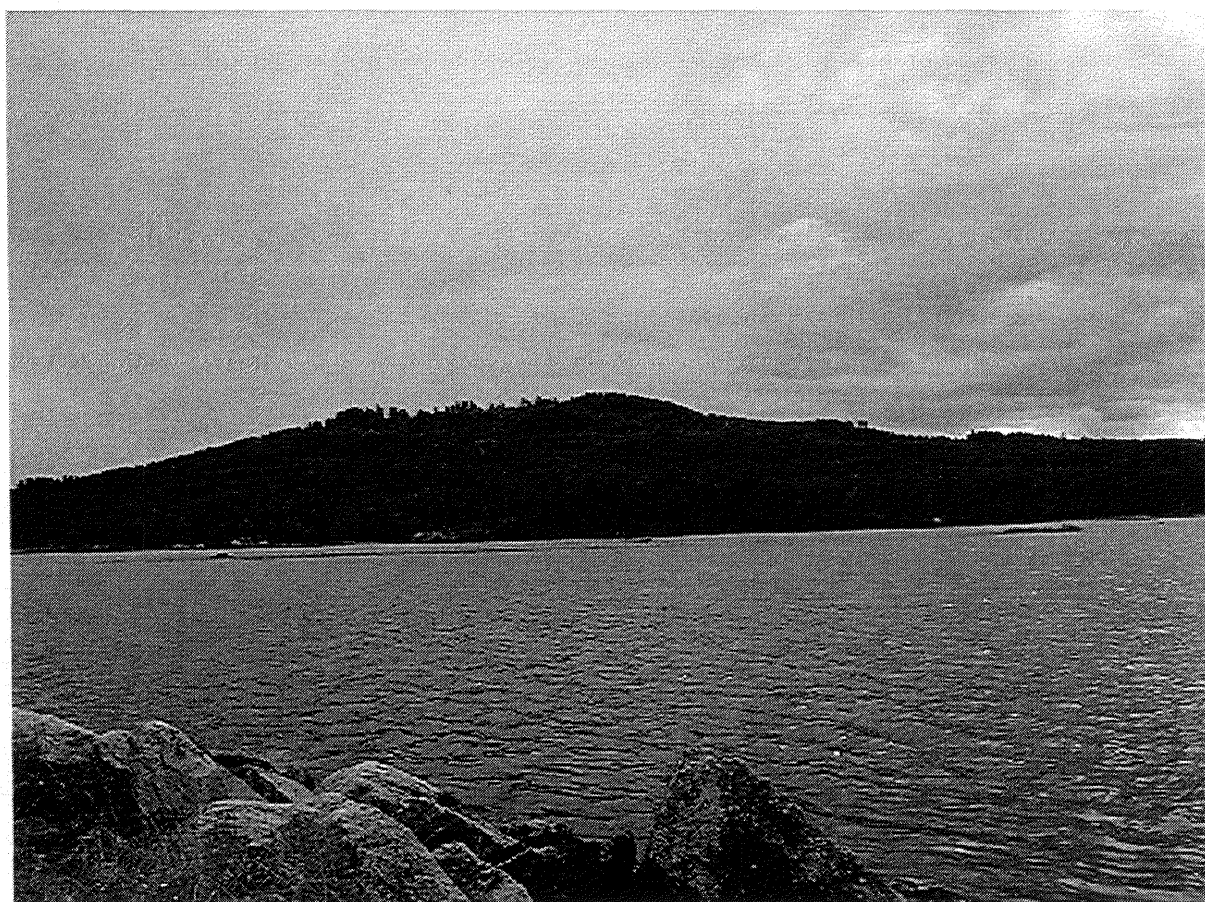
Jeg har nå kort presentert Løten kommune og Løten Skogbygd, med noe av den lokale historien. I de neste kapitlene skal jeg presentere empiri fra kildematerialet og gjøre en verdi- og holdningsanalyse på grunnlag av dette.

¹³ Tall fra Statistisk Sentralbyrå (SSB) per 1/1-2000

DEL III: SKOGBYGDSAMFUNNET PÅ 1900-TALLET

“Dengang var væla mindre
men mye mere god.
Vi såg tel vælas ende
når vi på Rokotoppen stod.”
(Amalie Østgård, f.1907, i Lautin 1998)

I de neste kapitlene skal jeg vise empirisk noen av endringene av livsvilkårene i Skogbygda i løpet av 1900-tallet med vekt på etterkrigstida. Det er forventet at det vil være en del endringsindikatorer i denne beskrivelsen som vil belyse også eventuelle endringer av verdier og holdninger gjennom undersøkelsesperioden.

Illustrasjon 4: Rokotoppen med Rokosjøen i forgrunnen. (Foto: E. Skjærbakken, 2001.)

Livsvilkårene er avhengig av hvilke ressurser man finner innen geografisk rekkevidde; det gjelder både natur- og kulturbetingede faktorer, samt de kognitive betingelser, hva sees som en ressurs. Mer konkret kan man si at det gjelder ressursenes periodisitet, når er den enkelte ressursen tilgjengelig og den videre utnyttelsen av ressursen og produktets betydning i den større sammenhengen. Ressursbruken kan sees som rasjonell - ikke rasjonell sett fra vårt ståsted (Tobiassen 1991b). I forhold til skogsbygder og skogen som ressurs, skriver Ella Johansson i sin artikkel i antologien *Skogsliv. Kulturelle prosesser i nordiske skogsbygder* (2000:52ff) at skogen ofte var de jordløses landskap, fordi ressursene først ble en nyttet ressurs gjennom arbeidet eller det hun kaller tilegnelse. Slik sett ble også arbeid en viktig ressurs og en etterspurt vare, altså en verdi i seg sjøl. Dette er også noe man kjenner fra studier langs norskekysten, hvor de eiendomsløse tilegnet seg havets frie ressurser nettopp gjennom arbeid.

Noen av de viktigste grunnelementene i et tradisjonelt bygdesamfunn på Østlandet var hjemmet og gården, og i senere tid, skolen. Dette utgjorde rammen for de *sosiale nettverkene* og *sosialiseringprosessen* sammen med institusjoner som bearlag og dugnadslag.¹⁴ For ei skogsbygd kom nødvendigvis skogen og skogsarbeidets betydning sterkt inn i tillegg. Dette kan også kalles lokale *levestandarder*.

¹⁴ Bearlag og dugnadslag er eldre sosiale institusjoner som enda fantes og fungerte i Skogbygda før 2.verdenskrig. Bearlaget var de nærmeste naboer, granner, slekt og venner som ble invitert til begravelser og bryllup. Dugnadskretsen kunne være de samme nabo- og grannegårdene.

Kapittel 5: Jorda og skogen

I dette kapitlet beskriver jeg endringene i næringsgrunnlaget; det vil si jordbruket og skogbruket i Skogbygda i perioden ca. 1930 til i dag. Det er også nødvendig med en kort bakgrunnshistorikk for bosetningen i Skogbygda før jeg beskriver livet i bygda knyttet til jordbruk og husdyrhold, samt de ulike kombinasjonsnæringene og sesongarbeidene.

På innmarka til en av de eldre gårdene i bygda ligger ruinen av en liten steinkirke fra tidlig middelalder, den såkalte Rokokirken. Hvorvidt dette har vært en sognekirke for området rundt Skogbygda eller en pilegrimskirke er en uavsluttet diskusjon, men om ikke annet tyder det på at det har vært bebyggelse i Skogbygda på et tidlig tidspunkt (jfr. Lautin 1975, 1980 og 1981).

Illustrasjon 5: Informasjonstavle ved kirkeruinen. (Foto: E. Skjærbakken, 2001.)

De fleste mellomstore gårdene i Skogbygda ble skilt fra de tre hovedgårdene på slutten av 1700-tallet, mens de minste gårdene, eller småbrukene, ble solgt unna fra midten av 1800-tallet og fram til andre verdenskrig.¹⁵ Dette var i de fleste tilfellene tidligere husmannsplasser, eller såkalte rydningsplasser. Noen har eid den jorda de har brukt, mens andre har vært

¹⁵ Jørgen Solberg snakker om de tre opprinnelige skoggårdene Dalen, Solberg og Roko ca. år 1000 i sin artikkel om Rokokirken (Lautin 1975:12). Jeg regner også Oppgård og Nøkleby med til de opprinnelige før 1600.

forpaktere eller husmenn. Husmannsplassen eller småbruket var utgangspunkt for de fleste husholdene som levde av skogens ressurser som tømmerhuggere og fløtere da skogbruket ekspanderte på 1860-tallet. Befolkningen i Skogbygda har vært relativt homogen og egalitær. De fleste har stått på det samme nivå sosialt, da de alle med få unntak har drevet med det samme. De forskjellene som fantes mellom innbyggerne i Skogbygda var mindre markante enn de sosiale forskjellene man kunne se nede i hovedbygda. Nede på flatbygdene på Hedmarken stod husmannsvesenet sterkere og ble bevart som system til midt på 1930-tallet, og klasseforskjellene vedvarte i flere tiår.¹⁶

I en topografisk beskrivelse fra rundt 1900 beskriver forfatteren Skogbygda slik:

“I herredets sydlige del ligger den saakaldte Skogbygd paa begge sider af Rokooaens og Lille Rokosjøens dalfører. Her er endel gaarde, der ligger mellem ca. 250 og 330 meter over havet, samt enkelte sætre, hvoraf de høieste ligger ca. 500 meter over havet.”
(Helland 1902:IV:2:166)

Skogbygda er altså et område som ligger relativt høyt i forhold til resten av Hedmarken; det er få og små gårder, og enkelte gårder nede i bygda hadde tidligere sætre i området. Jordsmonnet og høyden har satt begrensninger på hva slags jordbruk man har kunnet drive med godt resultat, sjøl om de fleste også dyrket de mer usikre kornvekstene. De største gårdene hadde i 1950 mindre enn 100 mål dyrket mark, men hadde i tillegg en del kulturbeite, utmark og skog (jfr. Morthoff 1955). Det har dreid seg om et jordbruk hvor man har lagt stor vekt på sjølbergning og utnyttet de øvrig tilgjengelige ressursene. Jordbruket var *marginalt*, det vil si at det hadde dårligere vilkår i forhold til jordbruket nede i flatbygda, og det er blitt ytterligere marginalisert etter 1940. Dette er noe som for de fleste plassene i Skogbygda har ført til nedleggelse av jordbruksproduksjonen i perioden fra 1960 og fram til i dag.

“Da levde vi ta mat”

“Da levde vi ta mat, det gjør vi itte mer, nå leve vi ta peeng”
(Peder f.1923 Int.8:7)

Skogbygda var preget av det man kaller *husholdsøkonomi*, hvor alle medlemmer av husholdet bidro på best mulig måte for å sikre egen overlevelse. *Viabilitet* er et begrep som brukes for å beskrive hvor godt skikket et hushold er til å skaffe seg nok konsumprodukter. Det iverksettes ulike strategier for å oppnå dette, alt etter hvilken fase i livssyklusen et hushold er inne i.

¹⁶ En sluttattest i forfatterens eie gir gode skussmål til Anders Andreassen, husmann på Veen i Løten, fra 1908 til 1935.

Dette blir også beskrevet som *overlevelsesstrategier* (jfr. Jensen 1991). I skogsbygdene har gården og jorda hatt stor betydning som basis for husholdet og befolkningens overlevelse helt opp i nyere tid. Dette kommer også til uttrykk i utsagnet ovenfor som er mye brukt av de eldre i Skogbygda i dag. Verdien av den tidligere egenproduserte maten blir framhevet av enkelte informanter i forhold til dagens situasjon, hvor alle, også i Skogbygda, er konsumenter og lever først og fremst av penger.

Illustrasjon 6: Gårdsbruk på Rokotoppen. (Foto: E. Skjærbakken, 2001.)

For å klare seg i Skogbygda har det vært viktig å ha et lite småbruk, og dessuten være to om arbeidsoppgavene. Slik har det for så vidt vært helt opp til vår egen tid. Det fantes sjølsagt en del eiendomsløse skogsarbeidere i bygda også, og disse hadde større vanskeligheter med å klare seg enn de som hadde en liten jordlapp. Yrkeskombinasjoner har vært felles både for de med og uten eiendom, det har vært en marginal tilpasning til den lokale økonomiske og økologiske situasjonen (Löfgren 1976:60)¹⁷ I Løten Skogbygd har de fleste innbyggerne vært arbeiderbønder, det vil si at de har også jobbet ved siden av gården. Skogbruket var den viktigste inntektskilden og gav husholdene penger til det som måtte kjøpes.

¹⁷ Økologi forstås her som naturgitte ressursbetingelser som utnyttes av bondebefolkningen. Ulike nisjer kan utnyttes avhengig av variasjoner i økonomi og ressursenes tilgjengelighet (Löfgren 1976:60).

“Oppi her før så var det, du kænn sea att ælle hadde nåe husdyr som kjærringa stelte da, hu var heme. Og menn, hæn enten høgg’n ell kjørte’n tømmer også var det resvedhøgging om våren, også var det tømmerfløting, også var det sagbruka, også var det torvfabrikken. Dætta telpasste dom imella onnen.”

(Peder f.1923 Int.8:13)

Innbyggerne i Skogbygda levde ikke bare av mat, men måtte også forholde seg til en pengeøkonomi for å overleve. Det er graden av pengehusholdning som har endret seg og som enkelte av informantene er delvis kritiske til i dag. Husbonden, eller mannen i huset drev ulike sesongarbeider i skogen og andre steder, mens kona drev småbruket. Det har derfor vært slik at kvinnene har hatt et stort antall arbeidsoppgaver i den daglige driften av gården, med ansvaret for både husdyra og folka på bruket.

“Mann min låg ute på tømmerkjøring store deler av vinteren, og i romjula rakk han ikke mer enn å kjøre hematt vinterveden, som berre ble stablet i en haug. Sage og kløve veden ble i stor monn arbeidet mitt, ved sida av fjøsstellet. Mange kalde vintermåraer måtte jeg opp i mørkret og måke meg fjøsvei i snedrevet.”

(Marie Oppegård f.1890, i Lautin 1980)

Sitatet viser at mannen i huset hjalp til så mye han kunne på plassen på vinteren. Ellers på året var det særlig i onnene han trengtes mest, men han måtte også ut i annet arbeid på sommeren for å tjene penger til husholdet.

I tillegg til dyrking av litt korn til eget konsum var det meget viktig med husdyrhold. Det brukte å være ei ku eller flere på hver plass hvis man hadde muligheter til det. Det var så mange kyr som man kunne fø med det tilgjengelige vinterforet, og antallet var ofte viktigere enn kvaliteten på kyrne. De fleste hadde også noe småfé og fjærkre; gris, sau, geit og høns.

Illustrasjon 7: Beitende ku. Skogbygda 1930-tallet. (Foto: Privat eie.)

“Førr mange var det om å gjøra og klare og fø kuen om vintern, så dom kom ut om våren og hadde nytte tå dom da. Det var mange som var sjanglete da dom kom ut. [...] Og da det gjeldt kuer på slike steller som her oppi, så var jo det innavl, en okse da, også brukte dom den inna hele grenda.”

(Johan f.1925 Int.7:4)

Denne innavlen ble det slutt på før Johan begynte som jordbruker, da det på 1930-tallet ble mer bevisst avlsarbeid og kvalitet på kyrne, istedet for å ha så mange som mulig.

Siden eget jordbruk i mange tilfeller ikke var tilstrekkelig for å skaffe husholdet nok konsumprodukter, måtte lønnsarbeid prioriteres i forhold til å øke intensiteten i bruk av egne ressurser. Dette hadde gjerne sammenheng med at egne ressurser kunne utnyttas mer intensivt når det ikke fantes lønnsarbeid, og det gjaldt store deler av året. Samtidig så har utnyttelsen av gårdens og andre tilgjengelige ressurser gitt muligheter for “å suge på labben” i perioder uten tilstrekkelig lønnet arbeid, i perioder når hogsten eller etterspørselen etter arbeidskraft var liten. Dette er det man gjerne kaller undersyssetning eller skjult arbeidsledighet, noe som har vært svært utbredt i jordbruksnæringen og gitt store grupper muligheter til å eksistere uten fast lønnet arbeid. I et slikt hushold som de fleste hadde i Skogbygda var det derfor nødvendig å utnytte alle ressurser. Både innmarka og utmarkas ressurser ble benyttet, og mer intenst av de med små eiendommer og store familier.

“Je kænn itte forstå åssen dom eksisterte da. En fire fem onger og oppover, og itte hadde arbe. Da var det svært å ha ei ku, og en gris, særlig dom da som kunne ha to kuer, ei som kalve på våren og ei på høsten, slik att dom hadde mjølk hele året. Måtte ha en viss størrelse på eiendommen da førr å få tel det.”

(Johan f.1925 Int.7:4)

Johan, som var sønn på en litt større plass, hadde ikke like trange marginer å vokse opp under som de fra de mindre plassene. De som var dårligst stilt tok i bruk utslåtter i utmarka og grøftekanter, samt løv og kvist som ekstra fôr til dyrene. Det var få i Skogbygda som hadde egen seterdrift i senere tid, her ble dyrene sluppet direkte i allmenningen, men de kunne bli mjølket i det gamle sommerfjøsset. Som nevnt var det enkelte gårder nede i bygda og i nabokommunene som hadde seter i området, sjøl om få av disse var i drift på 1900-tallet.

“Til garden lå en gammel nedlagt gard i Løten som het Roko og som vi brukte som seter. Den var ca. 200 mål stor, steinet og tungdrevet på alle måter, derfor håpløs å kultivere.”

(Alf Murud f.1886, Elverum Hedmark i manns minne.1972:53)

Illustrasjon 8: Innmarka på deler av Roko i år 2001. Eplehage i bakgrunnen, og utsyn mot Vestre Skogbygd. (Foto: E. Skjærbakken, 2001.)

I dag er det ikke lengre noen som benytter seg av utslåtter, åker- og grøftekantene. Eldre folk i Skogbygda synes det er fælt med all skrabbslåtten, eller ljaslåtten, som nå blir stående igjen i jordekantene og i skråninger. Det står i skarp kontrast til den tida hvor kona på småbruket kunne gå en halvannen times tur på kvelden til den setervollen de forpaktet, for så å mjølke noen få liter, ligge over til neste morgen, mjølke og gå hjem til dagens gjøremål på småbruket.

“Dom hadde førpakte Øvre volden i 22 år, den hørde Klæpa tel, en sætervøll, og der gjorde dom slåttonna om sammarn også vart det litt jernvekst, ell hå som vi sa, om høsten. Da førde a Eline dessa to krøttera sine oppå der, også dælla a oppi der om kvelln og mjølke, også låg a der om natta også mjølka a att om mårrån også dælla hemat mæ den mjølkskvetten. Je spurde’n Olaf en gong: ‘Å lang ti trur du mor di brukte på det?’ sa je. ‘Ja hu var lita og stuttbent a mor’ sa’n, ‘men hu var rask tel å gå. En hælvanne time ve.’ Kænskje tre timer da, og hadde kænskje mæ seg en fire, fem liter mjølk hematt.”

(Peder f.1923 Int.8:22)

De verdiene som trekkes fram her, ligger en generasjon lengre tilbake i tid enn det informanten sjøl identifiserer seg med, likevel underbygger dette det tidligere utsagnet om at *da* levde de av mat. Underliggende, eldre verdier er noe man også ser av det neste sitatet fra samme informant, som også viser endring i rasjonalitet:

“Hæn far høldt lenge på dætta der, vi slo mye her. Je bynte å bli lei dætta der, førr det var mye som var dårlig, dårlig bo, men da je tala på det:, *'Det er itte mye å fara mæ ell.'* *'Nei men det er så stygt det står att.'* sa hæn. En skulle legga ære ti å gjøra dætta onkli da vet du. Skulle itte sluske unna det slik.”
(Peder f.1923 Int.8:19)

Normen har vært å ta vare på de ressursene som var tilgjengelige, uansett om arbeidsinnsatsen i forhold til utbyttet har vært verdt det eller ikke. I tillegg til at det har vært nødvendig, har det også ligget ære i det å drive et skikkelig jordbruk – å vise for seg sjøl og naboene at man var dyktig nok.

Ut over de ressursene som gikk til dyrene fantes det andre tilgjengelige ressurser som kunne utnyttes til eget konsum eller salg. Det å plukke bær og selge den har vært en svært utbredt aktivitet i hele kommunen tidlig på 1900-tallet og gav kjærkomne inntekter. Alle kunne delta, også de minste barna, om ikke alltid like frivillig. Å plukke bær for salg kunne gi barna de første lommepengene. Særlig utbredt var det i Skogbygda, og da det var mest tyttebær som ble plukket, ble bygda derfor gjerne omtalt som tyttebærbygda av andre løtensokninger.

“Og folk plukket - det kunne dreie seg om mange tonn for hver familie. Dette betydde selvfølgelig mye for familieøkonomien, og unga kunne tjene til klær og sko sjølve.”
(Minda og Anton Bekkevold f.1911 og 1907, i Lautin 1981)

Jakt og fangst har også vært et viktig tilskudd til kostholdet for husholdet i Skogbygda, og kunne gi penger i hånda. De fisket i vannene, helst abbor og mort da det var mest av disse fiskeslagene. Det var snarefangst av fugl og annet småvilt, og toppjakt på storfugl med rifle. Noe av denne jakta var lovlig, men det meste av eksempelvis elgjakta var heller ulovlig. Jaktrettighetene fulgte allmenningsrett i Almenningen, og eiendomsretten i den private skogen, og de færreste skogbygdingene hadde egen skog, sjøl om vestgardingene hadde allmenningsrett. Elgrettene var dessuten få før krigen siden elgstammen var nærmest utryddet i Norden i lange perioder.¹⁸ Rettene ble solgt til faste priser, eller på auksjon i de private skogene til de private jaktlagene, og skogvoktere bøtla de som ble tatt for ulovlig jakt (jfr. Syversen 1986:299).

“Senvinters når snøen begynte å bli hard gikk han etter elg. Det var like ulovlig da som nå, men hva skulle man gjøre når sulten begynner å gnage i tarmene, og ungene roper på mat. [...] om natten måtte han gå, kunne rett som det var råke bort i noen av disse skogvokterne, og da ble det vann og brød i stedet for kjøtt.”
(Hans Kjærsholen f.1913, i Lautin 1989)

¹⁸ Syversen skriver at det var 4-6 retter på Almenningens områder i trevdeåra, pluss enkelte retter i privatskogene i Skogbygda (1986:298).

Dette utsagnet tyder på at ulovlig jakt av mange ble sett på som moralsk forsvarlig sjøl om det ikke var i henhold til de gjeldene lover og retningslinjer. Under krigen var det enda strengere, men samtidig lettere akseptert som motstand mot den tyske okkupasjonsmakta (jfr. Syversen 1986:303). Allikevel er det kanskje slik at det ikke var så ofte det ble skutt elg heller, da stammen som nevnt var liten i førkrigsperioden. Jakt ble ofte sett ned på av bøndene hevder Ella Johansson i sin artikkel *“Skogslöpare och vedbodsstökare”* (2000) og illustrerer med sitater fra minnemateriale om jakt: *“Hund finnes knappast att få höra år 1941, men är det någon som har bössa och jakt-hund så är det arbetarne.”* Johansson skriver videre at sjøl om jakten ofte var ulovlig, så ble dette gjerne bevisst oversett av skogeierne, fordi det sikret at husholdene klarte å overleve uten å måtte ty til fattigkassa, som ble finansiert av de samme bøndene som eide skogen. Jakthunder og jaktvåpen fantes det mye av også i Skogbygda. Dette kommer fram blant annet av fotografiet nedenfor fra 1930-tallet, hvor også hunden har fått bli med på bildet.¹⁹

Illustrasjon 9: Mann med hund, Vestre Skogbygda 1930-tallet. (Foto: Privat eie.)

¹⁹ (Se også bildet på forsiden av oppgava.) Thv. Kiær, som var forstmann og bodde i Skogbygda (1907-1918), skrev kjærlig om sine jakthunder, men nevner også fillebikkjer og løskatter som han skjøt om han traff dem i skogen under jakt. Jakthundene ble også skutt når de ble for gamle eller ikke dugde (1930:111).

I Norsk Skogbruksmuseum sine magasiner på Elverum befinner det seg for øvrig et betydelig antall eldre våpen samlet inn i Løten Skogbygd på 1960- og 1970-tallet. Jakt har sannsynligvis stått noe høyere i kurs i Løten og i Skogbygda enn i det området som Ella Johansson har undersøkt. Muligens kan dette ha sammenheng med at de kondisjonerte fra embetsmannklassen jaktet i de private skogene i Løten, der lokale jegere opptrådte som kjentmenn allerede før andre halvdel av 1800-tallet (jfr. Syversen 1986:297). Men tjuvjakt ble ikke sett på med blide øyne av skogbestyrerne, delvis på grunn av de kondisjonertes egne jaktønsker:

“Men, fortsatte forstmesteren, vi har da ikke hatt *bare* sorg heller. En av de argeste krybskytterne her på trakten, K. B., fôr i jora her for en tid siden, så nu skal jeg da få fred for ham, hvis han da ikke kommer til å gå igjen – for han var sandelig truendes til noget av hvert!”
(Fra *Hvor skogene suser* Kiær 1930:158)

Nøysomhet og sparsommelighet var også nødvendige husholdsdyder i Skogbygda, som så mange andre steder. Alt kunne brukes og skulle brukes til det var utslitt, enten det var klær eller redskaper. Det var viktig å ta vare på alt, for alt kunne brukes til noe annet. De kjøpte eksempelvis sukker og mel i sekker, og fordi disse var laget av bomull, kunne de brukes f.eks. som sengetøy.

“Trea-hårt år fekk vi nye kjoler. Fysste året var dom litt store, andre året passlie og trea året løtte vi sømme ut og legga ner dom. Tel å bynne mæ vart kjola bære brukt som penkjoler, men etter ei stønn vart det hårrdagskjoler tå dom.”
(Ragna f.1910 MO 7/33:11)

Det var mange dyktige håndverkere i Skogbygda også. Dette kunne være folk som ikke hadde funnet seg til rette som skogsarbeidere og som hadde funnet sin nisje som for eksempel bygdesmed eller bygdeskomaker.

“Hæn bæssfar hadde høvelbenken og filbenken sin i gammelstue'n. Hæn var en slags æilt-mulig-mæinn. Je vet'n gjorde både skor, river, ljaer, gjetrustninger, stuttkjærrer, langkjærrer, hæstskor og høymeser. Og hæinn legge kjøreler, både vassbutter og sæiltbaljer. Også laga'n kniver. Gør-fine tælkkniver. Dom hadde valbjørk i skaftom, og var besline mæ nysølv. Dom koste tølv kroner stykkje, og det var mye peeng den gongen. Det var mange som hadde lyst på kniva hass bæssfar, men det var nok itte æille som hadde råd. Og je vet det i æille fæill vart sagt at'n Kong Haakon kjøfte kniv tå'a. [...] Smiua låg litt oppi bakka, bakafør stabburin. [...] Mange gonger i slåttøinn var det så mye å gjøra så da legde vi slåtthjælp. Mange gonger var det slik at dom tog på seg å slå ei viku før en tå knivom hass bæssfar.”
(Ragna f.1910 MO 7/33:7f)

Det å plukke bær til salg, sylting og safting, samt å ha en liten grønnsakhage og egne bærbusker utenfor døra var nødvendig for husholdets overlevelse i Skogbygda. Årsakene til denne sankervirksomheten og sparsomligheten var økonomisk motivert. Småbruker-

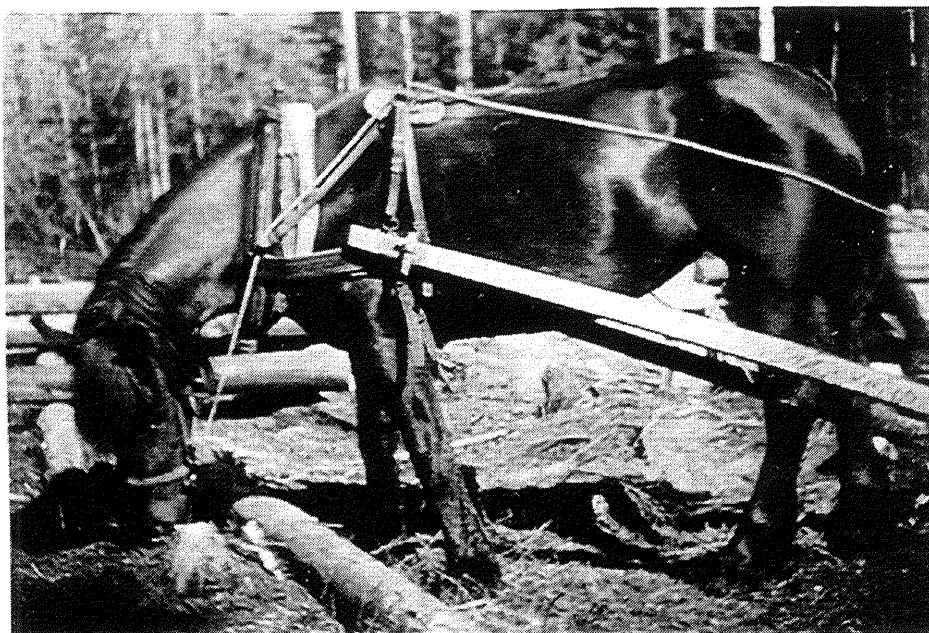
bevegelsen bidro også til dette i Skogbygda, og ellers, ved kunnskapsoppbygging og læring gjennom kursing og skoler (jfr. Søggaard m.fl. 2000). Dette var for å finne bedre måter å utnytte små ressurser på. Ressursutnyttelsen har etter hvert fått form av et nøysomhetsideal hos enkelte av de som har opplevd overgangen til en tid hvor sparing ikke lenger er nødvendig. Det er mindre av denne sparsomligheten og ressursutnyttelsen nå, men det er fortsatt en del eldre som har denne tankegangen at ressursene skal utnyttes. Bærbusker i hagen er “vakrere” enn blomster ut i fra en slik rasjonalitet. Det er hovedsakelig de yngre i Skogbygda som ikke tar seg tid til dette i dag. Det skyldes antagelig at de fleste jobber, og det blir mindre tid til huslige sysler slik som matlaging og matauk. En annen ting er at behovet er mindre og lønnsomheten heller ikke er den samme som tidligere. Fritida fra arbeidet brukes i dag i større grad til andre aktiviteter, sjøl om mange også nå tilbringer dager av bærseongen i skogen. Nå dreier det seg om valg om bruk av fritid framfor en nødvendighet.

I tillegg til utnyttelsen av de stedlig tilgjengelige naturressursene fantes det også ulike sesongarbeider som gav nødvendige lønnsinntekter i rene penger. Løten kommune har på mange måter stått i en unik posisjon i forhold til en del av nabokommunene med tanke på den lokalindustrien som ble grunnlagt på Ådalsbruk før århundreskiftet. Her var det flere hundre industriarbeidsplasser ved Aadals Brugs mekaniske værksted og jernstøberi (ca.1842-1928) og Klevfos Cellulose- & Papirfabrikk (1888-1976).²⁰ Disse fabrikkene kunne ta unna en del av det eventuelle overskuddet på arbeidskraft fra jordbruket, og var en mulighet for de som ville noe annet. Almenningen hadde ulike industribedrifter i gang over flere perioder, flere sagbruk og torvfabrikker. Meieri og brenneri var også mulige arbeidsplasser i Løtenbygda, men skogbygdingene har utnyttet de jobbene som kunne kombineres med de andre sesongmessige arbeidene.

Løten Skogbygd har vært en typisk skogbygd, hvor den lille jordlappen er blitt kombinert med skogsarbeid og annet sesongarbeid for mennene, mens kvinnene har vært hovedansvarlige for familien og bruket. En av de mer markante forskjellene i forhold til en del andre skogsbygder er at det meste av skogen i Løten har vært allmenningsskog, mens noe er eid av store selskap, slik som Kiær og Borregaard. I Hedmark utgjorde privateid bondeskog ca. 60% på 1990-tallet (jfr. Sandberg 1995:66 *Hedmark gjennom 150 år*). Beboerne i Skogbygda har hatt lite eller ingen skog i nyere tid, den er blitt solgt unna på et tidligere tidspunkt. I 1903 eide A/S And. H. Kiær & Co limit. omtrent en tredjedel av den matrikulerte

²⁰ I Løten var det i 1900 19 industrielle anlegg med 365 arbeidere. (Jfr. Norges Land og Folk IV:2 Hedm. amt s.165)

jorda og skogen i Skogbygda (jfr. et matrikkel utkast ca. 1903) Kiær-firmaet ble overtatt av Borregaard i 1963 (Lautin 1984:81). Mye av privatskogen i Østre Skogbygd ble kjøpt opp av kommunen da de brukte forkjøpsretten på flere av de store gårdene og solgte dem igjen uten skogen. Disse kommunale skogene ble solgt til Almenningen i 1929 på grunn av kommunens gjeld til Almenningen. Gårdene i Østre Skogbygd er dermed i den situasjonen at de er uten skog, og uten bruksrett i Almenningen (jfr. Syversen 1986:37ff).²¹

Illustrasjon 10: Lunning i Almenningen på 1960-tallet. (Foto: Privat eie.)

“Vi som var skogsarbeidere i 20- og 30-åra hadde ikke fast arbeid hele året. Var vi heldige, hadde vi tømmerhogst det meste av høsten og vinteren, om sommeren kunne det bli noe vedhogging. Ellers var det å by seg fram som onnehjelp der det trengtes. Men det var ikke hvert år dette ga utkomme for en hel familie, og da kom børsesongen og ekstraintektene fra den svært beleilig.”

(Martin Heggelund f.1897, i Lautin 1981)

Sesongarbeidet kunne som man ser for eksempel være skogsarbeid eller onnearbeid i landbruket. Det fantes lokale variasjoner; i Skogbygda var det tømmerhogging og kjøring på vinteren, så var det fløting på våren, mens jobb på torvfabrikken eller vedhogst ble avpasset til omnene på sommeren. Noen fikk også jobb med å sette opp koier til vinterens tømmerhogst. På begynnelsen av århundret var det også en del kullbrenning som attåtnæring.

²¹ En av Norges første skogforsøksstasjoner ble for øvrig anlagt på Solberg i Løten Skogbygd i 1908 av Thorvald Kiær, forstmann og skogforvalter for statens skoger i Hedmark (jfr Lautin 1976:129ff, og Syversen 1986:176). Han hadde også en egen forstskole i en del år på Solberg, men elevene var fra andre plasser enn Skogbygda.

Vedreshogging til eget eller andres bruk på sommeren var også en mulighet, men det var ikke en særlig ettertraktet jobb.²² Da var det gjerne varmt og mye insektplager i skogen, samtidig som det var vanskelig å ha med seg ferskt kjøtt og mjølkeprodukter, men jobben måtte gjøres og det gav viktige inntekter. Sesongarbeidene var absolutt nødvendige tilskudd til småbruket. Siden det ikke var nok jobber i nærområdet til enhver tid måtte man også regelmessig legge ut på arbeidsvandring og søke seg ut av bygda. Arbeidsvandring og mer permanente vandring har i lengre tid fungert som løsning på befolkningsoverskuddet i distrikter hvor det var arbeidskraftunderskudd i nabodistriktene (jfr. Stang 1991). Rallarne, eller jernbanesluskene som de også ble kalt, er et annet eksempel på dette. Østerdalens befolkning doblet seg på denne måten i andre halvdel av 1800-tallet, da jernbanen mellom Elverum og Rørås ble anlagt, samtidig som skogen ble en mer utnyttet ressurs og krevde mer arbeidskraft.

“Far lå i skogen på tømmerkjøring. Det ble å være borte i 8 dager, og ofte i 14 dager. Noen vintre lå han i Rendalen på kjøring, og var da hjemme kun i julen og senere en gang på vinteren.”

(Magda f.1910 MO 1981 7/30:5)

Intervjusetatet ovenfor bekrefter at det ikke var bare i Løten skogsarbeiderne jobbet på vinteren. I skogsbygdene har det fungert slik at tømmerhuggerne og tømmerkjørerne har reist dit det var skog som skulle avvirket, eksempelvis Østerdalen og Sverige, med det resultat at bygda kunne være uten arbeidsføre mannfolk store perioder på vinteren. Noen reiste på arbeidsvandring helt til de store skogene i Russland i mellomkrigstida (jfr. Vestheim 1981 og Lautin 1992). I 1950-åra var det en god del mannfolk fra Skogbygda som drev som anleggsarbeidere i Oslo. Det ble hevdet at: “*Bare man kunne holde i en hammer så kunne man kalle seg snekker*” (Knut f.1950 Int.2). Enkelte bygder gjorde anleggsarbeid til hovedlevevei, slik som den ene nabobygda til Skogbygda, Åsbygda. Mannfolkene der pendlet til Oslo som bygningsarbeidere i stedet for å være i tømmerkogen ved siden av småbruket.

Det var ikke bare mannfolk fra skogsbygdene som dro på lengre arbeidsvandring. Det var også mange jenter fra Skogbygda som dro til byen (Oslo) for å tjene. Enkelte av disse ble gift der, men de fleste flyttet tilbake til Hedmarken, sjøl om det var få som kom tilbake til Skogbygda. Skogsarbeidet på vinteren var for Skogbygda sin del det viktigste sesongarbeidet. De fleste mannfolka deltok i en eller annen grad i dette enten som hugger eller kjører. Det var ikke alle som passet like godt til skogsarbeidet og fortjenesten kunne derfor være dårlig, sjøl

²² Et vedres blir satt i sammen av de løvtrærne og unge bartrærne en skal lage ved av, på denne måten tørker stokkene i skogen før de fraktes hjem til gården for kapping og kløving. Det skulle ha en bestemt høyde, for når man hogg ved på akkord fikk man betalt per res, og laveste bud fikk gjerne hogginga.

med hjelp fra andre familiemedlemmer. Skogsarbeid var basert på akkord, man fikk betalt etter hva man gjorde, hvilket kunne gi varierende utslag, alt etter dyktighet og evner. Akkordarbeid har også vært viktig i individualiseringen i skogsbygdene, det førte til motstand mot kollektive avlønningssystemer og vekt på individets evner (jfr. Johansson 1994).

“Jeg har sjøl vært ei fattig skogsarbeiderkjerring, som måtte følge min asmasjuka mann til skogs for å hogge tømmer. Det gjorde jeg for at vi skulle slippe å be om hjelp. Det ble ikke store fortjenesten, men så vidt at vi hadde litt å leve av.”

(Amalie Østgård f.1907, i Lautin 1987)

Det at kvinner jobbet i skogen hørte til sjeldenheten, det var mer vanlig at ugifte sønner kom hjem for å hjelpe til dersom arbeidet gikk for sent i forhold til inngåtte arbeidskontrakter. Ella Johansson har dokumentert at det faktisk var en del kvinner som hjalp til med bla. tømmerkjøringen i skogen når man manglet arbeidskraft, men dette var ikke normen (jfr. Johansson 1994:134). De eldre døtrene kunne være med hvis det ikke var noen sønn som var gammel nok, dersom det var nødvendig. Kvinnene kunne også bringe ferske forsyninger til mannen i koia når det ikke var for langt unna. Dette er vel noe som ble mer vanlig på 1970-tallet da bilen ble mer utbredt og det fortsatt var enkelte skogsarbeidere som lå borte med hesten hele uka.

Husholdningen skulle helst klare seg sjøl uten hjelp fra andre, noe sitatet fra Amalie Ødegård også gjenspeiler. De husholdene som allikevel ikke hadde muligheter for å klare seg sjøl i de verste onnene, fikk nabohjelp gjennom dugnadsordningen som nevnt tidligere. At familiemedlemmene trer støttende til i en vanskelig situasjon, er en gammel tradisjon i landbruket, og det har å gjøre med en type holdninger i bygdesamfunnet som tilsier at sønner og døtre kommer hjem og tar over når foreldre, eller eldre søsken blir sjuke eller faller fra (jfr. A. L. Christensen 1991). “Den moralske arbeidskontrakt”, er et begrep som Liv Emma Thorsen bruker om døtrenes “pliktarbeid” i hjemmet rett etter konfirmasjonen. Dette var som regel tilfelle for minst en datter av ungeflokken i en gårdshusholdning, og hun kunne bli gående som pike til hun ble over tredve, eller også forbli ugift (Thorsen 1994:77ff). Det betydde at jenta gikk sin mor og andre i husholdningen til hånne for kost og losji. Det samme kunne også gjelde sønnene i husholdningen, de hadde kosten og i tillegg penger til tobakk som lønn for den arbeidsinnsatsen de gjorde i skogen eller i jordbruket.

Slik var situasjonen i Løten og i Skogbygda også tidligere, men tradisjonen kunne komme i konflikt med nye verdier og holdninger hos de yngre generasjonene. Et eksempel på dette kan være en historie jeg har hørt av en bekjent. Hennes far (f.1918) jobbet som tømmerhugger for

sin far, som kom fra Skogbygda, mot kost og tobakk. Betalingen fra skogeierne for kontrakthogginga var det bestefaren som kontrollerte. Dette fortsatte også etter at faren ble gift og fikk barn. Bestefaren styrte pengene for hele husholdet, og han delte ut husholdningspenger til svigerdattera som var husmor på småbruket hvor de tre voksne og etterhvert fire barn bodde. Dette var en situasjon svigerdattera var svært misfornøyd med, og det var gjenstand for mye diskusjon. Hun hadde vært tjenestepike fra konfirmasjonen og til hun ble tredve, og var vant til å styre sine egne penger, og hun hadde også hatt husmorrollen på sin siste post hvor kona var blind. Dette var en verdikonflikt mellom disse to generasjonene, som fortsatte til sønnen overtok småbruket mot føderåd for sin far. Slik var også situasjonen for en kar som Peder fortalte om i Skogbygda (Int.1). Denne karen (f.1900), overtok et småbruk i Skogbygda på 1920-tallet mot føderåd for sine foreldre. Han kom hjem fra en snekkerjobb i Østerdalen for å hjelpe faren, som ble sjuk, med å holde en avvirkningskontrakt. Han forlot også en kjæreste, ifølge Peder, og forble ungkar etter det. Det var ikke alle som ville underordne seg et slikt moralsystem, men de hadde ikke alltid noe reelt valg.

Fløtinga var også et viktig sesongarbeide på vårparten, og det var en forholdsvis godt betalt og ettertraktet jobb i motsetning til skogsarbeidet, hevder Øivind Vestheim i *Fløting gjennom århundrer* (1998:163). Det har ikke vært særlig gode fløtingsforhold i Skogbygda, som så å si ligger på vannskillet mellom Mjøsa og Glomma. Derfor var det mange som kjørte tømmeret direkte ned til Glomma med hest. Vannveien har allikevel blitt brukt til å fløte tømmer ned til Glomma i mer enn 150 år. Det var mye fløting i Bronkåvassdraget; først løstømmerdrift ned til Velt-Bronken og videre ned Torpåa til Stor-Bronken der tømmeret ble slept over, så løstømmer videre ned Bronkåa til Glomma igjen. Etter 1860 var det også i noen tiår fløting ned til Rokosjøen og videre ned Svartelva til Mjøsa. Dette ble til dels erstattet av et damanlegg og et rennesystem fra den privateide Stensåsskogen, tatt i bruk 1890 for å få tømmeret motstrøms fra Stendammen til Norderåa i Glommavassdraget. Rennefløtinga foregikk fram til 1965 mens fløtinga i Bronkåvassdraget varte til i 1967. Etter dette året tok tømmerbilene fullstendig over (jfr. Lautin 1980 og 1984).²³

²³ Den siste fløtinga i Stensåsrenna ble behørig filmet og dokumentert av Skogbruksmuseet i Elverum, og denne filmen, eller deler av den, er blitt brukt som underholdning ved grendesammenkomster i Skogbygda i senere tid.

Illustrasjon 11: Stensåsrenna, Måsåmyrkummen 1932. (Foto: Fra Vestheim 1998:119 Gfffs arkiv, NSM)

“Fysst var vi neri reen [...] sea var vi borti Bronkåvassdraget; Fyst i Torpåen og sea neri Bronkåa. Fløte litt i Glomma [og] før.”
(Gustav f.1917 Int.6:5)

Fløtinga var en viktig begivenhet, og særlig rennefløtinga krevde et forholdsvis stort mannskap, opptil 50 mann på det meste, og i tillegg mannskap på damanlegget. Fløtinga varte ikke så mange ukene og ble effektivisert ved bruk av telefon og ny renne i jern fra 1927. Det var ofte faste mannskaper med fløtningskontrakter, så det var ikke alle som deltok i dette (jfr. Lautin 1984).

Alle gjorde ikke alt, men de fleste hadde en tilknytning til skogen og skogsarbeidet. Nesten alle mannfolk i Skogbygda som vokste opp før 1960 har vært med i skogen. Betydningen har vært ulik for folk, avhengig av den sosiale og økonomiske posisjonen de har hatt. De som var fra litt større eller mellomstore gårder har hatt mulighet til å satse på jordbruket eller husdyrholdet, kanskje kombinert med tømmerkjøring, mens de som kom fra de minste plassene ikke hadde den samme ressurstilgangen. De med minst tilgang på ressurser måtte også jobbe mer utenfor småbruket for å skaffe både seg sjøl og dyra føde. De har måttet ta det som har vært å gjøre, og “*var glade for enhver anledning til å skaffe seg ei krone*” (Johan f.1925 Int.7), enten i fløtinga eller som løsarbeidere i onnene. Onnearbeidet var en viktig del av jordbruket tidlig i perioden, men etter hvert ble det for dyrt å leie arbeidskraft, samtidig som det ble større andel av landbruksmaskiner.

Landbruksavtaler og landbrukspolitikken hadde både positive og negative virkninger for Skogbygda. Dette var tidlig med på å få omsetningen inn i mer ordnede former, sammen med de samvirkene som ble opprettet av bøndene uavhengig av myndighetene. Egg, kjøtt og mjølksentraler ble dannet rundt 1930, og man fikk *Omsetningsloven* av 1931 (jfr. Feiring, Røvde og Tøsse 1988, og Furre 1992.).

“Og som je sa, da vi fekk dænna fyste jordbruksavtalen, da hadde vi mye mer å hølde øss ått, da visste vi liksom mer åssen det kom tel å bli, resultatet. Ellers så vet du dom, dæssa privat kremmera dom reiste rundt omkring og gnåle på prisen, og gnåle på pris, dom skulle itte gi nåe før nåe, før dom skulle tjene nåen kroner dom å da vet du.”
(Peder f.1923 Int.8:22)

Kremmere og andre agenter som reiste rundt og kjøpte og solgte ulike produkter var ikke like populære hos alle, og Peder fortalte at læreren i grenda mente at det var enkelte agenter som solgte skogbygdingene ting de ikke trengte eller hadde råd til, slik at det faktisk kunne koste unger livet. Det var legdeungene dette kunne gå verst utover, og i følge Peder var det en begravelse etter et legdebarn hvor læreren satte pekefingeren på nettopp agenten som hovedansvarlig.²⁴

De som hadde flere kuer solgte mjølk til naboene som var uten mjølk, men begynte å levere mjølk på meieriet et par år før krigen. Kona kunne da tjene like mye på mjølkesalget som mannen på sitt arbeid. Betydningen av den egne produksjonen på bruket var stor også før man begynte å tjene penger på salg av produktene. Produksjonen på småbruket utgjorde ofte halve konsumet til husholdningen, noe som vises i en undersøkelse blant skogsarbeidere på Østlandet fra vinteren 1926/27 (Halberg 2001:123). Den teknologiske utviklinga og behovet for investeringer ble tidlig på 1900-tallet omgått av de med dårlig økonomi, ved at de lånte hest og redskap, og senere traktor og redskap av naboene. Dette ble vanskeligere etter hvert på grunn av økte krav til fastmontert utstyr i fjøs, og det førte til nedleggelse for de fleste brukene i Skogbygda da alle var forholdsvis små enheter. Det er betegnende at jordbruksproduksjonen ofte ble nedlagt på grunn av at den lite moderniserte gården ble pålagt en større investering som ikke var rasjonell ut i fra ressursgrunlaget til de minste brukene. Da det kom krav om asfalterte snuplasser for mjølkebilen og krav til levering på samletank på 1960-tallet, gav flere opp.

²⁴ Legdeordningen for barn, eller bortsetting til oppfostring hos andre, fantes det enda noe av tidlig på 1900-tallet i Skogbygda. Denne ordningen kunne være både til fordel og ulempe for disse barna, som ble ekstra arbeidskraft i husholdene.

Herredsagronomen har vært en viktig støttespiller for gårdbrukerne i følge Peder (f.1923), han kom med både gode forslag og informasjon i forhold til rasjonell og effektiv drift i Skogbygda. Et lite apropos er at det er vesentlig flere traktorer i Skogbygda i dag enn da det var drift på alle plassene. De er kjøpt inn som landbrukstraktorer, for penger tjent utenfor landbruket og de brukes til småsysler som ved- og snøkjøring.

“Ja, åsså det vart dætta der tankgreia, mjølke [og] levere på tank, da lyt en installere, det vet du vart førhøldsvis dyrt da, da en itte hadde mer enn en to-tre kuer. Så det var det som var årsaka da.”

(Gustav f.1917 Int.6:7)

Som Gustav sier, så var de nye kravene den utløsende årsaken til nedleggelse i flere tilfeller. Men det var bare et siste skritt i marginaliseringen i forhold til de større enhetene, som var bedre tilpasset den nye konkurransesituasjonen og de økte kravene til investeringer i ny teknologi. Verdien av å ha egne mjølkekyr var ikke lengre stor nok da kravene økte, sjøl om fortjenesten ved å ha to kuer heller ikke var særlig stor før det siste kravet om egen samletank ble innført. Det var mye arbeid i forhold til fortjenesten, så overgangen til å holde for eksempel sau var for mange mer lettvint og gav større fortjeneste.

Flere av de informantene som enten har vært eller er aktive innen landbruket, er kritiske til mange sider ved landbrukets endringer, både mens de sjøl var aktive og i dagens situasjon. Særlig er det den stadige fokuseringen på strukturrasjonalisering og større enheter som står i skarp kontrast til tidligere, hvor hver kvadratmeter jord var viktig for husholdets overlevelse.

“Nei det har vørti slik dætta der, mæ eiendommer som er 15-20-30 mål, det er ittno å bruke mer det. Nei det blir kveldsarbe og helgearbe det da. Før du lyt da vara borte på arbe da skar du læva”.

(Peder f.1923 Int:8:5)

Skogbygdingene er klar over at jordbruket måtte bli mer rasjonelt i forhold til nye krav, men det er måten det har skjedd på som kan virke lite gjennomtenkt.

“Det er klart det att jordbruket oppi her, den tia det var sjølhushøldning så var dætti her brukbart. Salgsjordbruket har i grunna utkonkurrert slike steller, ja, slik som’n N.N., hæn har jo prøvd å følgje mæ og investert før hær gong det har vøri slik. Og dom bygde jo ått 18 krøtter, og nå, på grunn tå kvoteordninger og stell, er det 11 dom kænn mjølke neri der nå? I stellet så gir dom telkudd ått andre, som bygge seg nye fjøs, i stellet for å fylle opp ælle dessa fjøsa dom har betalt en gong over statsbudsjettet, så gir dom nye telkudd ått andre som skar bygge seg nye fjøs og begynne mæ krøtter da. Derfor så blir dætti så håpløst liksom”

(Knut f.1950 Int.9:9)

Landbrukspolitikkenes overordnede målsettinger eller det som ofte kalles det store bildet, får lokale konsekvenser som ses som irrasjonelle av de det rammer, som sitatet viser. Man spør seg om fornuften i dette at de eksisterende enhetene ikke utnyttes bedre, og at rammevilkårene er i stadig endring. Det er vanskelig fra et lokalt synspunkt å forstå hvordan det kan være økonomisk lønnsomt å stadig legge om politikken etter konjunktursvingningene. Effekten av denne strukturrasjonaliseringen er omfattende for enkelte lokalsamfunn, særlig fordi det blir mangel på lokale arbeidsplasser.

“Det har vørti slik med ællt [...] skarn drive mæ no så lyt det vara så mye [...] Det æ fel itte så bra det hell, førr da bir det mye mindre arbesplasser.”
(Gustav f.1917 Int.6:8)

Verdien av arbeid og arbeidsplasser er ikke lengre prioritert i forhold til en effektiv og lønnsom drift, om det nå gjelder landbrukssektoren eller andre sektorer. Det eksisterer forskjellige verdivurderinger mellom lokale og sentrale interesser. De overordnede vurderingene av verdier står i et misforhold til de verdier som ressursene utgjør i seg sjøl. Den lokale rasjonaliteten konfronteres med en vanskeligere tilgjengelig sentralstyrt rasjonalitet. Denne rasjonaliteten er noe som reflekteres i den bruk- og kastmentaliteten man finner på de fleste nivåer i dag, enten det er i privathusholdningen eller i store bedrifter og i politikken. Det lønner seg ikke å reparere ting som har gått i stykker eller er blitt umoderne; det blir kjøpt nytt i stedet. Det er som nevnt også et viktig moment at landbrukspolitikken mangler kontinuitet. I motsetning til jordbrukets økologiske side som i utgangspunktet har konstante faktorer å forholde seg til, er jordbrukspolitikken i stadig endring, noe som gjør det vanskelig å planlegge gårdsdriften utover en overskuelig framtid.

“Dætta jordbruket og den evindelige diskusjonen der det blir på en måte håpløst. For dom som på en måte motarbe dætta æller mest er jo dom som sitt og gir rammen for ællt da, det er egentlig departementet som kjem mæ noe som teg livet tå nåen samtidig.”
(Knut f.1950 Int.9:9)

Det er relativt få som bruker jorda sjøl i dag, sjøl om det meste ennå er i drift. De brukerne som leier mye jord og som i praksis nærmest driver hele grenda, har også små muligheter til å drive et rasjonelt jordbruk. Dette er på tross av at de forholdsvis lett kan få kjøpekonsesjon på den jorda de forpakter, dersom den skal selges. Dette kan bety på lang sikt at eiendommene kanskje blir samlet på få hender, men plassene ligger så spredt og er så små og bratte at et moderne jordbruk uansett er vanskelig å gjennomføre.

“Hadde vi hatt dætta rundt husa førr eksempel, det hadde itte vøri mer enn hælve kjøringa vet du.”

(Peder f.1923 Int.8:4)

Blant de som driver jordbruk i dag er det kanskje et dusin som holder jorda i hevd gjennom bruk, såkalte “hobbybruk”. Det er tre, fire andre som har jordbruket som hovednæring, men det er ikke lett å klare seg på jordbruket alene. Det har krevd store investeringer å følge utviklinga og de offentlige kravene, og det kreves kanskje en jobb ved siden av for å klare seg. Slik sett kan man si at kombinasjonsdriften mellom ulike næringer på tross av Statens inngripen og styring i retning av rasjonalisering også i dag er en del av livet i Skogbygda for de som driver jordeiendommene.

På samme måte som mekanisering og teknologiske nyvinninger gav økte investeringer og færre arbeidsplasser innen jordbruk og husdyrhold, virket den samme moderniseringsprosessen inn på de ulike sesongarbeidene, også skogbruket. Vinteren 1928/29 var nesten 300 mann beskjeftiget i allmenningsskogen i Løten, hvorav 65 var hestekjørere (jfr. Syversen 1986:233).²⁵ I 1952 var det ansatt 140 hoggere, 70 hestekjørere, 20 avreknere og fire skogvoktere, mens det i 1996 var ca. 15 personer helårs beskjeftiget med hogst, transport og skogkultur i Almenningen (jfr. *Skogen i Løten- En viktig ressurs*. u.å.). I tillegg var det da også mange som gjorde samme jobben i de private skogene, da særlig Kiær/Borregaardskogen i Skogbygda i hele perioden. Disse tallene sier noe hva som har skjedd i skogsdriftsnæringen, den voldsomme nedgangen i antallet arbeidsplasser på grunn av den mekaniseringen i løpet av en drøy 20-årsperiode, samtidig som skogsarbeideryrket er blitt en helårsbeskjeftigelse.²⁶

²⁵ I folketellingen for Skogbygdakretsen i 1900 er det 87 personer som er oppført med skogsarbeide, tømmerkjører, bestyrer eller skogvokter som erverv. Kategorier i folketellingene på dette tidspunkt er ikke systematiske, så mange som er oppført kun som sønn eller dagsarbeide etc. antas også å ha vært i skogen i vintersesongen. 87 er altså sannsynligvis et svært lavt antall.

²⁶ Så sent som på 1970-tallet var det fortsatt en del ungdom fra hele kommunen som hadde sommerjobb i Almenningen, og som da jobbet sammen med de mer erfarne tømmerhoggerne og kjørerne, både med hest og traktor.

Illustrasjon 12: Skogsarbeider i Allmenningskoie. Løten på 1960-tallet. (Foto: Privat eie.)

Det er interessant å legge merke til at det ikke er de største gårdene som har fortsatt landbruksproduksjonen, sjøl om det heller ikke er de minste gårdene som har husdyr. Det er den enkelte gårdbrukers interesser og muligheter som har avgjort valget om å fortsette eller å legge ned. Samtidig har det kanskje blitt slik at man blir fanget i en spiral gjennom å begynne investeringene i gården, slik at man stadig må følge opp nye regler og subsidieordninger. Det er kanskje nettopp mulighetene for annen virksomhet som gjør at yngre brukere enten har lagt ned eller aldri begynte med jordbruksproduksjonen, mens de eldre som hadde investert ikke har sett seg tjent med å slutte. De eldre har ikke den samme muligheten til å lære seg nye yrker, og har vanskeligere for å få seg annet fast arbeid.

“Det går itte ann å setta verdien på arbet jord”

Verdien av jord blir sett på som så viktig at enkelte som nevnt kjøper plasser hvor de bruker jorda, sjøl om kjøpet i seg sjøl aldri vil lønne seg rent økonomisk. Det er andre verdier ved eiendom som her kommer fram som man ser av et sitat fra Peder:

“Dætta der mæ fast eiendom har je sett på som meget viktig. Før det er noe som ligg der, du sløse itte bort det, bruke itte opp det.”
(Peder f.1923 Int.8:4)

Jorda er en evig ressurs som det egentlig ikke kan settes en reell pengeverdi på, men som det er viktig å skaffe seg. Pengeverdien av jorda er mye lavere enn den verdien som den tillegges i et større perspektiv. Den er ikke bare noe du skaffer til deg sjøl, men noe som kan gå videre i slekta.

“Så arbet jord har itte blitt nå mer verdt egentlig, en skulle tru att a borde egentlig ha vøri verdt litt mer, før så lenge a itte er verdt mer, så kænn du jo sea att a er et lett bytte før utbyggere uænssett a måtte ligga hen. Det er klart det går itte ænn å setta verdien, det er jo en ressurs som ældri forgår da, brukt vettugt. Det er jo en ressurs som er tel evig ti. I utgangspunktet tel evig ti, du kænn itte sætta bære ei økonomisk verd på det, en lyt la andre verdisyn og andre verdinormer. Så det er mye som må gjørås sikkert før en kænn komma tel ei ideel vurdering tå å matjord egentlig er verdt.”
(Knut f.1950 Int.9:20)

Den høye ikke-monetære verdien som for eksempel Knut legger på eiendommene er en viktig del i den tilknytningen som skogbygdingene har til bygda si i dag, men også tidligere. Sjøl om det var skogen som var inntektskilden og det viktigste næringsgrunnlaget, var det jord og drømmen om egen jord som var dominerende, som man kan se av eldre minnemateriale:

“Men omkring 1910 gikk det som en farang iblant dem [husmennene under Roko] at de ville kjøpe brukene sine, bli sjøleiere, Dette fikk de da også etter billig pris, kr 2000 og kr 3000 pr. bruk. Men etter 5 prosent rente av kjøpesummen ble det jo mye dyrere for dem enn det før hadde vært. Men de ville tross alt eie stedet de bodde på, og for så vidt er det jo forståelig.”
(Alf Murud f.1886, Elverum. Hedmark i manns minne 1972:55f)

Tidligere var det ofte slik at eiendommene ikke ble solgt på det åpne markedet, det var salg fra foreldre til barn eller andre nære slektninger.

“Da var det nåen som fløtte ut, det vart itte rom att ælle i skoga og nåen fekk seg litt utdænnelse, og da rakne dætta der. Det vart itte så stabilt som det hadde vøri. Før mange tå dom som vart født oppi her vart her, tidligere. Dom som det vart plass ått. Men etter hvert som kulla vart store att, og itte ælle ville gjøra som de gamle hadde gjort. Stort sett vart det att nåen, før solgt nåen steller oppi her som je kjem hau den tia, det vart det itte. Det var hændel mellom far og sønn, og før såvidt rimelige hændler, før da følde gamlinga mæ.”
(Knut f.1950 Int.9:4f)

Jorda og tilknytningen til eiendommen, slekta og historien er fortsatt viktig. Familiene holder på eiendommene og bruker dem som fritidseiendom sjøl om de bor andre steder, mens andre utflyttede skogbygdingar har bygget seg hytter ved familieeiendommen. Knut sier også at det er et problem at alle eiendommene er jordeiendommer med restriksjoner og regulering på salg og pris.²⁷

“Førr det er det som egentlig har vøri problemet att det har itte vøri nåe å fått førr dessi stella, uænssett å du koste på, så, den dagen du har solgt så har du tapt peeng. Det er prisregulering på et småbruk da, på en diger gard, så får du tross ællt litt førr det du levere da, førr da er det større areal og stell. Førr jorda f.eks. er det 3000,- kroner målet dom bruke nå ved omsetning. Det har egentlig itte økt så fært, førr dom regne jo faktisk 1000,- kroner målet førr tjue år sea. Tusen kroner førr tjue år sea og tre tusen kroner i dag det er fel ganske såmmå verdien omtrent, det er itte mye om å gjøra.”

(Knut f.1950 Int.9:20)

I tillegg til at man ikke får igjen det man eventuelt måtte ha kostet på eiendommen når man selger, så er det heller ikke uproblematisk for grenda hvem som kjøper den.

“[Førr det å] opprethøalde en befolkning, så er det klart att det betyr egentlig mer enn et jordbruk oppi her. Førr et jordbruk som er regningssvarandes, det vil du snart itte kunne drive oppi her da. Lændbruket blir hele tia brukt som bosettingsfaktor, men det er vel egentlig ingen som har sløkt så mange utelamper som nettopp lændbruket sjøl, på grunn tå det dom har drevi og kjøft opp naboen. Og det er et tankekors førr ælle utkænter, førr det er liksom, jorda er hellig og den skar kun omsettas ått aktive bønder osv, men det har ittno førr seg. Je trur itte det, og konsesjonsloven og dætta der det, det er jo bære en lovlig adgang tel å stæla tå andre, førr du får jo ittno førr det hell. Så je synes egentlig att hele loven er ei makkverk. Je skjønne att dom mente nåe da dom laga a, men je skjønne itte å dom egentlig har ment, førr je trur ingen har sett konsekvensa førr en utkænt, ell ei lokalsamfunn.”

(Knut f.1950 Int.9:22f)

Landbruket og følelsen for jorda kan på denne måten være en fiende også for bygdesamfunnets overlevelse som lokalsamfunn. Bygdesamfunnet overlever ikke på to eller tre drivverdige jordeiendommer. Det som trengs er folk; det er den viktigste ressursen for et lite lokalsamfunn. Slik sett kan de individuelle ønskene som bonden eller eieren av en eiendom har stå i konflikt med bygdesamfunnets interesser. Det er ikke mulig for Skogbygda å overleve som et jordbruksbasert samfunn slik situasjonen er i dag. Det er andre ressurser som må utnyttes for å skaffe grunnlag for fortsatt beboelse. Det er likevel et tankekors at jorda selges unna våningshusa, da det ofte er tanken om egen jord som får unge idealister til å flytte til slike utkantplasser. Her kan man si at det har skjedd en endring i forhold til hva som har størst innvirkning for bygdesamfunnet, knappheten på jord eller knappheten på mennesker.

²⁷ Nå har lovgivingen ang. konsesjon blitt endret siden intervjuet fant sted, slik at mange av eiendommene i Skogbygda vil kunne bli solgt uten disse restriksjonene.

Sitatet uttrykker for øvrig også en generell skepsis til den reguleringa som finner sted i forhold til salg av jordeiendommer, som er regulert gjennom konsesjonslovgivningen.

Noe galgenhumor og ironisering over landbrukspolitikk finner man også blant jordbrukerne, men det er humor med bistre undertoner, basert på kalde fakta og statistikker om nedleggelse og konkurser:

“Det hette seg att det er tre veger ått armoden: Det morosamste det er hæst, det flotteste det er kvinnfolk, og det sikreste er jordbruk. Raka fænt blir en i ælle fæll, har je hørt. Je er da her enda, je er fremdeles eier. Så nå leie je bort jorda, som ælle andre som har slike knattrehøl. Ja det er jo mye brukbart å få legd og, [men] det meste her er smått da.”
(Knut f.1950 Int.9:9)

Med moderniseringen av skogbruket og overgangen til tømmerbil fikk skogen liten økonomisk betydning for Skogbygda generelt, sjøl om skogen fysisk fortsatt er like tilstedeværende. Skogen betyr ikke lenger slit, kulde, og hardt arbeid, heller ikke stolthet eller ydmykelse for mannfolka i Skogbygda. Tømmerskogen er blitt en fritidsskog, en arena for naturopplevelser, tanker og refleksjon. Slik også for gamle skogsarbeidere. De som har litt egen skog, har skogsskjøtselen mer som en hobby enn en nødvendighet, samtidig som det er vedlikehold av ressursene. Salg av ved fra privatskog er ikke ukjent i Skogbygda heller, sjøl om det er et salg som ofte ikke dukker opp i bruttonasjonalprodukt (BNP) ved årets slutt.

“Vi har da litt skog, det er jo hobbyen min nå da får je sea. Ved og rydding og planting, og slike ting, tynning da. Driv litt på gammelmåten slik sett da. Når det gjeld dætta med skogbruk, så er dætta med vedhøgging nåe tå det viktigste kulturarbe som er det egentlig. Skogen her før det var, får je sea, kombinert skog og hamn det, så det har forandret seg totalt da, sea det krøttera vart bort. Også dætti her med att det vart investeringsavgift på avvirkingen tå tømmer, det er nåe tå det største som har hendt, i ællfæll de små skogbrukera da. Da måtte en sætte av en del penger før å utføre kulturarbe i skogen. På slike steller som her da, så vart det, der det var hamn var det å ta ned de store trea og plante ti att. Så det vart et vældig gode før slike steller som her. [...] Kulturlandskapet gikk jo over i frå mye løvtrær tel så og sea bære barskog da. Og da blir det plantasjer kænskje. [...] Har jo plante att en del arbet jord, og det er vel den eneste plantinga je har som itte har vøri vellykket, men [...] det kjem tå det var granplanter tå importert frø. Dom leve og veks fort, men det blir itte nåe fine treer. Vældig mye ganakvist og dobbelte topper.”
(Johan f.1925 Int.7:4)

Johan fortalte også at han liker å bruke skogen til både rekreasjon og refleksjon, enten det er å gå tur i skogen, eller å jobbe med “hobbyen” sin. Det er en utmerket plass å gå i egne tanker for å løse større og mindre hverdagsproblemer, eller å tenke på framtida.

Det er blitt skrevet at skogsarbeideryrket og fløteryket har gått igjennom flere faser i forhold til hva slags holdninger utøverne og andre har hatt til yrket. Det har både vært et yrke for de

fattigste som en siste utvei for overlevelse, og samtidig blitt sett på med stolthet i forhold til nasjonsbyggingen (jfr. bla. Johansson 1994 og Kaldal 1988).²⁸

Den marginale tilpasningen mellom et allsidig jordbruk på skrinn grunn og kombinasjon med ulike sesongarbeider var nødvendig for å eksistere i slike skogsbygder. Hverdagslivet i den tida blir sett som både positivt og negativ i ettertid. Det mest positive var at en hadde bedre tid, avhengig som en var av hestens og egne krefter:

“Vi kjørde mæ hæster da, da var det dugurdn da a var halv ti, så kvilte vi en og en halvtime, såpass lenge lyt hæsten stå da, og i våronna og slik om sammarn da fekk vi kaffe utpå jorde, da kom kjerringa mæ kaffe, vi drakk høgstdagsdråpån ute. Også var det mæddan da a var to da. Og ut att a halv fire og kvelln da a var sju. Dætta vart liksom slik en rytme, førr såpass tid måtte hæsten ha førr å få eti seg mætt da. Da vart det kvile den stønna, og da skulle det vara stille. Da skulle itte onga kaste veggball og slik så det dunk i vegga. Så dett var den tid ja. Og når je tenkje telbarsat, dom see det mange att på en måte så var det trivlig.”

(Peder f.1923 Int.8:20)

Det var mye negativt med det samfunnet som var også, økonomisk var det vanskelig, og det var et slitsomt liv. Det var mange som bare så vidt klarte seg, som Johan nevnte flere ganger i intervjuet:

“En får itte håpe det blir så dårlig med folk, att en må fløtte tel slike steller som dætti og ha et levebrød der, førr å overleva.”

(Johan f.1925 Int.7:10)

Johan trodde ikke at dette noen gang vil bli en realitet, da han mener at folk ikke vil la det skje fordi man har for store krav til det i dag.

Har endringene innen skogbruk og jordbruk åpnet for nye muligheter for kvinnene, og samtidig gjort fortida til den tapte gullalderen for mennene? Dette er blitt hevdet av blant andre Ingar Kaldal (Kaldal 1998 og 2000b). Man kan i hvert fall si at det ikke er skogen som arbeidssted som knytter mannfolk til Skogbygda i dag, det er sider ved forholdet til jorda eller eiendommen som er bindeleddet deres nå. I en viss grad var det jordeiendommen som var båndet også tidligere, men det var i nær tilknytning til de kombinasjonsnæringene de levde av, først og fremst skogbruket. De eldre kvinnene ble kanskje som et resultat av bortfallet av arbeide ute på gården mer bundet til husarbeid og håndarbeid innendørs enn tidligere. For de

²⁸ Et eksempel fra egen erfaring på denne dualiteten er en kommentar jeg for en del år siden fikk av en eldre skogbygding (f.1928) som hadde jobbet noe i skogen med farfaren min. Vi ryddet noe kratt i forbindelse med et arrangement, og jeg brukte øks til det. Han sa da: “*Bæssfar din ville snudd seg i grava hvis hæn såg deg nå, med øks i handa.*» Nå kan det godt være at kommentaren kom på grunn av min ukyndige bruk av øksa, men slik jeg oppfattet det hadde det mer med det symbolske i situasjonen å gjøre. Det tyder på at skogsarbeideryrket ikke hadde så høy status bestandig, heller ikke blant skogsarbeiderne. Det var kanskje ikke et yrke man ville ønske for sine barn eller barnebarn?

ynge kvinnene har det vært nødvendig å finne arbeid utenfor jordbruket, etter hvert som eget jordbruk ble nedlagt og arbeidsplasser på de større gårdene ble borte. De er derfor mindre bundne til gården og bygda, men fortsatt mye tilstede i hjemmet.

Arbeid og synet på arbeid er noe som også har endret seg, avhengig av tid, sted og klasse. Arbeid ble mer positivt i de øvre klasser fra 1800-tallet, mens det ble sett ned på fram til dette tidspunkt. Hva som ble definert som arbeid er ikke det samme som i dag, det var fysisk arbeid som ofte ble uglesett. Dette ser man også hos de større bøndene på Hedmarken og andre sentrale jordbruksdistrikt, hvor husbonden etter hvert ikke deltok i det daglige arbeidet på 1800-tallet (Berggren 1994). Hos de som har vært avhengig av å arbeide har arbeidets moral, eller mentalitet stått sterkere, noe som man ser eks. hos Liv Emma Thorsens bondekviner fra Trøndelag (Thorsen 1994). Dette er imidlertid fra tidlig 1900-tall, hvor også storbøndene igjen har måttet delta i den daglige gårdsdriften fordi det ble færre tjenestefolk og husmenn. Arbeidet er noe som har vært svært viktig for eldre folk i Skogbygda. Det har strukturert dagen for både menn og kvinner, men har endret karakter med teknologiske nyvinninger innendørs og utendørs.

“Det var tungt arbe, men vi var itte vant tel nåe som var lett vint, var itte vant tel det.”
(Peder f.1923 Int.8:20)

Som Peder sier så var man ikke vant til tekniske løsninger, det meste ble løst ved håndmakt, og andre muligheter som fantes var ikke realistiske. Man klarte seg med det en hadde. Ekstra mye arbeid har det vært for de som har vært aktive innen jordbruket i hele perioden. Med husdyrproduksjon blir det 365 arbeidsdager i året, og fritid har derfor vært en ukjent erfaring for enkelte før i de senere åra. Dette var uproblematisk så lenge det gjaldt de fleste i bygda, men da det etter hvert kun var få igjen som ikke kunne skille mellom arbeid og fritid ble det tyngre for de få.

“Åsså er det dætta der mæ det, i mange yrker er det helga fra om fredagskvellen. Det er mye arbe det, lørdag og syndag er det stille, da er det fri. I mai i fjor, da hadde en del yrker da får je sea, itte ælle, je kjem itte hau å mange fridager det var, men nesten en tredel ta måneden mæ helgedager. Og dætta der har ergre freksempel henner (kona) mye da, i det senere, *'Det var ænsles da vi bynte.'* sa'a, *'Førr da drev dom mæ det samma omtrent ælle oppi her'*, men tel slutt vart vi att alene da vet du, det var bære vi.”
(Peder f.1923 Int.8:6)

For enkelte har det å arbeide fortsatt også etter pensjoneringen, enten man kaller det hobby eller sjølsysseting. Det er viktig å ha noe å gjøre, man kan ikke bare sette seg ned heller etter å ha vært aktiv i arbeidslivet siden før konfirmasjonsalderen. En artikkel i Hamar

Arbeiderblad fra i sommer, har et intervju med Bjørn, gårdsgutt på 78 år i Skogbygda, som har jobbet all sin dag, nesten ikke hatt ferie, og som fortsatt har 5-6 arbeidsdager i uka på gården han har overlatt til sønnen (HA 18.07.01). Noen benytter den nye friheten til å reise og oppleve nye ting. De fleste yngre ser på arbeidet i dag først og fremst som en nødvendighet for å skaffe penger til å leve av.

“Det har vørti så rart dætti her, førr det, hæn see det sjøl og att det: *'Je borde ha vøri heme og gjort det og det, det skulle ha vøri gjort, men det koste penger.'* Blændt ænne skigard, som vi har mye ta da. *'På [arbej]' sa'n 'der får je 100 kroner timen fra je sætt meg i bilen tel je kjøre'n inn att.'* og *'Viss den bilen ryk av på midten, så koste itte det meg 5 øre.'* see'n. *'Kjøre je sund heme da lyt je reparere sjøl.'* [...] Det er itte helt bra dætta der, førr det er mange som ser på bære ren førtjenest.”
(Peder f.1923 Int.8:6)

Det er allikevel forskjell på det arbeidet man utfører for lønn hos andre, og det arbeidet man gjør på egen eiendom. Dette arbeidet er per definisjon fritidsaktivitet og sjøl om det kanskje er en tyngre jobb enn det man gjør til daglig, gir det en annen tilfredshet enn lønnsarbeid hos andre. Det er samme tankegang som mange andre sjølstendig næringsdrivende også har, de sier at de har frihet til å bestemme over egen arbeidsdag, men er samtidig avhengig av å være tilgjengelig for kundene sine mye mer enn 7-8 timer for dagen.

“Det som en skulle gjøra heme det fekk en gjøra da en hadde støen, viss det var nåe å tjene så lyt en vara mæ der.”
(Gustav f.1917 Int.6:6)

Gustav påpeker i sitatet at det som man skulle gjøre hjemme på småbruket fikk man gjøre da man ikke hadde annet lønnet arbeid. Det ble allikevel mye tid uten lønnet arbeid før skogsarbeidet ble helårsjobb, og dermed hadde man tid til eget jordbruk. Disponering av tid og tidsbruk har endret seg, slik at tid spart er blitt penger tjent i stedet for omvendt, som det gjerne var før. Man setter seg sjelden ned i dag for å reparere redskap, da det ikke er lønnsomt i forhold til å jobbe for lønn og heller kjøpe nytt, som Peder kritiserte ovenfor. Problemet i dag er gjerne å få nok tid, enten det er tid til arbeid eller familien.

“Det vart skrevi timeliste i to år, og det var nøyaktig gjort førr det vi sto jo opp tidlig om morran førr vi skulle ått fjøset, og da notere hu ælt som var gjort dagen før, ælt som var jordbruksarbe da, arbe på eiendommen, og dætta der vart sendt, og regnskapskontoret hadde dætta der, og det var'n [en kar borti østgarda] og je, vi hadde flest timer på ælt, og minst fri. Og dætta sa'n sjefen der: *'Att dætta er egentlig itte riktig, de borde ha så mye førr timen de som andre følk.'* sa'n. *'Dætta greie vi itte å gjøra nåe me.'* sa je. *'Vi har førr my smålapper, førr mye kjøring.'* Du vet mæ en liten bæta der du kjem mæ en litt stor traktor, så har du en forhøster på sida og en diger henger bak, førr å komma borti så lyt du rygge deg ut att vet du. Vi har slike bætar her vi.”
(Peder f.1923 Int.8:7)

Utjamning av inntekt mellom yrkesgruppene og industriarbeiderlønn i jordbruket, er svært vanskelige idealer å oppnå i ei skogsbygda. Som Peder sier, det er et lappeteppe av jordarealer hvor det snart ikke er plass til den nyeste redskapen.

Primærnæringene og skogavvirkningen som tidligere var livsgrunnet for menneskene i Skogbygda sysselsetter i dag bare en håndfull personer. Langt de fleste yrkesaktive mannfolka arbeider utenfor bygda som arbeidere på det lokale sagbruket eller som lokale håndverkere. Andre igjen må reise lengre for å komme seg på jobb. De kvinnene som er yrkesaktive har også sine arbeidsplasser lokalt, men ikke i Skogbygda.

I dette kapitlet har jeg i tillegg til å beskrive endringene innen jordbruk og skogbruk tolket hvordan skogbygdingene ser på denne endringen. Analysen viser at praktisk betyr gården nærmest ingenting for de aller fleste i Skogbygda i dag. Den gir enkelte rettigheter, slik som allmenningsrett for brukene i Vestre. Det er fortsatt slik at man prøver å holde jorda i hevd, som en slags forpliktelse mot fortidige og framtidige generasjoner, og den tillegges derfor andre verdier enn det økonomiske. Forholdet til jord og eiendom videreføres med den samme type holdninger som tidligere. For de få som er aktive innen landbruket i dag og som har en drift utenom på rent hobbybasis har gården fortsatt betydning, men ikke lenger for å skaffe mat til egen husholdning. Den er det økonomiske fundamentet for husholdet. Dette er noe som blir mer og mer problematisk i takt med landbrukspolitiske forhold. Hvordan følge opp de krav som stilles og fortsatt kunne drive med fortjeneste. Hva skjer framover? Er det mulig overhodet å få en rasjonell gårdsenhet på en slik plass?

Landbrukspolitikk og modernisering av landbruket har ikke vært enerådende når det gjelder endringene av produksjonsmåtene og de tilhørende levesett i Skogbygda. Politikken har i hovedsak fungert strukturerende for de som har drevet jordbruks- og husdyrproduksjon, regler og forordninger som de har måttet forholde seg til på samme måte som naturgitte forhold. Mangelen på muligheter for sesongarbeid som erstatning for skogsarbeidet og andre nisjer har hatt like mye å si. Rent lønnsarbeid har erstattet egen produksjon med lønnsarbeid som et nødvendig tillegg. Ut over det er det også mange andre faktorer som har virket inn på endringsprosessen, uten at dette er noe det går nærmere inn på her.

Verdier og holdninger til arbeid og tidsbruk ser også ut til å ha endret seg, fra at arbeid er et gode og en nødvendighet for å overleve, til at det er blitt et nødvendig middel for å skaffe penger. De gode egenskapene som ble tillagt folk tidligere som sparsomlighet og

arbeidsmenneske, er ikke lenger udelt positive verdier sett fra yngre menneskers side. De yngste er preget av den bruk og kast holdningen som forbrukersamfunnet har i dag. Når noe går i stykker må det kjøpes nytt, mens de eldste fortsatt vil ønske å reparere, uavhengig av "lønnsomheten" i det. Det lønner seg heller ikke ut i fra et rent økonomisk perspektiv å jobbe for seg sjøl på gården eller i skogen og reparere alt som måtte gå i stykker. Slik sett er det bedre å jobbe for andre og få timelønn uavhengig av hva som måtte skje på jobben. Forskjellen som eksisterer mellom generasjonene kan i så måte beskrives som en overgang fra produsent til konsument.

Kapittel 6: Boligens endring - Hjemmet i ei skogsbygd

I dette kapitlet vil jeg beskrive konkrete endringer av boligen i den aktuelle perioden og se litt nærmere på hvordan dette har blir oppfattet, og hvordan skogbygdingene forholder seg til hjemmet i dag. Hjemmet er mer enn bare bolighuset på landsbygda, så en boligstandardøkning må også sees i tilknytning til endringer av småbruket. For i tillegg til våningshus fantes det som oftest fjøs, låve, skåle, stabbur og utedo, kanskje fantes det også bryggerhus, stall, smie og sommerfjøs også. Jorder, havninger og skogteiger er også en aktiv del av hjemmet på landsbygda. Det vil si at den endringsprosessen jeg skisserte i forrige kapittel også har hatt betydning for boligen eller hjemmet.

Bebyggelsen i de tre grendene er spredt og det er god avstand mellom husa, hvor små jordlapper og skogteiger ligger rundt de fleste plassene. Den nyere bebyggelsen ligger noe tettere, da disse husa ikke er bygget som våningshus på småbruk. De ligger også forholdsvis nærme vegene gjennom bygda.

Illustrasjon 13: Et mindre småbruk i Rokoberget. Hus og uthus. (Foto: E. Skjærbakken, 2001.)

“I kjøkkenet frøs vatnet hår eneste vinternatt”

Det var mange både gamle og dårlige hus i Skogbygda tidlig på 1900-tallet. Standarden var dårlig ut i fra periodens nye krav til skikkelige og hygieniske boligforhold.²⁹ Det var små og trange hus som ofte var dårlig isolerte og trekkfulle.

“Dårlige husrom i forhold tel nå, dætta med isolasjon, det var det jo itte da. Det var tømmerhus med tømmervegger som var u-isolerte, bære tømre. Så det gikk mye ved.[...] Om dom itte var gisne så var det ittno isolasjon som høldt på varmen slik som nå. Så var det koking da, det var jo med ved, og ælt vi kokte om sammarn, da vart det godt og varmt inne.”
(Johan f.1925 Int.7:2)

Dette er noe som mange av de eldste i bygda har opplevd i barndommen og kan fortelle om, sett i lys av de materielle endringene som har skjedd i mellomtida. Enkelte bodde i barndommen enda i små tømmerstuer med stue og to mindre kover, med inngang rett inn i stuen. Den hustypen som Eilert Sundt i sine skriv kaller det akershusiske stueplan. (Sundt 1862/1976)

Peder beskriver sitt barndomshjem, og beskrivelsen er farget av at senere erfaringer tilsa at boligforholdene ikke var noe særlig å trakte etter:

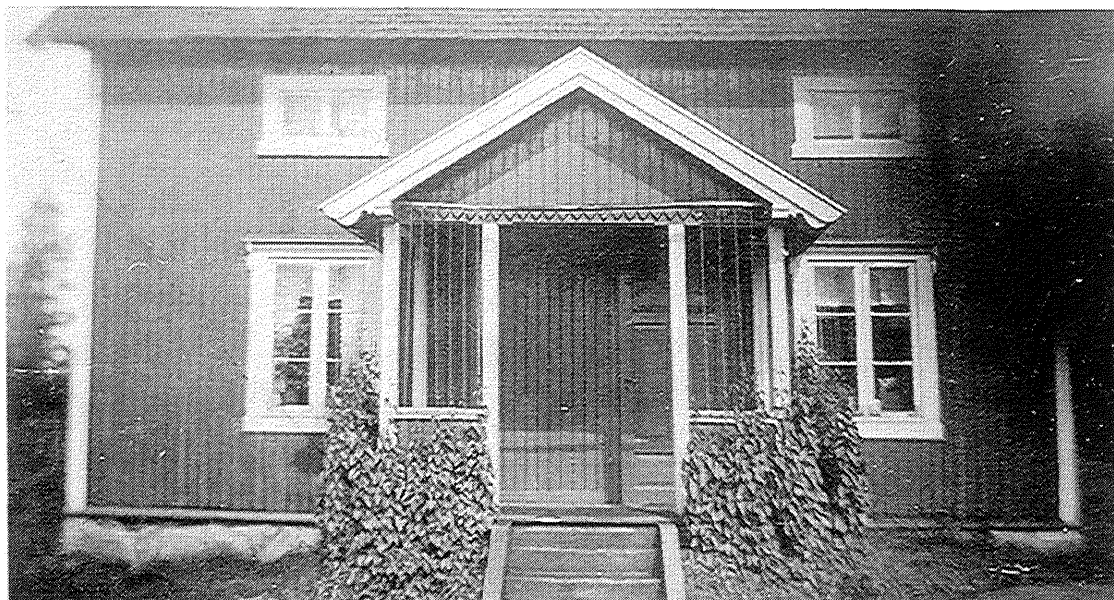
“Der voks je opp i elendighet vil je nesten sea når det gjeld hus. Det var grønne glaserter i gamlebygningen der, det var itte varevinduer og det lyste ut gjennom hoveddøra. I kjøkkenet frøs vatnet hår eneste vinternatt innbørin i bytte. En diger åpen peis, og der sto det en komfyr.”
(Peder f.1923 Int.8:1)

Familien fikk bygget seg et nytt våningshus på slutten av 1920-tallet, og da ble det slutt på “elendigheten”. Det ble en del nybygging av hus også på 1930-tallet og mange andre boligforbedringer ble gjort mellomkrigstida etter at den økonomiske krisa hadde bedret seg noe. Det var gjerne 1 ½ etasjes midtpipehus som ble bygget i bindingsverk, en moderat rest av sveitserhusstilen som varte helt fram til slutten av 1950-tallet enkelte steder (Christensen 1995:285).

“I gammelstuen på Høgden, hos Mathias, var det nok ikke flott i gamle dager. Pipa over taket hadde en gang ramlet ned, og det ble ingen råd med å sette opp ny pipe. Mathias hadde like så godt tatt en tom sildkvartil, slått ut bunnen og brukt som pipe over taket.”
(Hans Kjernsholen f.1913, i Lautin 1988)

²⁹ Medicinalinnberetningen 1918: I Hedemarkens distrikt maa de hygieniske forhold i det store og hele ansees som gode. Husene forbedres ved nybygning og de gamle hytter kasseres. Dog er der i de sydlige bygder Stange, Romedal og Løiten endnu meget ”simpelt” igjen, men det gaar stadig fremad. I Lautin 1982.

Dette sitatet viser at for mange i Skogbygda var det smale materielle kår, dårlige økonomiske vilkår gjorde sjøl enkelt vedlikehold til vanskelig overkommelige kneiker. I dette tilfellet ble det gamle tømra huset erstattet av et nytt våningshus i sveitserstil i 1923 da sønnen overtok eiendommen.

Illustrasjon 14: "Det nye huset" på Høgden, Vestre Skogbygd. 1930-tallet. (Foto: Privat eie.)

Det var ofte slik at nybyggingen eller oppussingen av våningshus i Skogbygda, som andre steder, foregikk ved generasjonsskifter. Ofte skjedde overtagelsen og oppussingen ved hjelp av billige banklån fra Småbrukerbanken eller Hypotekbanken. Samtidig la disse nye låneordningene grunnlaget for mye av gjeldskrisa i mellomkrigstida, som førte med seg mange konkurser, også i Skogbygda. Det har skjedd en overgang fra "to rom og kjøkken", eller to rom i andre etasje til egne og større hus, noe som sitatet fra Knut nedfor også viser.

"Det var folk på ælle steller, itte nå stelle var tomt, og var det en æintasje var det folk der og. [...] Stort sett liksom mye familiemedlemmer, je kjem hau det var en som itte hadde nåa telknytning oppi her."
(Knut f.1950 Int.9:1)

Det var også ofte flere hushold innenfor det samme huset, eller et større antall medlemmer av hvert hushold. Det kunne være voksne sønner og døtre eller ugifte søsken. Familiene var mye større tidligere, men det har vært en gradvis nedtrapping de siste fire generasjonene. Det ser ut til at nedgangen i Skogbygda har vært noe senere ute enn landsgjennomsnittet, men det er ikke uventet at utkantene ligger noe etter også på dette området (jfr. Sogner 1984).

Man hadde behov for ungenes arbeidshjelp i husholdet, og for å trygge alderdommen. Kanskje er det som Johan (f.1925) sier, at den eneste ressursen de fattigste hadde nok av var unger? (Int.9)³⁰ Peder forteller hvordan hans egen families demografiske utvikling har vært:

“Ja, det var gjinne det [store familier]. Der a mor var i fra var det 13 onger da, og der'n far var i fra var det 10. Åsså slo dom ta tel 8 [og] ja, så slo je ta tel fem.”
(Peder f.1923 Int.8:8)

Hans barn igjen fikk videre 2-3 barn, som var det vanlige på 1970- og 1980-tallet. Behovet for barn som arbeidskraft og verdien av å ha mange barn var ikke lengre den samme som før 2.verdenskrig.

På 1970- og 1980-tallet ble det også bygget en del nye hus i Skogbygda, og disse var gjerne lånerfinansierte Husbankhus, det vil som regel si ferdighus med arkitekttegnede planløsninger av en type som finnes over hele landet, og som på ingen måte er lokale. Nyvinningene i hjemmet kom gjerne først i de nye husa, og på 1970 og 1980-tallet var det ny optimisme i utkanten. Det fantes flere yngre skogbygdinge som ønsket å flytte hjem og bygge seg hus i Skogbygda. Det var ikke noe problem å skaffe seg tomter, men det var liten velvilje å spore fra kommunale myndigheter med tillatelser til nybygging. Det er ikke offentlig vann og kloaknett i Skogbygda. Det betyr at man må borre etter vann og legge inn dette sjøl, samt ha et offentlig godkjent avløpsystem for kloakken. Det er noe som medfører relativt store kostnader, og det er ekstra dyrt på grunn av mye grunnfjell. Disse miljøreglene er del av forurensningsloven. De gjelder derfor i hele landet og kan i mange tilfeller være et større praktisk enn økonomisk problem.

“Framti og itte framti høldt je på å sa, det som på mange måter gjorde att... Det var jo nåen som bygde og nåen som ville bygge, og fekk itte bygge. Ælltså vi kunne nok ha vøri flere oppi her viss itte kommunen hadde brukt makta si så hardt som dom gjorde førr å hindre boligbygging. Førr da brukte dom sirkler når det var spørsmål om å bygge nåen stænn, så slo dom en sirkel, mæ en radius slik og slik da, førr da skulle dom sjå å mange andre naboer denna sirkelen kom borti, men det var bære det da, att ællt ettersom det egentlig var steller det kunne ha vøri bygd på, førr det skulle vara så og så mange meter på grunn tå infiltrasjon og slike ting, da drev dom og fløtte sentrum i sirkelen liksom, førr å kunne sea nei, så det dom ville itte att følk skulle bygge oppi her, dom ville fylle opp tomtefelt sine.”
(Knut f.1950 Int.9:19)

Lokale myndigheter ønsket ifølge Knut å dirigere nybyggingen til tettstedene hvor det var etablert kommunale tomtefelt. Han mener at det derfor ikke var bare hensynet til forurensningsloven som lå bak kommuneadministrasjonens saksbehandling. På tross av

³⁰ De fattigste hadde ofte færre barn enn de som satt bedre i det sier Eilert Sund i sin studie *Om Sædelighets tilstanden i Norge* (Sundt 1857/1975).

vanskelighetene med å få bygge, ble det en del nybygde hus, slik at det er faktisk flere hus i dag enn det var da innbyggerantallet var mye høyere. *Forurensningsloven av 1972* gav bestemmelser for husbygging i spredt bebyggelse. Det var tillatt med maksimalt sju hus innen en sirkel med radius 250 meter, ellers måtte man ha et felles renseanlegg for husstandene.³¹ Føderådsbygninger var unntatt forutsatt at det var eier av bruket som stod som søker til lån gjennom Landbruksbanken. For å få lov til å anlegge kloakk på det nye huset, måtte enkelte derfor ta over eiendommen etter foreldrene, og eventuelt forpakte tilbake jorden. Vanskeligst var det å få tillatelse i forbindelse med den såkalte Mjøs-aksjonen. Det var en miljøaksjon som forsøkte å begrense avrenningen til Mjøsa fra landbruket og husholdningene på 1970- og 1980-tallet. Den lovgivningen som kom på 1960 og 1970-tallet er i hovedtrekk den samme i dag, men det er ikke sikkert at den lokale administrasjonen bruker regelverket på samme måte da miljøsituasjonen er kraftig forbedret for Mjøs-vassdraget, samtidig som sentrumsfortetningen ser ut til å ha stabil vekst.

I Østre Skogbygd ble det organisert en bygdeaksjon tidlig på 1980-tallet. Det var en reaksjon på utflyttingen fra grenda og manglende boligmuligheter av passelig standard. Resultatet av denne grendeaksjonen var at man fikk etablert et mindre byggefelt med noen nye tomter, og at man fikk satt fokus på de negative og positive sidene ved utviklinga og grendelivet. Dette gav noe nyere bebyggelse, men samtidig ble mange av de eldre, umoderne husa stående tomme eller endte opp som feriehus for utflytta skogbygdinger etter hvert som beboerne gikk bort eller måtte flytte. Det at boligene blir brukt som feriehus, blir ikke sett på som en positiv utvikling, men som Johan påpeker; det er bedre enn at de står tomme og forfaller.

“Dom er interesserte ti å kunnja bruke det som feriesteller. [...] Hvis det itte er nåen som vil bo, så er det likere det blir brukt som feriesteller og vedlikeholdt, førr det førfell. Da känn det brukes senere, hvis det skulle bli aktuelt.”
(Johan f.1925 Int.7:9)

Dersom man ser mer konkret på den bygningsmassen som finnes på de ulike gårdene i dag, så ser man endringer også her. Det finnes mange tomme uthus og låver som står og forfaller, fordi det ikke er bruk for dem lenger. Det er mange kubikkmeter med plass som enten står tomme eller blir brukt til lagerrom for diverse. Våningshus blir prioritert og påbygd, eventuelt pusset opp av de yngre. Hos den eldre generasjonen er ofte alle bygningene i forfall, eller mangler vedlikehold. Kanskje kommer dette av at man ikke evner å se poenget med å

³¹ “Myndigheten er videre delegert til de enkelte kommuner når det gjelder separate avløpsanlegg i spredt bebyggelse (maksimalt 7 bolig- eller hytteenheter med innbyrdes avstand mindre enn 100 meter). Når det gjelder

vedlikeholde hus som blir stående tomme når man sjøl faller fra, at husa er uten framtid? Det er i det minste noe man kan tenke seg at er årsaken til dårlig vedlikehold av uthusbygninger, låver og fjøs. Dette er en bygningsmasse som i hovedsak står tom, som nevnt ovenfor, og de er heller ikke egnet til et moderne landbruk slik det drives i dag. I utkanten har man også samtidig større frihet til å disponere sin egen eiendom enn eksempelvis i boligfelt. Bilvrak og utrangerte landbruksredskaper fyller opp gårds plasser uten at naboene nødvendigvis gremmes i stor grad over det. Dette er kanskje også noe av årsaken til at enkelte søker seg ut i fra boligfelt i mer tettbygde strøk. *“Vi har det stille og rolig. Ikke noe stress og mas om at vi må ha det like fint som naboene”* (Ragndi f.1923 SP.NR.101:49).

I dag er Vestre Skogbygd med 66 bolighus den største av de tre grendene. Østre Skogbygd har 54, mens Rokoberget er den minste med 27 bolighus (jfr. Norge 1:50000, M711, Statens kartverk). Mange av husa i Rokoberget og i Østre Skogbygd er fritidsboliger eller står tomme, mens de fleste husa i Vestre er bebodde, men det er færre husholdninger enn tidligere. Det finnes mange enmannshusholdninger, den hurtigst voksende husholdningstypen i våre dager (40% av norske husholdninger var enmannshusholdninger i 1998).³²

Fra 1960-åra fikk man som sagt nye krav til miljøtiltak, noe som kan være en belastning for utkantbygder uten for eksempel offentlig vann og avløpsnett. I løpet av 1990-tallet fikk man også strengere krav til håndverksmessig utførelse av byggearbeid, slik at mange ting man tidligere gjorde sjøl, nå krever fagfolk. Dette er enda et fordyrende ledd, sjøl om hensikten er god. Kravene og utgiftene er like over hele landet, men verdien av et hus variere mye med f.eks. beliggenhet, noe som slår dårlig ut for utkantbebyggelse.

I tillegg til de endringene som har skjedd med boligutforming og standard, er det stor forskjell på hva man fyller hjemmet med av materielle ting i dag sett i forhold til før krigen.

“Hæn far kjøfte en brukt sofa og en radio i 53. Inntel da var det stort sett kjøkkenbord og 4 taburetter. Også var det 6 talikker, og dom var itte like, før da’a mor og’n far gifte seg var det rasjonerung på ællt mulig. Og så hadde dom seks kniver og seks gafler, og ittno var likt.”
(Knut f.1950 Int.9:1)

Som Knut forteller videre så det nærmest latterlig ut da de plasserte disse få gjenstandene i et nytt Husbankhus på 100 kvm i 1960. Det ble mye ledig plass. I dag derimot har de færreste på bygda problemer med å fylle 100 kvm med møbler og andre bruks- og pyntegjenstander.

separate avløpsanlegg, foreligger en egen forskrift (forskrift om utslipp fra separate avløpsanlegg av 1992) som også inneholder detaljerte tekniske retningslinjer.” (NOU 1995:4, Miljøverndepartementet)

De virkelig store endringene av boligen kom med innleggelse av strøm og vann, noe som kom sent til Skogbygda i forhold til distriktet ellers. Det var følgelig mørkt i Skogbygda i mange år etter at lys og strøm kom til andre i kommunen. Det fantes ikke noe uttrykt flertalls ønske om strøm, men rasjoneringen av parafin og karbid som ble innført under og etter krigen førte til at det følte enda mørkere i bygda. *“Før 1950 var det sjelden at skogsarbeiderbruk i Norge hadde vannledning til fjøs og bolig eller elektrisk strøm.”* skriver Paul Tage Halberg i en artikkel om skogbygdenes to verdener (2001:121). Skogbygdingene tok først etter krigen initiativ til å få strukket linjer til Skogbygda, og fikk etter hvert gjennomført det på tross av motvilje fra lysverket mot prosjektet. Johan minnes at dette var en stor overgang, ikke bare når det gjelder lys, men også for drift av mekanisk vannpumpe til fjøset.

“Strømmen kom vel i 48. [...] Det er vel det største framskrettet i mi levetid, ved sea tå det vi fekk skikkelig veg da. [...] Da vi fekk strøm fekk vi jo elektrisk pumpe og da, før så var det handpumper. Fjøset hadde handpumpe, men inn, der bar vi, og det var jo arbeskrevende.”
(Johan f.1925 Int.7:2)

Strømmen kom først til Vestre Skogbygd og Rokoberget i desember 1946, og siden til Østre Skogbygd og Stensåsgrenda i juli 1949. Dette var da mange tiår senere enn i hovedbygda. Kraftlinjer og arbeidet ble bekostet gjennom tilskudd fra Almenningen og kommunen, men ikke minst gjennom egeninnsats. Basar, utlodning, gaver og underholdning gav overskudd som ble gitt til prosjektet (jfr. Lautin 1989:80ff). Et leserinnlegg fra 1947 peker på at når skogbygdingene først hadde bestemt seg for å få strøm til bygda, så ville de ikke vente unødig lenge:

“Vi skriver i dag 20. april, men noe som tyder på at vi skal få lys i år her i Solbakken krets, ser vi ennå intet tegn til. Riktignok ligger stolpene ferdige, men når man tenker å reise dem, vet ingen [...] Men tror virkelig lysverket at vi godvillig skal finne oss i å vente ennå ett år, da tar de skammelig feil. Er det ikke gang på gang blitt framholdt av våre styresmakter at de så snart som mulig vil prøve å skaffe lys til alle som bor avsides, og som ennå ikke har fått noe? Og vi bor ikke avsides, vi bor midt i hjertet av Norge. Og enda er vi uten lys.”
(Lokalavis den 20 april 1947, i Lautin 1989:93)

På tross av leserinnlegget ovenfor og sikkert flere klager i samme stil ble Østre Skogbygd uten elektrisitet i ennå to år. Dette sitatet er viktig også for å forstå skogbygdingenes forhold til opplevelse av avstand i 1947. Brevskriveren skriver at bygda ligger midt i Norge, så det skulle ikke være vanskelig å få dratt noen strømledninger dit, sammenliknet med andre avsidesliggende steder. Denne dualiteten mellom det å være midt i Norge, men samtidig en utkant, er noe man kan følge videre fram i tid også hos de andre informantene, og det er noe

³² Antall husholdninger og personer, etter husholdningsstørrelse, husholdningstype og hovedinntektstakers alder. 1990, 1994, 1996 og 1998. Absolutte tall og prosent. SSB

jeg kommer tilbake til senere i oppgava. Hva det har betydd ikke å ha skikkelig lys kan man vanskelig forstå i dag, hvor det elektriske lyset finner fram nesten uansett hvor du befinner deg i landet. Det er allikevel ikke så vanskelig å forstå at det må ha betydd noe særskilt å endelig få tilgang på dette lyset, som man kan se av dette dagboknotatet fra 1946:

“De siste dagene før strømmen ble påsatt, var det mange som gikk og diskuterte seg i mellom om det ble tirsdag eller onsdag dette skulle forgå, og senere ble klokkeslettet diskutert. De ventet som så mange har gjort før, på dette velsignende lyset. Ja nå har vi Skogbygdingene gått og ventet på dette i 30 år, det er vel noe slikt siden andre i bygda fikk lys. Mange har gått og ventet til de ble gamle og grå, og mange ventet forgjeves.”

(Hans Kjærsholen f.1913, i Lautin 1989:94)

Elektrisitet var noe de fleste hadde erfaring med, ettersom det hadde vært strøm nede i bygda i mer enn 30 år, men det å skulle få oppleve dette i sitt eget hjem var noe helt nytt. *Jan Garnert* skriver i sin bok *Anden i lampan* (1993) om lysets betydning for mennesker i Sverige gjennom tida, og om hvordan elektrisiteten har endret hjemmets struktur. I talglysets og parafinlampas dager var lyset en ressurs som det måtte spares på, med ett lyspunkt som familien samlet seg rundt om kvelden. I overgangen mellom dag og natt var det for lyst til å tenne lampa, men for mørkt til å gjøre noe særlig; skumringstimen ble derfor brukt til å slappe av. Denne lille timen ble kalt skreddertimen i Skogbygda. Det elektriske lyset ble til å begynne med brukt like sparsomt som parafinlampene, men etter hvert har lyset endret strukturen av dagen og struktureringen av familien i hjemmet. Kveldens sammenkomster rundt peis og parafinlampe ble avløst av individuelle gjøremål på ulike steder i husets stadig flere rom (Garnert 1993:173). Kanskje er det fjernsynet som har hatt denne samlende effekten i senere tid, men etter hvert skal hvert familiemedlem ha sitt eget TV også, noe som fører til spredning igjen. Inger Jensen skriver i en artikkel i *Dugnad* at i 1952 hadde ca. 70% av husholdningene i Norge elektrisk komfyr (Jensen 1989:50). Da hadde kanskje også de fleste husholdningene i Skogbygda fått elektrisk komfyr, men slettes ikke alle, og mange slet fremdeles med vannbæring.

Vannbæring er et arbeid som ofte har vært kvinnearbeid, enten vannet skulle til kuene i fjøset eller til husholdets eget forbruk, og det var ikke små vannmengder som trengtes. Tyngst var vannbæringa på vinteren, da brønner og kilder ofte frøs til (Halberg 2001:123). Vannet måtte også bæres ut av huset etter å ha blitt brukt. Det var vanlig med brønn eller kildevatn i Skogbygda til etter krigen. Innlagt vann i husa fikk de første på 1940- og 1950-tallet, mens andre ikke tok seg råd til dette før i senere tid.

“Je la inn vatn, [ått fjøset på slutten ta 50-tallet], da hadde je bære brynn. Je [var] på Hamar og kjøfte meg motor og trykktank, og galvaniserte vassrør. Og det var mange borti der og såg på det, åssen det virke. Da var det slik att når du hadde tappe tur så og så mye vatn, så datt denna tappen ned også start’a. Og da lyt je gjøra det ått mange, skrudde opp ei kran, så det dom fekk sjå a starte og stoppe. Sensasjon. Rett og slett en sensasjon.”
(Peder f.1923 Int.8:16)

Det kom gjerne en utslagsvask med kaldtvannskran der vannbøtta hadde stått, noe som fikk stor praktisk betydning, sjøl om det var viktigst med vann til fjøset, som man ser at sitatet fra Peder. Dette har vært en enorm tidsbesparing, og en endring av hvordan dagen struktureres eller brukes. Det ble kanskje mer tid til å dyrke husmoridealene for kvinnene, med vask og rydding i boligen, da flere timers vannbæring i uka ble borte. Eget badrom og vannklosett (WC) er komfort som er tatt i bruk hos de fleste på 1970- og 1980-tallet. Dette kom først i de nybygde husa, eller ved generasjonsskifter og ved oppussing.

Det finnes fortsatt enkelte hus i dag uten bad og uten vannklosett i Skogbygda, men de fleste har både strøm og innlagt vann. Hvis man ser på de stedene hvor det ikke er WC og bad, så er det nesten utelukkende hos den eldste generasjon. Noen av dem vil ikke prioritere det på tross av press fra yngre familiemedlemmer. De synes det er bortkastet, og er av den mening at det helst ikke skal koste noe. De ser heller ikke nødvendigheten av en del moderniseringer, slik som WC i stedet for utedo. Enkelte eldre folk i Skogbygda blir derfor omtalt som “gammeldagse” av yngre skogbygdinge. Mange av de eldre som har installert eget bad og WC har ikke hatt det i så mange år. De yngre har større materielle krav og andre ønsker med hverdagslivet. Dette skyldes endringer i verdier og holdninger, men sjølsagt også bedre økonomi som muliggjør disse ønskene som kan ha vært tilstede i lengre tid. Nå er det slik at nærmest alle i dag har god økonomi i den forstand at det ikke er noen som har problemer med å overleve på egne inntekter og ressurser. Det er klart at alle har ikke råd til alt de kunne ønske seg i hjem eller i fritida, men det er ingen som sulter. Det er mer skepsis blant de eldre som vokste opp under andre kår mot å bruke for mye penger på seg sjøl, på unødvendige ting, sett fra deres ståsted. Dette skyldes at tidligere så hadde man det trangere økonomisk, og det gjaldt å spare, ikke bruke noe på seg sjøl. En annen form for rasjonalitet hvor det er uøkonomisk å bruke penger på ting man egentlig ikke har behov for, eller som man klarer seg uten.

“Hjemmet”

Jeg har nå vist at boligen har endret seg mye i undersøkelsesperioden, fra trekkfulle tømmerbygninger tidlig på 1900-tallet til moderne Husbankhus med alle moderne fasiliteter. Disse fysiske endringene, som gjelder de fleste husstandene, har ventelig også endret noe av oppfatningen av hjem og bolig. Hvordan bruker man hjemmet i dag, i forhold til tidligere?

Drømmen om det “egne hjem”, det å ha egen jord og bolig var noe som ble et ideal, og som var vanskelig oppnåelig for husmenn, tjenestefolk og skogsarbeidere. Veksten i antall småbruk var i perioden fra 1850 til 1930-åra en løsning på dette. Lån fra Husbanken førte etter hvert til at man kunne få egen bolig utenom jordbruket også, både i spredt og i tettere bebyggelse. Det at de fleste på denne måten fikk sin eget bolig, og ikke lenger var nødt til å bo flere hushold under ett tak, frigjorde mer plass til en differensiering av hjemmet, i ulike spesialiserte rom. Dette førte også til endringer av grenser mellom kultur og natur, kjønn og generasjoner. Barn fikk egne barnerom, det ble egne rom for WC og bad, soverom, stue og kjøkken. Stuerommet har også blitt tatt i bruk på en annen måte enn tidligere. Intervjuene i denne undersøkelsen er gjennomført i stua hos de yngre, og på kjøkkenet til de eldste. Den ulike bruken av kjøkkenet sier noe om funksjonsendringen og differensieringen av hjemmet. Dette er delvis et resultat av at kjøkkenet på de moderne husa er mindre, men samtidig at stuerommet faktisk brukes mer enn før, kanskje mest på grunn av TV, også hos de eldre. Noen av disse endringene kom allerede med strømmen, som nevnt ovenfor. Med telefonen og radioen, fjernsynet og data, har synet på hjemmet som møteplass også endret seg. Man trenger ikke lenger bevege seg utenfor hjemmet, eller få besøk for å kommunisere og tilegne seg kunnskap og informasjon.

Hjemmet er også i dag den sosiale arena hvor man føler størst behov for å være alene, eller i det minste kunne kontrollere hvem som kommer innom, og når. Særlig for de som opplever stress og mas i hverdagen ellers, er det en egen frihet ved å kunne slappe av i hjemmet. Dette kan da til dels kollidere med andre tradisjonelle omgangsformer, som at naboene bare stikker innom, for en kaffekopp eller en liten prat. Enda tydeligere kan dette bli dersom nære naboer i tillegg er den nærmeste familie, noe som var en stor fordel tidligere, men som i dag kanskje blir sett som mer negativt enn positivt. Det blir til at man blir holdt øye med både bevisst og ubevisst, og det blir kommentert dersom det er noe “utenom det vanlige”. Slik sett eksisterer det nok ulik oppfatning av den private sfære hos generasjonene.

Kapittel 7: Skole og oppvekst i ei skogsbygd

I dette kapitlet skal jeg fortsette med å beskrive skolegang og oppvekst i Skogbygda, og jeg vil gå inn på hvordan skolen som institusjon og som læringssted har endret seg, med overgangen fra grendeskoler til sentralskoler for bygda.

“Det var jussom ittno vanskeligheter mæ ænna enn det en hadde nåe å fara mæ”

“Det var jussom ittno vanskeligheter mæ ænna enn det en hadde nåe å fara mæ.”
(Gustav f.1917 Int.6:2)

Oppveksten i ei skogsbygd har for guttene vært preget av at den sannsynlige arbeidsplassen skulle bli skogen og i mindre grad jordbruket (jfr. bla. Kaldal 1998 og Johansson 1994). De lærte ulike arbeidsprosesser fra barnsben av, og avanserte i gradene med alderen. Det var sosialisering inn i en voksen tilværelse ved deltagelse i arbeidet, noe som gikk parallelt med boklærdommen på folkeskolen. Sosialiseringsbegrepet forstås innen etnologien som mer enn individets samfunnsmessige tilpasning, innlæring av normer. Begrepet omfatter også innlæring av praktiske ferdigheter, kunnskaper og tro (Pedersen 1988:67). Jentene måtte også lære gjennom deltagelse, og der det ikke var sønner som kunne hjelpe faren, fikk jentene også kunnskap om den maskuline arbeidssektoren. Men først og fremst lærte de å bli bondekvinner.

Barn i skogsbygder fikk tidlig stort ansvar da far og andre voksne mannfolk ofte var borte i lange perioder på vinteren, og mor hadde ansvar for hus og fjøs. Det var forventet at unger og ungdom, både før og etter andre verdenskrig, skulle hjelpe til for å sikre utkomme til husholdet, rett og slett fordi det var nødvendig. Barnearbeid i landbruket har sjelden blitt sett som noe negativt av de som har vokst opp i bondemiljø, sjøl om det kunne være mange negative sider ved det her også (jfr. Slettan 1984). Slik sett var det få som hadde problemer med å finne ting å bruke tida si på. Det var alltid noe å gjøre hjemme eller sammen med de andre unge i grenda i den arbeidsfrie tida. Det er ingen av informantene i denne undersøkelsen som har snakket noe om det å arbeide utenfor hjemmet som barn hvorvidt dette nå ikke lenger var en mulighet da de vokste opp, eller om det er noe de ikke ville snakke om. Det stemmer uansett bra med det Dagfinn Slettan skriver om barnearbeid i jordbruket, hvor han sier at gjeterordninger og barnetjenere var på vei ut i 1920 og 1930-åra (jfr. Slettan 1984:69f).

Skogsarbeiderminner fra tilgrensende skogsbygder i Sverige på andre halvdel av 1800-tallet, forteller om atskillig hardere oppvekstvilkår enn mine informanters oppvekst i mellomkrigstida (jfr Rehnberg 1949). Det er ingen grunn til å anta at oppveksten i Sverige har vært mye forskjellig fra Løten Skogbygd i samme periode. Altså har det skjedd store endringer av barns oppvekstkår forut for min undersøkelsesperiode. For som Peder sier, de på hans alder hadde en del fritid i oppveksten:

“Ja da, vi var mye nedpå sjøn og bade vet du å. Og var på Stendammen og såg på fløting, renfløtinga, det var fast syndagstur. Da gikk vi herifra på Stendammen, også etter renna nedpå Stormyra, også gikk vi hematt det var rene utflukta det. En ti tolv onger, gikk og gikk. Sykler hadde vi itte. Je hadde itte sykkel før’n den sammarn je skulle gå å lesa, da fekk je sykkel.”
(Peder f.1923 Int.8:20)

Barndommen var altså ikke fylt bare av arbeid, det fantes fritid, eller tid hvor man ikke arbeidet også den gangen informantene var barn. De hadde anledning til både å leke og å oppleve ting sammen, enten det var å bade i Rokosjøen, eller følge med på rennefløtinga. Det var fast på våren i alle år å dra på samlet ekskursjon til Stensåsrenna for å se på rennefløtinga, da gjerne en stor flokk med unger. Det var vanlig helt til det ble slutt på fløtinga i 1965. Renna kunne også by på moro utenom fløtingssesongen, da gikk det an å sykle i den. Det var ikke ufarlig og skapte stor spenning der ferden gikk mange meter over bakken, og særlig over Himmelposten var det høyt og langt ned. At dette var en virksomhet som voksne ikke satte pris på er sannsynlig, og kanskje visste de heller ikke om det. Ledige stunder kunne det også bli på ungene når mor fikk besøk, og kanskje ikke ville forstyrres, som Magdas minner kan tyde på:

“Selskapelighet var det lite av, men naboene stakk innom hverandre titt og ofte. Når mor fikk besøk av venninner, hadde også vi anledning til å stikke ut og leke.”
(Magda f.1910 MO 1981 7/30:6)

Når man bor så tett og i ei lita grend med få unger i samme alder, har man tid og mulighet til å besøke de gamle som bor like ved. Knut forteller om hvordan han gikk og besøkte de gamle gubbene på naboplassene som smårolling, og han lærte både det ene og det andre av historier, ukvemsord og ting som lå utenfor guttungens forståelse den gangen:

“En fekk som regel itte gå nåen stænn, ihvertfæll itte før en hadde begynt på skolen, førr ællt var egentlig farlig da, inntel det motsatte var bevist, men helst var det farlig da og. [...] Je hadde egentlig stor glæ ta å gå ått ælle dæssa gamle gubba oppi her, og det gjorde je jo helt fra det je var så stor så je fekk gå nåen stænn. Je hadde jo vøri hos mange føre je bynte på skolen sjølsagt da, og kunne fryktelig mye som itte hadde noe mæ skolen å gjøra, je var gørgod tel å bænes blænt ænne.”
(Knut f.1950 Int.9:1)

Mange unger i dag har sine besteforeldre på andre kanter av landet, eller i hvert fall såpass langt unna at man må kjøre bil for å besøke dem, og de har dermed lite erfaring med gamle folk. Kari (f.1959 Int.5) mener det blir et spesielt forhold mellom de gamle og de unge i grenda i dag. Nå skal man ikke overdrive tilstedeværelsen av besteforeldre og andre eldre i grendesamfunnet før heller. Antallet av folk som ble riktig gamle var ikke så stort som det er nå, men det virker som det å være med far og besøke gamle eller eldre naboer og slektninger har vært ganske vanlig blant mine informanter. Et godt eksempel på denne nærheten mellom generasjonene, om ikke det vanligste, er et av de aktive gårdsbrukene, hvor det satses på nisjer i landbruket og det er familiedrift:

“Tre generasjoner bor på gården. Foruten [far og mor], bor fars foreldre [...] der. *’Med flere generasjoner på gården, har barna aldri kommet hjem til tomt hus’ sier [mor].* Barnas besteforeldre er eiere av gården, som drives som en familiebedrift der det i tillegg til vanlig drift satses på videreføring og salg av gårdens egne produkter.”
(Artikkel i Hamar Arbeiderblad, 26.06.01)

Dette kan også relateres tilbake til en annen artikkel, i Aftenposten 15 november 1930, hvor journalisten beskriver et annet gårdsbruk i Skogbygda, som heller ikke var av de vanligste den gangen. Her ble gården også drevet som en familiebedrift, men med felles hushold og økonomi og en husbond, i motsetning til forrige eksempel:

“Et Bronsealdersamfund i Løten 1930. [...] Et besøk på gården hvor tre generasjoner bor sammen under samme forhold som vi kjenner fra sagaen om Njål på Bergtorskval.”
(Fra Lautin 1994)

På mange måter beskriver disse to artiklene, med 70 års mellomrom, to tilsynelatende like situasjoner. Også på den måten at gården var utgangspunktet, men ble kombinert med annet arbeide både da og i dag. Gården har allikevel en mindre rolle for familien i dag enn den hadde for familien i 1930, ettersom den gir færre arbeidsplasser, og tar mindre deler av dagens gjøremål.

Johan (f.1925 Int.7) forteller om sin vei inn i skogsarbeideryrket. Sammen med en fetter skiftet han på å hjelpe morfaren med å lunne tømmer annenhver dag. De andre dagene gikk de på skolen. Han forteller at det var ikke alle som hadde denne innlærte kunnskapen. Bestefaren hadde også med seg en unggutt på 17-18 år, og han var uten erfaringen med hest og tømmerkjøring. Johan så derfor på seg sjøl og fetteren som bedre arbeidskarere enn den unge karen den gangen, på tross av aldersforskjellen. Barndommens interesser var ofte hest og for eksempel smiing, aktiviteter som unggutter kunne se opp til. På samme måten som traktoren, mopeden og bilen har vært de senere guttegenerasjonenes store interesser.

Illustrasjon 15: Hoggerlag i skogen på høstparten, 1950/1960-tallet. Guttungen er også med. (Foto: Privat eie.)

Even (f.1956) har også vært med i onnene siden han var smågutt, om ikke noe særlig i skogen. Han lærte det nødvendige for å bli bonde ved deltagelse i de forskjellige arbeidene. Det var allikevel egne interesser som var avgjørende for de valg han tok, som småbruker og sagbruksarbeider. Det gjaldt også for andre. Dersom eldre søsken ikke hadde interesse for å ta over gården eller bruket, så var det den med mest interesse for dette som ble boende, slik som i Even og Peders tilfeller.

Enda i dag er det slik i Skogbygda at ungene må hjelpe til på gården hos de som har husdyrdrift.

“På faste dager i uka tar barna på [gården] sin tørn med føring, pynting og stell av dyra. For det de gjør, får de lommepenger utbetalt i timelønn som tilsvarer det dobbelte av alderen til hver enkelt. Pengene sparer de til ferieturer.”

(Artikkel i Hamar Arbeiderblad, 26.06.01)

Dette er ikke utelukkende fordi det er behov for barnas arbeidskraft, men snarere fordi foreldrene mener det er en del av oppdragelsen, å lære seg å arbeide og å ta ansvar. Den største forskjellen i forhold til de eldre generasjonene er at de får betalt timelønn for det de gjør, samt at de også har mye fritid.

“‘Det er viktig at de lærer seg å arbeide’, sier [far f.1963], men understreker at de også er med på aktiviteter i likhet med all annen ungdom. Både han og kona er stolte av barna sine og synes de er flinke til å hjelpe til. Jentene har lært å bruke mjølkemaskin og vet også hvordan kuenes jur skal være når det er tomt.”

(Artikkel i Hamar Arbeiderblad, 26.06.01)

På spørsmål om hvordan barneoppdragelsen foregikk, sier en informant at de hadde ingen barneoppdragelse, ikke på den samme måten som foreldre har i dag.

“Det har nesten følli ta seg sjøl, dom har oppdri seg sjølve. Vi hadde itte støen tel å ta øss ta onga slik som det dom har i dag. [...] vi hadde fullt opp å gjøra så onga var mæ i arbe, det var den oppdragelsen vi ga dom. [...] Så snart dom var store nok så måtte dom vara mæ. Mye ta det var dom glad førr å vara mæ på, og mye ta det var kjedt, blændt ænne stenplukking. Det var kjedt støtt. Vi hadde jo hæst hele tida, og dom for å lunne litt ved, og var mæ å kjørte litt førr meg og. Og kjørte førr eksempel hæsthakka og renske poteter. Det gikk fint.”
(Peder f.1923 Int.8:14f)

Han skiller dermed arbeid og læring i oppveksten fra det han oppfatter som barneoppdragelse i dag, hvor fokus og oppmerksomheten mot barna er en helt annen.

Historikeren Ingar Kaldal skriver også om at det var forskjellige veier å gå for jenter og gutter i skogsbygdene (jfr. Kaldal 1998). Guttene var med far i skogen mens jentene gikk hjemme med mor. Når de ble voksne ved konfirmasjonsalderen, kunne de jobbe på egen hånd. Guttene kunne da være med på farens arbeidslag, mens jentene oftest måtte ut av bygda. Det var begrenset hvor mange jenter man kunne ha gående hjemme for å hjelpe til på gården, mens guttene kunne tjene penger i sesongene sjøl om de til tider hadde lite å gjøre. Dette har også vært den måten det har foregått på i Løten skogbygd, og ser ut til å være et allment trekk ved skogsbygder både i Sverige og i Norge (jfr. bla. Hansen 1998, Johansson 1994, Kaldal 1998 og 2000b). Kaldal sier videre i samme artikkel at guttene i livsløpsintervjuene forteller om læringsprosessen i skogen, det å gå gradene mot et klart definert mål, overgangen fra gutt til mann og skogsarbeider.

Oppveksten i skogsbygder kan dermed sies å ha hatt sin “naturlige” differensiering mellom gutter og jenter. Gutter og mannfolk hadde sin plass i skogen, hvor de ble sosialisert til å slite for føda gjennom hardt fysisk arbeid. Det fantes få alternativ til skogen og det kostet mer i egen innsats og vilje å satse på det som ikke var normen. I dag er ikke skogsarbeidet lenger et realistisk valg, da behovet for arbeidskraft er lite, og det kreves store økonomiske investeringer i bl.a. skogsmaskiner for å kunne delta. I enda større grad enn tidligere er jordbruket uaktuelt som eneste levevei i dag, og derfor bringer arbeidet folk ut av bygda. Jenter og kvinner hadde sin plass i hjemmet, hvor de tok seg av familien og småbruket eller gården. De lærte gjennom deltagelse å styre og drive en husholdning Dette fikk de så bruk for når de reiste ut for å tjene som piker i ungdomsåra, og i sin egen husholdning da den tid kom.

Det er stor variasjon i hva slags skole de ulike informantene har erfaringer fra, enten det er egen skolegang eller også barnas skolegang. Det er heller ikke så lenge siden skolegangen og kunnskapen var atskillig dårligere.

“Bestefar [f.1829] og bestemor [f.1828] kunde såvidt lese de gammeldagse snirklete bokstavene men de kunde ikke skrive og ikke lese skrift.”
(Olga f.1905 MO 1981 7/32:1)

Det har skjedd store endringer hvor forholdet elev - lærer er blitt mindre formelt og respekten for læreren er mindre (jfr. bla. Eike 1991). Forskjellsbehandlingen er ikke så stor lenger fra lærerens side som den var i de eldste informantenes barndom. Erting og mobbing mellom elevene var kanskje like utbredt den gang som nå, hvis ikke mer; de sosiale forskjellene blant elevene var mer synlige før, særlig i de dårlige tidene etter 1. verdenskrig.

I Løten Skogbygd hadde man omgangsskole i mange år etter at de andre skolekretsene fikk fast skole. Den samme læreren hadde ofte ansvaret for alle tre skolekretsene i Skogbygda, og på den måten ble det skole hver tredje uke. Faste skolebygninger fikk man i andre halvdel av 1800-tallet, og først på slutten av 1800-tallet fikk man fast tilhold i de nybygde kapellene i Oset og i Oppegård, mens Solbakken ble bygget rundt 1900. Egne skolebygninger ble oppført i tilknytning til kapellene i åra etter 1. verdenskrig.³³ Folkeskolen er den skoleformen mine eldre informanter har egne erfaringer med, og det var en sjuårig skole. Det var ikke skole hver dag, det kunne være annenhver dag eller to uker hver sjetten uke i Skogbygda. I tillegg var det adskillig lengre ferier fra skolen enn nå, og disse ble brukt til å arbeide enten på gården eller andre steder for å skaffe inntekter til husholdet.

Interessen for skolegang var varierende, også hos de som hadde støtte hjemmefra, enkelte ville bare arbeide, og da så de ikke nytten av all skolelæringa:

“Likte meg i grunn dårlig på skola, je var itte interessert. Hæn far sae det ått meg en gong: *’Du er itte dom, men du er likesæl da det gjeld skola.’* Det interesserte meg itte, je ville heller drive mæ nåe ænnet, arbe. Je var blændt ænna ældeles førstyre på hæster og her var det itte hætst da, en legde ælt som skulle kjøres, og var det hæstkjøring her og je lyt på skola, da gikk det trått å komma seg på skolen. [...] Det vart litt likere da je vart eldre, bynte i skola hos [...] hæn som var lærer de siste fire åra. Det var fakta siste året je gikk på skola je syns je fekk litt interesse før det, blændt ænne gramatikk, som je synes je lærde litt ta, og det har je nytte ta nå, når je løse kryssord.”
(Peder f.1923 Int.8:1)

³³ Anno 1919 ble det holdt fem gudstjenester og en bibellesning årlig i hvert av kapellene (jfr. Sandberg 1919), all annen kirkegang i hovedkirka.

Illustrasjon 16: Opegård skole, Vestre Skogbygd 1922. (Foto: Lautin 1979:127.)

Skolepolitikken ble etter hvert utformet slik at siktemålet var at kvaliteten på skolegang og opplæring ikke skulle være avhengig av hvem eleven var og hvor han bodde. Dette ble kalt enhetsskolen. I praksis tok dette lang tid å gjennomføre, og det var ikke slik for mange av de eldre informantene og deres jevnaldrene:

“Det ble ikke på tale med videre utdanning for mitt vedkommende, og ingen andre i grenda heller. Våre foreldre hadde ikke utkomme, og da var det heller ikke hjelp å få fra kommune eller stat. Vi som var jenter søkte og fikk stuepike jobb eller budeie jobb. Guttene i min klasse ble enten gårdsarbeidere eller skogsarbeidere.”
(Magda f.1910 MO 1981 7/30:9)

“Det var jussom, det vart litt dyrt da vet du viss en skulle ha gått [mer] skule, det kunne ha vøri arti det men.”
(Gustav f.1917 Int.6:4)

Gustav fikk som de fleste andre i sin generasjon sjuårig folkeskole utdanning, og det var ikke spørsmål om noe mer skolegang. Videre skolegang etter folkeskolen kostet penger, og før Lånekassen ble opprettet etter krigen var det foreldrenes økonomi som var avgjørende. Mange søsken og trang økonomi begrenset mulighetene, samtidig som kravene til utdanning sjølsagt var helt annerledes enn det er i dag. Det var ikke nødvendig, og ble heller ikke sett på som et gode i seg sjøl, om det nå kanskje er blitt sett slik i ettertid.

“Joda, je lærde da fel det som var nødvendig den tida.”
(Gustav f.1917 Int.6:4)

De nye fagene satte større krav til både lærerne og skolebygningene. Det var blant annet omreisende sløyd og syskole i bygda på 1920-tallet, og denne måtte holde til i kapellene.

“For jentene var det et ambulerende skolekjøkken, hvor vi laget middag som vi spiste, vi vasket og skurte og bakte, dette var ifølge vår strenge lærerinne frk. Hommelstad: ‘For å innprente barna orden og renslighet’.”
(Olga f.1905 MO 1981 7/32:6)

Skolen var ment å skulle ha oppdragende effekt på skolebarna og foreldrene i tillegg til den nødvendige kunnskapstilegnelsen som var hovedformålet (jfr. bla. Berggren 1994:190f).

“Da var det fire stykkjer ta øss som bynte i fyste klasse i 1957. De tre andre hadde eldre sysken, og det hadde dom tent litt på, førr i blænt ænne så kunne dom å skrive namnet sitt. Da hadde je a Ingeborg Lindholt som lærerinne. Det fyste vi skulle gjøra var å gå på tavla og skrive namnet våres. ‘Kænn du itte skrive’ sa’a. ‘Nei je har kømmi her førr å lære det je’ sa’a je. Da høg a meg i ræv og nakke, og kjørde meg bortått dætta brone skåpet uti dænna ganga i millum skolerommom.”
(Knut f.1950 Int.9:1)

Det å svare for seg har aldri vært særlig populært i skoletida, sjøl om eleven for så vidt hadde rett i dette tilfellet sett ut i fra dagens skolesituasjon. Disiplin var viktigere enn hvem som eventuelt har rett.

Sjøl om de færreste i Skogbygda hadde mulighet til videre utdanning fantes det unntak. Enkelte fikk anledning til å ta en høyere utdanning, kanskje fordi de hadde færre søsken eller hadde foreldre med bedre økonomi eller interesse for utdanning. Tidligere betydde utdanning som oftest det samme som flytting, da andre typer jobber var få og et godt stykke unna. Det er ikke nødvendigvis slik med dagens kommunikasjonsmuligheter. Bilen er blitt allemannseie og hjemmekontor synes å være populært pga. den nye tilgjengeligheten som oppnås via datamaskiner og internett, hvilket muliggjør andre typer arbeidsplasser utenfor byene.

Skolens utforming og innvirkning på bygdelivet var svært avhengig av læreren som underviste på grendeskolen. Noen lærere var godt likt, mens andre ble tolerert og respektert.

“Vi hadde en voldsom respekt for læreren, som forresten holdt seg hos meg så lenge han levde. Alle elevene var glad i ham, for han var bestandig med mens vi lekte, mest ballslåing.”
(Magda f.1910 MO 1981 7/30:7)

Læreren hadde stor respekt i bygda før sentraliseringa i 1960, ikke bare blant barna, men også de voksne. Det var han som på mange måter var “den gjeveste blant likemenn”. Han talte i

begravelsene, og var en naturlig lederskikkelse i et ellers egalitært samfunn. Han var en del av dagliglivet og ei viktig brikke i det sosiale nettverket. Han var både en offentlig og en lokal person, mens prest og andre embetsmenn hadde en mer perifer betydning siden de ikke bodde i Skogbygda. Sjøl om læreren hadde stor respekt i bygda, var det ikke en særlig godt betalt jobb, så de økonomiske fordelene ved jobben var ikke så store. Det var en av grunnene til at eksempelvis *Agust Lærer* kjøpte seg et småbruk ved siden av lærergjernen.

Skolen ble etter hvert av større betydning med flere fag og lengre dager og skole over lengre perioder. Dette fikk også betydning for barnas sosialisering. Løten kommune var svært tidlig ute med innføringen av 9-årig grunnskole, allerede fra skoleåret 1960. Dette faller naturlig sammen med sentraliseringa av de mer perifere grendeskolene samme året, hvor de gjenværende folkeskolene ble barneskoler og det ble bygget en ny sentralskole for ungdomstrinnet. Lokalbefolkningen i Skogbygdas ønske om å beholde de yngste barna i bygda gjennom en sammenslåing av skolene til en felles småskole ble ikke tatt til følge.

Konfirmasjonen var i praksis overgangen fra barn til voksen før krigen, og konfirmasjonsundervisningen varte fra april og til utpå høsten. Jenter og gutter gikk hver for seg hos presten, på Tingberg nede i Løten sentrum. Det var flere timers gange for de som ikke var så heldige at de hadde sykkel. De fleste informantene syklet utover sommeren da det ble tørt, for de som ikke hadde sykkel fikk som oftest låne. De ulike prestene hadde forskjellige måter å lære bort bibel og katekisme på, og det var ikke alle som var mest kjent for sin medmenneskelighet, som man ser av minnene til Magda:

“Vi hadde en prest så sint så vi var livredd ham, og nåde oss hvis vi ikke kunne salmevers og lekser utenatt. Jeg forstår ikke den dag i dag at en prest kunne være så sint.”
(Magda f.1910 MO 1981 7/30:8)

Nå har ikke religionen stått særlig sterkt i Skogbygda på 1900-tallet, da det var langt til kirka, sjøl om nok mange leste i huspostillen på søndagene tidlig i perioden. En beretning fra prestegjeldet i 1919 underbygger at dette ikke er helt nytt.

“Presten staar som leder av alt kristelig arbeide i menigheten, emissærbesøk er sjeldne. – Det kristelige liv kan ikke sies at være synderlig sterkt – megen materialisme, særlig hos den yngre generation. Dog særlig hos den ældre generation adskillig kristendom. Saakaldt ’vækkelseskristendom’ er litet kjendt. Bedehus findes ikke i prestegjeldet.”
(Sandberg 1919)

Det endelige beviset på at man var voksen kom først ved juletider konfirmasjonsåret. Da fikk man lov til å gå på offentlig fest i bygda.

“Offentlige fæster fekk vi itte lov tel å gå på før jul det året vi vart konfirmerte. Nåa vanlige bearmoror hadde vi nok vøri på før og, men inga årtli fæster. Vi gikk både en og to timer før å kåmmå på fæst [...] Både drekking og sløssing var det en del tå, men sjøl om nesten æille gutta gikk med kniv, brukte dom æiller kniva da dom sloss. [...] Da fæsten var slutt var det bære å rusle hematt, og som regel var det rætt på arbe uten å såvå så mye som en time.”

(Ragna f.1910 MO 7/33:30)

Sosialisering eller oppvekst er noe som har endret seg mye de siste 50 åra, men det har skjedd gradvis slik at forskjellen fra en generasjon til den neste ikke er enormt stor. Dersom man ser på utviklinga over tre generasjoner vil det derimot være vesentlige forskjeller. Dette gjelder også eksempelvis barnas forhold til døden. Det som var tabu før, er det ikke lenger, mens temaer som ikke var tabu, er det nå. Det gjelder for eksempel forholdet levende kropp og død. Knut minnes at han var med på likvake som guttunge, en skikk som ble borte etter krigen:

“Ja, det hendte seg jo det dødde nåen, det var jo stort sett gamle følk, ell det dom sa den gonga var gamle da. Dom var vel itte så gamle som dom ettervert har vørti nå, dom var sikkert mer utslitne. Og det var jo hell liksom itteno farli. A oldemor var brukt tel å ta i mot onger, og tel å vaka over følk som høldt på å dødde. Og det var egentlig itte noe uhyggelig væ det, liksom på en måte. Før det var akkurat som det skulle vara. Det var jo mange som døde heme enda. *'Følk som itte hadde vøri farlige da dom levde, var itte farlige om det dom var daue'* sa hu. Det er en god lærdom å få. Det er så vidt je kjem hau je var mæ å såg på følk som var daue.”

(Knut f.1950 Int.9:2)

Illustrasjon 17: Åpen kiste fra Løten Skogbygd ca. 1935. (Foto: Privat eie.)

Flere av informantene bemerker at det har vært en gradvis overgang mellom generasjonene når det gjelder hva slags plikter de har hatt som barn. Samtidig har det vært slik at de eldste barna i søskenflokket har fått større ansvar på et tidlig stadiet enn de yngste (jfr. Int.8 og MO 7/30) Behovet for barnas assistanse er blitt mye mindre, samtidig som deres muligheter for å hjelpe til også er blitt mindre pga. økt skolegang og mekanisering. Dette har sammenheng med at det ble færre arbeidstimer i jordbruket, og på den måten også mindre arbeid for barna på familiebruket (jfr. Slettan 1984:70). Informantene mener også at forskjellene har mye å gjøre med den økte materielle standarden de siste femti åra.

Eldre sammenlikner nokså ofte dagens situasjon for barn og unge med sin egen barndom, det noe udefinerte "før". Det blir uttrykt en kritikk mot barns manglende evne til å aktivisere seg sjøl, det at de skal ha alt tilrettelagt: "Før" hadde man ikke problemer med å finne på noe, da aktiviserte en seg sjøl den tida man ikke var på skolen eller måtte hjelpe til hjemme. Man hadde mer enn nok å holde på med. Nå har barna og ungdommen problemer med å fylle tida med aktiviteter. Utsagn som dette kommer fra informanter som Gustav og Magda, men er ganske vanlig å høre.

"Ja, det var jussom aldri nåe problemer ve onga før, da lyt en arbe da, det var nåe å gjøra og det var jussom inga slike fritidsproblemer.[...] nå er det da så vanskelig førr at dom itte har nåe å ta seg tel nå."

(Gustav f.1917 Int.6:9f)

"Vi måtte tidlig være med og gjøre voksent arbeid både ute og inne. [...] Vi hadde aldri fritidsproblemer, og 'ikke noe sted å være' som jeg hører ungdommen sier i dag."

(Magda f.1910 MO 1981 7/30:6)

Men samtidig er forståelsen av at det kan være vanskelig å være ung tilstede også hos en del av de eldre informantene. Delvis nostalgiske betraktninger av egen barndom blir kontrastert med deres bilde av dagens situasjon, med ikke bare negative blikk på det nye; barn har i dag flere muligheter, noe som kan gi vanskelige valg. Det er ikke enklere å være barn i dag enn da informantene sjøl vokste opp, om ikke på samme måte, som Johan påpeker.

"Følk har det jo mye bærre nå førr så vidt, førr dom har jo ælt dom treng. [...] Je trur nesten det vi hadde det bærre, og kærnskje har det bærre fortsatt, enn dom som er onge, førr vi er vant til å vara i utkænta. [Yngre i dag har større krav] Det er det som gjør utviklinga, større, og større etterspørsel etter ælt som finns. [...] Attåt det, det er et press da. Og det er vel både bra og gæli, bra førr da får de fleste like ting som andre, men det er kærnskje nåen som itte har økonomi tel det som det går utover."

(Johan f.1925 Int.7:7)

Det er det negative i nåtida som ofte uttrykkes, og fortida er forlokkende fjern og god, mens nåtidas positive sider gjerne blir tatt for gitt. De endringsprosessene som beskrives og vurderingene som informantene gir her, er ikke “skogbygdsspesifikke”, men er allmenne betraktninger man kjenner igjen fra andre steder og tider, helt tilbake til de gamle grekernes beskrivelser av sine ungdommer. Barn og deres oppdragelse har bestandig vært gjenstand for diskusjon, men endringene dette århundret har vært særlig store, og gir større faktiske utslag. Da blir det gjerne satt fokus på ungdommens mangel på positive aktiviteter å fylle tida med. (Jfr. eks. Eike 1991, Slettan 1984 og Thorsen 1994)

Kari (f.1959 Int.5) sier at enkelte av lærerne på barneskolen hadde bemerket at det var noen forskjeller på ungene fra Skogbygda og de fra tettstedet. Ungene fra Skogbygda hadde andre interesser og kunne snakke om møkkakjøring, stenplukking og potetplukking. Dette var noe de hadde vært med på og kunne noe om, mens de andre ungene snakket om video og TV spill. Dette er mer et skille mellom unger fra byggefelt og unger fra gård enn mellom Skogbygda og andre steder. Unger på gård må som regel hjelpe til med en del ting, som det er blitt vist, og vil gjerne det også. I dag går også de fleste barna fra Skogbygda i barnehage, enten nede i bygda eller i den foreldreorganiserte barneparken. Det blir imidlertid ikke sett på som utelukkende positivt at man setter bort “hele” barneoppdragelsen, slik mange foreldre gjør i dag. Dette er tydeligst hos den eldste generasjonen, som dette tjuer år gamle sitatet tyder på.

“Jeg kan ikke helt være med på full likestilling mellom mann og kvinne. Jeg synes at samme lønn for likt arbeid er riktig, og lenger kan jeg ikke være enig. Jeg forstår ikke hvorfor en kvinne gifter seg og får barn, når barna skal i barnehage og daghjem. Det viser seg også at den mor som er hjemme og tar seg av barn mens de er små, får mindre trøbbel med barna når dem vokser til, men jeg er vel for gammeldags på det området.»
(Magda f.1910 MO 1981 7/30:15)

De er dermed kritiske mot deler av den moderne barneoppdragelsen. Når barna fra Skogbygda er med på aktiviteter, så er også foreldrene tilstede, enten det er innen bygda eller nede på Løten. Dette fordi det er ikke noe tid å reise hjem igjen på, da man jo skal hente barna også. Foreldre som bor i nærheten av sentrum lar gjerne barna ferdes mye på egen hånd, og har dårligere kontroll med hva de driver med ifølge Kari (f.1959 Int.5). Fritida til de voksne i Skogbygda brukes i stor grad til å organisere barnas fritid, gjennom ulike organisasjoner, idrett og ungdomslag. Alt finnes ikke i bygda, derfor går også mye av tida med til kjøring, eller transport av unger.

Samtidig med at skogbygdingene i dag er kritiske til måten andre foreldre oppdrar barna sine, har de fått kritikk for at de: *“Lar ungdommen drikke under oppsyn ved festligheter på*

lokalet". Dette er noe som kommer som en følge av et mer liberalt syn på alkohol enn det synet som er rådende sentralt og i andre landsdeler. Det er derimot i tråd med de holdningene som man finner flere steder på Østlandet, enten det er Gudbrandsdalen, Østerdalen eller Finnskogen.³⁴ Konfirmasjonen er fortsatt en grense for deltagelse i festlige lag med alkohol for mange familier. Dette skriver også Guro Nordby om i en artikkel om "Ungdomskulturen i historisk perspektiv – kontinuitet og endring" (Nordby 1993:39) Avholdsbevegelsen og lekmannsbevegelsen har ikke hatt en sterk posisjon i Skogbygda, sjøl om det har vært enkelt medlemmer. Skogbygdingene har hva man kan kalle et pragmatisk syn på både alkohol og religion. Så lenge det ikke skader noen andre er det i orden. Alkoholmisbruk og alkoholisme har allikevel vært og er tilstedeværende i Skogbygda som andre steder, og de negative sidene ved alkoholen blir ikke oversett.

"Vi fekk fel nå spark i denna Nordbygdarevyen da, for det vi tog mæ oss onga på fest og lærte dom tel å drikke hembrent nærmest. På en måte så høres det jo forferdelig ut da, for andre, men på ei ænna side så vil je heller det att ongdommen oppi her drekk inna vegga i Fjellhaug, mæ andre tel steds, enn det dom skar rese på en ænnen fæst og drikke seg kanon fulle, for blir dom liggan der er det ingen som bryr seg nåe om dom. Så her oppi, får je sea, kænndet vara mye tryggere å drikke seg full, enn å rese bort å gjøra det. Før det blir ingen fordømt om det, slik har vi gjort ælle og som er foreldre. Mange så synes dom dætta er fælt, men."
(Knut f.1950 Int.9:6)

Her forklares og til dels forsvares synspunktet med at de unge gis tryggere forhold til alkoholkonsumet, samtidig som det er kontinuitet mellom generasjonene når det gjelder festkulturen.

"Dom gikk i niendeklasse, og da hadde vi en fæst for ongdommsskolen oppi her, og dom hadde jo mæ seg brennvin absolutt ælle som kom da, og det var jo sagt att det var forbudt. Og drakk gjorde dom vet du, dom hadde jo litt kontroll på det, men. Ongdommen frå bygden, det var de fleste det da, synes det var så morosamt. Slik har æller foreldra våres gjort før oss sa dom. Mange tå dom kjem oppi her når det er fæster, på en velfæst ell noe, mæbedt. Dom skjønnte att vi hadde inga interesse tå å ængi nåen, de æller fleste hadde mæ seg littegrænn som dom drakk opp da kænndu sea, også skulle dom bli edru att tel a mor og'n far skulle komma og hente dom. Det var itte like vellykket før ælle, det var itte ælle som skjønnte styrkeforholde i dætta der. Og det har vi som sagt fått før i denna Nordbygdarevyen [...] En skar itte lære onga sine å drikke, men det behøve en itte før dom drekk lell. Så det har itte mæ å lære opp dom å gjøra, men å gi dom trygge vilkår. I stellet før dom rese på et vilt fræment stelle og blir liggan ute ell et ell ænnet, og omkjems. Vøri vanlig att andre kjem hit på fæst. Det har vøri fritt på mange måter da, så lenge du itte sloss ell slo sundt noe, så var det meste lovlig, deriblænt det att flaska sto på bordi."
(Knut f.1950 Int.9:7)

Det å prøve å følge opp ungene mener de er mer fornuftig enn å la ungene ture på egen hånd også når det gjelder alkohol, det er ikke slik at man trenger å lære dem å drikke, det er ut i fra

³⁴ Informasjon om lokal festkultur fra medstudenter med bakgrunn i disse områdene.

egne erfaringer som regel noe de vil gjøre allikevel. Slik er det nå, og slik har det vært i lengre tid, som man ser av sitatene ovenfor og nedenfor.

“I helgom, etter je vart konfirmert, var det fest her oppi i Fjellhaug, hår fjortende dag. Så da var je der. [...] Je syntes itte så mye om denna nye musikken, je var gla i gammaldæns, og spelte trekkspill. Derfor var det trivligere å feste i Fjellhaug, før der hadde dom gammaldæns helt tel i nåen og søtti [...] Og på de festa følte du deg trygg, før der var ælle generasjona, og feste i hopes. Litt krangling var det jo, det var det ælle stænn, før dom som skulle sløss dom reste jo på slike steller, og var det ingen andre å sløss mæ så sløss dom sinsimilla, dom som lyt sløss. Konflikter i grenda som je kjem hau vart itte løst neri der, men i millom dessa grendom var det nok en del føre mi ti. Dom som sloss mest nerihier var faktisk telresendes. Kænskje sloss andre stænn før, to som sloss i snøen, tel dom frøs innat, uten klær. Sloss en ænnen stænn att neste helg. Følk flire ått dom, før det var bygdinger. Nåen måtte bære sløss. Lovlig var det itte (å ha mæ seg inn på lokalet), men hvis du skulle ha kaffe da, så fekk du en halv kopp mæ tynn kaffe hvis du itte hadde sagt att du skulle ha kaffe mæ fløte, da fekk en tå den andre kjelen. Solgte mye kaffe, men høldt itte kaker. Det var en del tå kulturen, elle ukulturen ell å en skar kælle det. Ettersom åssen en ser det da. Sjøl syns je kaffedoktoren må kælles kultur herover, å enn en måtte mene om brennvinn og rusmidler. Delvis oppi her så heng det att litt, det blir drøkkinn en del kaffedoktor på festa enda. Dom har begynt mæ det nåen tå de yngre å, før dom går jo ti denna skolen dom å.”

(Knut f.1950 Int.9:6)

Den friheten som fantes i Skogbygda har altså blitt søkt av ungdom fra andre deler av kommunen og nabokommunene tidligere. De har kommet på det man kan kalle reale bygdefester på lokalet. Festlokalene fikk fort rykte på seg, og det var ikke alle som fikk lov til å reise på slike steder så lenge foreldrene hadde noe de skulle ha sagt.

Konfirmasjonen var tidligere overgangen fra barn til voksen på flere måter enn med fest og alkohol. I ett øyeblikk var du barn og kunne ingenting, i det neste var du voksen og skulle kunne alt. Det er ikke sikkert skillet var like klart alle steder heller, for barn i Skogbygda fikk tidlig stort ansvar, for søsken og husdyr. I dag har man kanskje ikke lengre et slikt klart skille mellom barn og voksen, nå da ungdomstida ofte varer i perioden fra 13 til 30 år. Knut (f.1950 Int.2) mener det var enklere å være ung i Skogbygda før, for det var alltid noen hjemme på plassen, hvis ikke så var det ikke langt etter dem. Den tida han beskriver er ikke bare før krigen, men også det meste av etterkrigstida som han har opplevd sjøl. Kjerringene var stort sett hjemme hvis de ikke var en tur hos en av naboen eller lignende. Det er de siste tjue til tredve åra at dette har endret seg så voldsomt. Det var mye sosial omgang mellom folk den gangen, byttelån av tjenester og mat, særlig melk, da ikke alle hadde tilgang på det hele året. Det var svært tette relasjoner mellom naboer og slekt, som ofte kunne være de samme. Disse slekt og naboforholdene er til dels de samme i dag også, men det er færre folk å forholde seg til. Det er også mange andre faktorer som spiller inn, kollegaer, skolekamerater, fritidssysler

og lignende som er utenfor bygda. Allikevel mener de fleste i bygda at det er bedre enn andre steder, særlig byen.

“Litt om sentraliseringa i Løten”

I en av de innledende samtalene tidlig i prosjektet, la Knut vekt på nedleggelsen av de lokale barneskolene som en viktig faktor i endringsprosessen. Han mener at moderniseringa av Skogbygda først fikk ordentlig tak med nedlegginga av de tre skolekretsene og delinga av ungene på to forskjellige skoler nede i Løtenbygda. Videre mener han at dette har ført til endringer i identiteten til skogbygdingen, merkbart gjennom bla. forandringer av dialekten for å unngå og bli ertet på skolen (Knut f.1950 Int.2). Dette var også noe han kom tilbake til i et senere intervju.

“Førr da var det en diskusjon om ælle skogbygdinga skulle ha kommi tel Østvang ælle, og det hadde nok for Skogbygden vøri en lykkeligere løsnung trur je. For da hadde onga kjint en ænn litt mer en dom gjør nå. Førr da je voks opp, n’ far var vestgarding og a mor østgarding, det gjorde att je hadde gode forbindelser og mye skyldfolk borti der, og i Rokoberget var det skyldfolk å.”

(Knut 1950 Int.9:3)

Betydningen av skolenedleggelsen bekrefter også de øvrige informantene. En av dem sier det slik:

“Ja det, ... det var nok jussom det som gjorde at det bynte å gå på ændre leia, at skula vart nedlagt, førr det var ænsles så lenge vi hadde den.”

(Gustav f.1917 Int.6:12)

Skolepolitikken har vært sentralt utformet, og har gitt lite spillerom for de lokale myndigheter utover rent praktisk plassering av nye skoler. Sentraliseringa har ført til at mange mindre og større grendeskoler er blitt nedlagt. Det er lokalt i disse samfunnene at dette har fått størst betydning, og at det har ført til endret struktur. Når skolene legges ned, betyr det at barna må ut av den lokale grenda eller bygda, og de må da forholde seg til en annerledes og ny verden. Forskjellene behøver ikke være store, men de blir utenforstående i forhold til denne nye verdenen, og må tilpasse seg for å oppnå aksept. Dette får også betydning for det stedet hvor de kommer fra og vender tilbake til. Dette gjelder konkrete ting som språkendringer, og mer abstrakt; etter hvert også endringer i verdier og holdninger.

Ved skolenedleggelsen var det også flere som flyttet ut av bygda, noe som ikke var uten vanskeligheter for de det gjaldt:

“Vi fløtte nedpå [X] i 1960 [...] Je var ti år og hadde hemsydde klær, det var en selvfølge det oppi her, men der neri hadde dom begynt å få kjøfte olabukser, og det var inngangsbilletten tel å få delta i det sosiale liv, og den koden knekte itte je det fyste året je var neri der. [...] Fænt meg ældri tel rette neri der. Det var helt ænneledes, liksom, sjøl bære [...] ei mil [herifrå]. Der var det kvinnfolk som arbe, det var jo nåe en itte hadde hørt hitti, dom arbet jo heme her oppi. Gikk åt fjøset dom da, og det var jo itte arbe sjølsagt, ell høldt for å vara det da. Men det var jo en viktig jobb”

(Knut f.1950 Int.9:2)

Ungene ble utsatt for ny påvirkning som var annerledes og kanskje sterkere i forhold til det gamle og vante. For ikke å bli utestengt fra det nye sosiale nettverket var det nødvendig å tilpasse seg, hvorvidt det var dialekt eller olabukser som man ser at sitatet.

Skolen har vært viktig for hele lokalsamfunnet, men viktigst for de som gikk på skole, eller foreldre som hadde egne barn i skolen. For de andre i bygda har den hatt en mer indirekte betydning. Grendeskolen tilhørte grenda, og førte til økte aktiviteter, den skapte samhold og samaktivitet. Skolen har fungert både som et symbol og en samlingsplass for de ulike grendene. Det fantes som nevnt ovenfor tre skoler i Skogbygda, men disse ble lagt ned tidlig på 1960-tallet, som et ledd i den sentraliseringspolitikken som ble ført. Idéen om like muligheter til utdanning for alle stod sterkt, og var årsaken til sentraliseringen. Nedleggelsen, samt den økte vekten på spesialisering i skolen med økt timeantall har tatt barna vekk fra mye av den tidlige sosialiseringen i hjemmet, en sosialisering som var en naturlig del av oppveksten i ei skogsbygd. Arbeid og imitering av de voksnes arbeid i leken var viktige metoder i innlæringsprosessen. Denne sentraliseringa var dermed det endelige bruddet med den tradisjonelle sosialiseringen gjennom skogsarbeidet, men samtidig hadde denne blitt vanskeligere på grunn av mekaniseringen innen skogbruksindustrien. Den teknologiske utviklinga førte til færre arbeidsplasser og mindre muligheter for tradisjonell sosialisering.

Litt om sentraliseringa i Løten

I Løten så vel som i andre kommuner
det sentraliseres i stort som i smått
for alt skal til sentrum for å spare noen summer
å onga i Skogbygda skal få det godt
og Kvernmo drog rundt så foreldra fikk stemme
og en fem- seks stemmer jeg tror han har fått

Ordfører Skaugrud og formann fru Løvlien
de slo sig sammen for alt må gå fort
og de andre i styret var med og sa Amen
for her skal det bygges så flott og bli så stort
men penga må lånes skal bygget bli færli
å for å rette på gæli som Nordli har gjort

[...]

Ja onga de reiste men huset det står her
og det får vi bruke og absolutt fritt
allikevel var det nok en som fikk sagt det
jeg synes at kommunen kan legge tel litt
men mere enn alt kan vi ikke forlange
og fært er det også å sea no slikt

[...]

For ellers så må vi nok bare tie stille
vi har nå så lite vi skulle ha sagt
for styre bestemmer og hvis de da vil det
så viser de hermed sin myndige makt
for når Kvernmo har sagt det og de andre har jatt med
så blir det att bare å trekke for skatt
(Vise skrevet i 1959 av Oliver Graff f.1893, Ø.Skogbygd, i Lautin 1992)

Hvilken betydning sentraliseringa har hatt for enkeltmenneskene vil variere med livssituasjonen de har vært eller er i. Allikevel ser man av visa over at også eldre mannfolk uten barn i skolealderen har vært opptatt av dette. Oliver Graff har på denne måten dokumentert mye av følelsene rundt motstanden mot sentraliseringen, og den avmakten som man opplevde i forhold til kommunestyrets beslutninger. For bygda og bygdesamfunnet som hele, har skolenedleggelsen vært negativt i den forstand at det fører ungdommen ut av bygda. De unge får også mindre kunnskaper om det lokale, ved at lokalkunnskapen på de nye skolene ofte konsentreres om skolens nærmiljø. Skolen tar også mye av dagen for barna, de må reise ca. 07.30 og er ikke hjemme før ca. 15.00, litt kortere for de minste. Det er busskjøringen til barne- og ungdomsskolen som er årsaken til dette.

Det har skjedd en gradvis endring i utdanningsmengde og type mellom de ulike generasjonene av skogbygdinge, som jeg allerede har vært inne på. Privat- og samfunnsøkonomien er blitt bedre, og mulighetene for og kravene til mer skolegang likeså. Det har vært en overgang fra 7-årig folkeskole til 9-årig grunnskole (10-årig), samtidig som både antall fag og antall timer har økt. Det legges også i dag stadig større vekt på teoretisk læring framfor praktisk kunnskap, noe man ser av de nyere fagplanene fra de tradisjonelle håndverkerlinjene. Sjøl om de yngre av informantene har fått mer skolegang, både i antall timer, uker og år, har det vært vanskelig å få relevante jobber i nærmiljøet, sett i forhold til høyere utdanning. Det er derfor flere som har jobber som de i utgangspunktet er overkvalifiserte til.

Det har bestandig vært uttrykt kritikk mot skolen, den endrer bare karakter. Foreldre har klaget på for mye eller for lite skole, for snille eller for strenge lærere, og på faginnholdet. Tidlig på 1900-tallet var skolens aktiviteter på mange måter isolert fra hjemmet, sjøl om

grendeskola lå midt i bygda. Det var liten kontakt mellom foreldre og lærer på det skolefaglige, om kontakten på andre områder var større enn det er blitt i de senere tiårene. Endringene av skolesystemet og foreldrenes økte utdanning har gitt større mulighet for kontakt og medført større innsikt og ønske om å påvirke skolehverdagen. Dette kan virke negativt også, ved at foreldre ser hvordan undervisningen foregår, men mangler innsikt i hvorfor ting gjøres og at de først og fremst bemerker forskjellene fra egen skolegang. Foreldre mangler nok forståelse for skolen, men det har de kanskje alltid gjort. Her er det forskjeller mellom foreldre med ulik type utdanning. Skolen kan bli en generasjonsbarriere, da barna lærer andre ting enn foreldrene og ulik type kunnskap tilskrives ulik verdi.

Nå er det store klasser med ca. 50 elever på det meste i barneskolen. Roar (f. 1962, Int. 4) tror det er vanskelig å få ting til å fungere med så mange elever, sjøl om det er 2-3 lærere. I dag har de ikke egne pulter engang, men sitter sammen på benker, og jobber hele tida i grupper. Roar er noe usikker på om dette bare er til det bedre. Behovene for mer teoretisk kunnskap har også økt. Han synes at det legges for stor vekt på data (IT &ITK), at alle skal lære og kunne det. Han synes det er bra at man skal kunne litt, men det er viktig med noen som kan gjøre det praktiske også og ikke bare sitte foran datamaskinen.

Peder forteller om sin fascinasjon for smiearbeid, hvordan de lokale smedene ved hjelp av øyne og tillært erfaring, klarte å forme jern og stål, alt etter behov: Spissing og herding av minebor, reparasjoner og utsmining av nye redskaper. Dette var som nevnt forbilder for guttene.

P: Dætta var nåe dom hadde lært seg tel.

E: Ja det er slik kunnskap som itte er att så mye lenger.

P: Nei det er itte mye ta det. Nå er det boklig lærdom, dætta det var gjennom å lære seg tel det da, somme hadde håndlag ått det da, og somme itte. Drev mæ det dom kunne.
(Peder f.1923 Int.8:31)

Det å følge i fars fotspor som skogsarbeider var ikke lengre den eneste utvegen, og det var heller ikke den mest fristende vegen å gå for mange. Og med økte muligheter for skolegang, ønsket både ungene og foreldrene at de skulle fortsette utdanningen. Statusen ved skogsarbeideryrket har ikke økt i den perioden dette var et aktuelt yrkesvalg, og den var ikke høy i utgangspunktet heller, som man ser av sitatet fra Magda:

“Jeg ville de [sønnene] skulle slippe å bli skogsarbeider eller landarbeider. Så ble det litt skole og siden læregutter.”
(Magda f.1910 MO 1981 7/30:15)

Even (f.1956) har noe utdannelse etter ungdomsskolen. Han gikk ett år plate og sveis for deretter å ta ett år med bilmekanikk. I jobbsammenheng har han senere tatt fagbrev innen sagbruksdrift. Han sier det var vanlig å ta noe videre skolegang etter ungdomsskolen for de på hans alder. Noen tok artium, mens andre tok mer praktiske utdanninger. Det er allikevel ikke så mange med høyere utdanning i Skogbygda i dag. De som tok høyere utdanning har ofte måttet flytte på seg. Det er enkelte som jobber som lærere i den videregående skolen i de praktiske yrkene. Det er også overraskende mange elektrikere i bygda, noe som på en måte viderefører de praktiske yrkene, samtidig som det er langt unna den gamle skogsarbeidertilværelsen. Nå skal det også sies at andre tradisjonelle praktiske yrker også er blitt mer mekaniserte, slik at eksempelvis fysisk tunge løft på sagbruk er blitt erstattet av tastetrykk på kraner og datastyrte roboter.

Skolen har stått sentralt i små bygdesamfunn de siste 150 åra, fra folk i dag sitt ståsted og myndighetenes side som et gode, men kanskje av mange også som et onde eller delvis unødvendig. Den har tatt mye av tida bort fra den praktisk sosialiseringen, men har samtidig gitt nye muligheter for ungdommen. Grendeskolen var et viktig samlingspunkt for alle lokalsamfunn. Læreren var en representant for offentligheten, men samtidig var han eller hun en del av det lokale og hadde derfor en særegen sosial posisjon. Sentraliseringsprosessen på 1960- og 1970-tallet har fratatt de fleste utkantbygdene dette lokale samlingspunktet og har gjort at fokus ble rettet ut av bygda. De fleste i Skogbygda ser i dag egen lokalskole som en tapt sak slik befolkningssituasjonen er, og at busskjøring er noe man må leve med. Skolenedleggelsen var et resultat av nedgangen i barnekullene, og samtidig kom den som en reaksjon på utflyttingen fra bygda, noe som skyldtes mangelen på arbeid her. Nedleggelsen av skolen gav flere grunn til å flytte og har også motvirket eventuell ny innflytting. Kampen for lokalskolen er fortsatt i dag en aktuell situasjon for mange mindre lokalsamfunn andre steder i landet.

Barneoppdragelsen i Norge har endret seg mye siste århundre, da kanskje mest på bygda og innen landbruket. Oppdragelsen ble gitt gjennom deltagelse i arbeidet, fra å hjelpe mor i hjemmet til en stadig mer avansert sosialisering gjennom etteraping av de voksne. Noe av det første arbeidet man kunne tjene penger på i Skogbygda tidlig på 1900-tallet var å plukke bær, for her gav i seg sjøl liten innsats avkastning ved at bæra ble solgt. Ellers måtte man hjelpe til så godt man kunne der det var nødvendig, for å få nok til livets opphold for hele husholdet. Barndom er noe av det som har endret seg tydeligst i etterkrigstida, og som særlig den eldste generasjonen blant informantene legger merke til. Det er store forskjeller på de rettigheter og

plikter som barn har i dag, i forhold til de som vokste opp før krigen, og til dels i åra etter krigen (2.verdenskrig). Tradisjonell sosialisering med bakgrunn i gamle kjønnsrollemønstre er lite kompatibelt med velferdsamfunnets normer i dag. I dag er det ikke lenger nødvendig med barnas assistanse, men barn med bakgrunn fra landbruket har som regel måttet hjelpe til på gården og småbruket i fritida, særlig i onnene. Barneoppdragelse har endret seg fra at "alle" brydde seg med og tok del i prosessen, til at bare foreldrene styrer det i hjemmet, men samtidig er det institusjonene som overtar sosialiseringen utenfor hjemmet. Barn er ikke lengre barn på husholdets premisser, det er gjerne husholdet som er hushold på barnas premisser. Samtidig kan det sies barn er barn på storsamfunnets premisser.

I det neste kapitlet skal jeg gå nærmere inn på hvordan det sosiale nettverket i skogbygdsamfunnet fungerte tidligere, og hvordan det fungerer i dag. Altså den sosiale tettheten i grendesamfunnene. Bygdesamfunnets endringer har også hatt påvirkning på den lokale identiteten, hvordan informantene definerer seg sjøl i forhold til grenda eller bygda si.

Kapittel 8: Bygdesamfunnet

Med bygdesamfunnet mener jeg her de tre grendene som utgjør Løten Skogbygd på 1900-tallet. Bygde- eller lokalsamfunnet inkluderer både de sosiale, økonomiske og kulturelle aspektene ved Skogbygda (jfr. definisjon i del I), og beskrivelsen som er blitt gitt av gården, hjemmet, skole og oppvekst er også en del av grunnlaget for beskrivelsen og forståelsen av lokalsamfunnet som helhet.

“Naboene stakk innom hverandre titt og ofte”

I presentasjonen av Skogbygda i kapittel 5 la jeg vekt på at bygdesamfunnet var egalitært tidlig på 1900-tallet. Dette underbygges også av flere intervjuer:

“I vår grend var stort sett alle like. Det var ingen klasseforskjell, og vi barn tenkte aldri over slike ting. Alle hjalp hverandre når det trengtes.”
(Magda f.1910 MO 1981 7/30:5)

Johan (f.1925 Int.7) sier at det var forskjeller mellom innbyggerne i Skogbygda, de var bare ikke så store som nede på flatbygda. Han forteller at han sjøl ble ertet på skolen i mellomkrigstida fordi han hadde mat og til og med pålegg på brødiskiva. Forskjellene gikk på hvor stor avkastning jordbruket gav, siden de i hans oppvekst levde i stor grad av egenproduserte matvarer. Brit Berggren kaller denne underkommunikasjonen av forskjeller for “likhet som lidenskap” i sin bok *Da Kulturen kom til Norge* (1989). Det er blitt et poeng å skjule de hierarkier som fantes for å lette samarbeidet i hverdagen. Marianne Gullestad skriver også om denne egalitetstankegangen og underkommunikasjon av ulikheter (1989 Kapittel 6). Hun mener at dette er et felles nordisk kulturtrekk, hvor skillelinjene mellom ulike grupper oppfattes som mindre enn de faktisk er. Yngre informanter har merket enda mindre av de sosiale forskjellene i Skogbygda, kanskje fordi forskjellene faktisk ble mindre? Slik Knut (f.1950 Int.2) ser det var det ikke sosiale forskjeller i Skogbygda. Det eneste han kan huske som muligens kan tydes som det, er at det var to treskerlag som opererte i bygda: Storlaget og Traserlaget, hvor de største gårdene var med i Storlaget. Dette underbygget han også i et senere intervju:

“Ellers var jo grenda på en måte ganske lik. Vi var like ælle omtrent da, vi hadde itte jord sjølve, men de æller fleste som bodde oppi her så hadde dom en jordfleck og en tre- fire krøtter. Og ælle drev mæ det såmmå, og ælle tala på det såmmå og hadde felles interesser. Da var det jo samhold. Kjerringene gikk ått en ænn, og det spelte ingen rolle å'n var ifrå oppi grenden her, det var ingen førskjell. Dala og Nykleby da, som var større enn resten. Ellers så var det jo ganske så likt ællt.”

(Knut f.1950 Int.9:1)

I folketellingen for Skogbygda fra 1900, finner man også tjenere på mange av brukene. I tillegg var det dagarbeidere på de minste plassene, som også var ekstrahjelp i onnene. Det er ingen informanter som nevner at de hadde tjenere på gården da de vokste opp, sjøl om de hadde ekstrahjelp i onnene. Men det fantes nok tjenere enda på enkelte av de større gårdene i Skogbygda i 1920- og 1930-åra, om man ser på de generelle tendensene i utviklingen av tjenerrollen innen jordbruket (jfr. Slettan 1984:69). Dermed kan man si forholdsvis sikkert at forskjellene har vært til stede, også i Skogbygda.

Den daglige sosiale omgangen i Skogbygda var uformell og oftest knyttet til arbeid, enten man skulle låne noe eller hjelpe til. Utenom den daglige omgangen, som innad i bygda oftest gjaldt kvinnene, ettersom mannfolka var ute i skogen eller på annet sesongarbeid store deler av tida, var det også en mer formell omgang gjennom dugnadslag og bearlag til brylluper og begravelser.

“Så var det ofte i slåttomn, det dom kælte dugnad. Det skjedde en syndag, da var det en som bad ått seg så og så mange, skulle slå, mæ lja da. Det var slik både i Øie og i Oppegårdsengen og, det skulle skje en syndag, bynne klokka seks om mårrån, også var det gjinne litt hembrygd øl også litt mat før en bynte, også var det rømmgrøt da tel mæddas Da kunne du hjelpe en som hadde vældig mye slik slått, så kunne hæn få sli mye den syndan da.[...] Da delte dom grenda her, da bodde je [på skola] je da, så da skulle je vara mæ i Engen og'n far mæ i Øie.”³⁵

(Peder f.1923 Int.8:18f)

Det er dugnadsordningens siste tiår, på 1940-tallet, som Peder forteller fra, hvor det er enkelte gårder som fikk hjelp flere år på rad, fordi de ikke hadde nok arbeidskraft sjøl. Dugnaden skulle ellers være bygget på gjensidighet og balanseres over tid. For at samfunnet skulle fungere, var man avhengig av gjensidighet, det var nødvendig å hjelpe hverandre både i hverdag og høytid. Det man ikke hadde sjøl var det vanlig å låne av naboen. Omgangen måtte derfor pleies, enten man likte naboen eller ikke, som Knut sier nedenfor:

³⁵ Dugnaden ble tidligere kalt dovning i Skogbygda jfr. Ragna f.1910 MO 7/33.

“Førr da je voks opp da, nåen hadde den redskapen og nåen den redskapen, og nåen hadde itte hæst, og måtte låne, du gikk itte den dagen du skulle låne det. Pleide du jo en slags omgang sjøl om den kærnskje føltes tvungen da, førr en var avhengig ta å låne det ene ell det andre, så det drog mæ seg att følk var flinke tel å hjelpe en ænn. Det var en selvfølge att skulle det tas opp poteter en stænn som en såg i frå heme, da gikk en da dit, og når en bynte sjøl så kom dom jo att. Mye slik byttarbe, og peeng det var det ingen som hadde hell kærnskje dænna tia da.”
(Knut f.1950 Int.9:14)

Det er ikke lenger slik at man besøker alle naboene av den grunn at man er nødt. Alle har sitt eget av redskaper og er i hovedsak økonomisk sjølberga, og dermed mindre avhengig av fellesskapet. De har heller ikke felles interesser på samme måten som tidligere, da alle drev med det samme. Det har skjedd en formalisering i naboskap og besøk, og det er ikke lenger naturlig å gå til alle naboene uten å ringe først, så det er ikke slik som det var i Knuts barndom:

“Uansett å du kom hen så hørte du heme der. Du vart ropt innått bordi mæ de andre. Det var itte slik som det kærnskje har vørti nå. Om a mor freksempel itte var heme en dag hvis du kom att tå skolen, førr det hendte seg att dom tog bussen ne over. Dom var borte hele dagen. Det var såmmå’ å hen du gikk hen. Ælle visste att den og den kjerringa var neafør den dagen, og da var det en selvfølge, da kunne du gå hen du ville og der fekk du mat og stell. Det er itte så opplagt nå lenger.”
(Knut f.1950 Int.9:2)

De sosiale møteplassene blir ofte ved postkassa, hvor naboene oppdaterer hverandre på siste nytt om bygdas liv og levne. Før butikkfilialene i Skogbygda ble nedlagt i 1991 fungerte de også som et daglig møtested for mange. Det er flere av de eldre i bygda de siste åra som har flyttet ned til sentrum av Løten, og det synes de som fortsatt bor i Skogbygda er forståelig. Det blir mye enklere for dem som er uten førerkort eller som ikke har nær familie i bygda.

Slektskapsbåndene har hatt stor betydning i forhold til sosial trygghet og tilhørighet, men også økonomisk trygghet og håndsrekninger i tillegg til naboskap og grendefellesskap. Det fantes mange søskenbarnrelasjoner både innad og mellom grendene. Mange søskenbarnrelasjoner fantes utenfor Skogbygda også, sjøl om disse hadde mindre betydning før enn i dag. Tidligere var det store søskenflokker og mange søskenbarn med store aldersforskjeller, og det var vanskelig å holde kontakten. Færre søsken og større mobilitet har gjort den nære familieforbindelsen viktigere på tross av større avstander.

“Sakte men sikkert har dom fønni seg kjerringer lengre av liksom, så en har itte så mye naturlig å gjøra mellom dæssa grenden. Førr da var det itte uvanlig å bytte litt imellom kretsom. Det er itte gæli å få inn litt nytt, men det har sikkert gjort att Skogbygden, ja nå framover kunne vøri mer samle.”
(Knut f.1950 Int.9:2)

Av mer negativ art kan man si at slektskapet kunne bli i nærmeste laget, og det er noe som skogbygdingene sjøl har vært klar over som man ser av sitatet fra Knut ovenfor. Dette er noe som er blitt tatt opp utenfor Skogbygda, og det er blitt laget moro ut av historier om innavl og familiesæregenheter. I praksis er det slik at det hele tida har kommet inn nytt blod, gjerne gjennom inngifte fra nabobygdene i Solør og på Hedmarken.³⁶ Slik sett er forskjellen i dag at de aller fleste blir gift med personer fra andre steder, mens færre gifter seg med andre skogbygdingar.

“Skyldt en ænn var vi fel ælle langt uti leksen, på et vis. Det er jo litt spesielt mæ slike steller. [...] Det visste en jo hele vegen, att der var en skyldt og der, det var nesten rart om en kom et stelle en itte var det, på den ene ell andre leia. Det gav jo ei kolossal trygghet.”
(Knut f.1950 Int.9:2)

Knut sier her at slektsbåndene gav trygghet i det at en hadde noe felles, et felles opphav, om det nå kunne ligge flere generasjoner tilbake i tid. Praksisen med at mange giftet seg med partnere fra de andre grendene, var også viktig i forhold til å føle et nært samhold mellom grendene, noe som ikke er like tett i dag som Knut sa i forrige sitat. Dette sammen med alle som giftet seg innen grenda førte som sagt til både nære og fjernere slektskapsbånd mellom beboerne. Dette er noe man kjenner fra mange demografiske undersøkelser, at ektefeller ble funnet innenfor en relativt liten radius.³⁷

Folk i Skogbygda omgås ikke like mye i dag som tidligere, men det kommer av at arbeidsplassene ligger utenfor bygda, slik at det i praksis fungerer som ei “sovebygd”, eller det som Christine Eike kaller et *fritidssamfunn* (jfr. Eike 1991). Fellesskapet eksisterer bare igjennom fritidas aktiviteter, siden få er tilstede i arbeidsdagen:

“Den store forskjellen er fel det att ælle arbe, hvis du førr eksempel arbe en dag oppi her nå, så treffe du itte noe ænnet enn pensjonister høldt je på å sa. Så nå spille det på en måte ingen rolle å hen du bor hen.”
(Knut f.1950 Int.9:9)

Allikevel mener de fleste informantene at de sosiale båndene er tettere i et slikt lite samfunn enn ellers i kommunen, og spesielt sammenlignet med f.eks. større bymiljøer. Samholdet blir omtalt som bedre enn på større og mer sentrale steder, og det peker seg ut gjennom samhandling. Derfor gir mindre felles handling også mindre samhold, og den moderne

³⁶ I folketellingen for Skogbygdakretsen i 1900 er 123 av 574 personer født utenfor Løten, i tillegg til de som da er født i kommunen og som har flyttet til Skogbygda.

³⁷ Dette er tendenser jeg også kjenner til fra egne slektsundersøkelser i Løten og Løten Skogbygd, og noe som er vist hos Morthoff 1955.

dugnaden er nettopp en fin anledning til å gjøre noe for både enkeltgrupper og bygdefellesskapet:

“Ælle slike sosiale sammenhenger i førrbindels mæ å gjøra nåe, har i grunna vørti borte. Restaureringa neri Fjellhaug, da var det dugnad, og ælle hadde det fryktelig morosamt, og ælle sa det var helt greitt, sjøl om dom var oppsætt oppi to kveller i vikun. Det gjør noe ved samhellet slike ting og, dætta der mæ att folk er borte, det blir ei helt ænna væl, men slik er det ælle stænn, førr følk var heme, ell kvinnfolka var heme. [...] Det var jo den generasjonen som drev da [i 1970-åra], dom reste jo itte bort på arbe dom kvinnfolka, men sakte, men sikkert, vart det mange tomme fjøs.”

(Knut f.1950 Int.9:15)

Det var også mye aktiviteter innen lag og foreninger som virket utover på 1900-tallet. Organisasjonslivet har gått noe opp og ned, og det fungerte bra da det var mange i bygda. Nå må man utenfor bygda for å være med på de fleste typer organiserte fritidsaktiviteter.

“Behovet for sosial kontakt mellom mennesker har alltid vært til stede. Likeså behovet for samarbeid om å løse felles oppgaver, og tryggheten ved å stå sammen under møte med kriser og vanskelige stunder. I grisgrendte strøk langt fra sentrum var det nok i sin tid en nødvendighet for å eksistere. Kanskje det er i dette forklaringen ligger på det forholdsvis rike lags- og foreningsliv vi gjennom tida har hatt og fortsatt har her i skogbygda.”

(Eyolf Solberg f.1927, i Lautin 1986)

Eyolf Solberg reflekterer her over hvorfor det har vært så mange lag og foreninger i Skogbygda, og han mener at det kan ha bakgrunn i nettopp behovet for samarbeid i vanskelige situasjoner.

Lønnsarbeidet som de fleste var en del av i skogsbygdene, førte også til tidlig organisering i fagforeninger.³⁸ Skogbygdens arbeiderforening ble stiftet 1890 og hadde i 1900 60 medlemmer.³⁹ Skog- og landarbeider foreningen var også aktiv i Skogbygda, og dette var noe som kom til uttrykk bl.a. i Julussakonflikten i 1927, da barn av streikebrytere skal ha blitt ertet på skolen.⁴⁰ Bonde- og Småbrukarlaget hadde også avdelinger i Skogbygda, og det fantes følgelig mange organisasjoner og aktiviteter å engasjere seg i lokalt før krigen. Det fantes altså sosiale aktiviteter i tillegg til det daglige og økonomisk nødvendige, både for kvinner og menn, gamle og unge.

I dag er det færre foreninger og lag i virksomhet, som vi ser av det neste sitatet fra Knut. Dette skyldes ikke bare befolkningsnedgangen, men også en mangel på felles interesser.

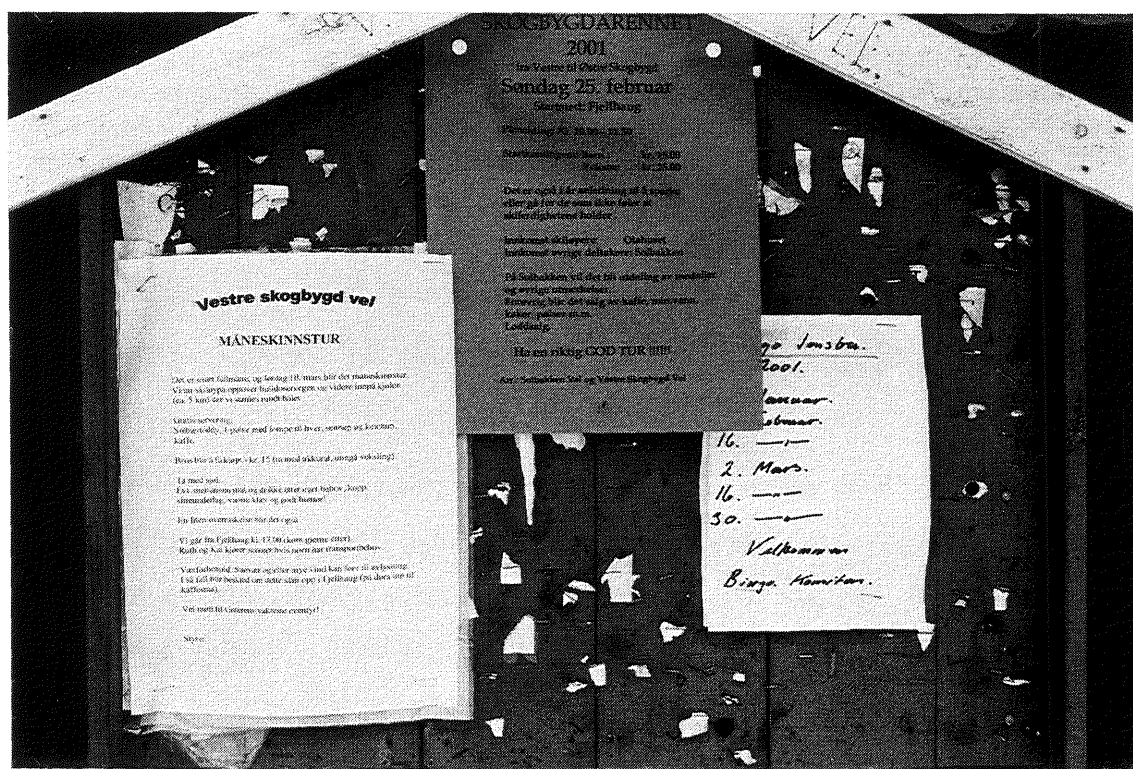
³⁸ I så måte er det en kuriositet at av de registrerte thranittene i 1850/51 i Løten, så var 46 eller ca. 30% av medlemmene fra de tre skolekretsene i Skogbygda. (Jfr. Lautin 1975)

³⁹ Formålet var: “Ved sammenslutning og samvirken at værne om arbeidernes rettigheder, forbedre deres livsvilkaar og i det hele fremme deres interesser.» (Helland 1902:165)

⁴⁰ En konflikt mellom skogeiere og organiserte skogsarbeidere i Elverum.

“Før mi ti så var det ungdomslag og arbeiderungdomslag oppi her. Det er så vidt je kjem hau en tå de siste revya som dom sette opp. Foreldregenerasjonen min, født ifrå 1925-35 og en del oppover kænskje, det var de siste pådrivera. Da var det nåen som fløtte ut, det vart itte rom ått ælle i skoga og nåen fekk seg litt utdænnelse, og da rakne dætta der.”
(Knut f.1950 Int.9:4f)

Velforeningene er den viktigste organisasjonen i dag, og de fyller på mange måter tomrommet etter de andre foreningene, samtidig som de fungerer som talerør for Skogbygda. De er ansvarlig for de fleste aktivitetene som arrangeres lokalt og slik sett har de også tatt over den sosiale funksjonen som alle de andre lagene hadde tidligere. Velforeningene og deres aktiviteter blir sett på som av det mer positive som har skjedd bygda som helhet de siste tiårene.

Illustrasjon 18: Velforeningstavla i Nøklebykrysset. (Foto: E. Skjærbakken, 2001.)

Det samarbeidet som eksisterer mellom de ulike velforeningene burde kanskje ha vært utvidet, påpeker Knut:

“Nå slit østgardinga mæ et grendehus oppi der, og rokobergsinga et grendehus neri der, og vi oppi her, og det er klart når du slår i hopes folk oppi dæssi grendom her nå, så fylte du nesten itte mer en ett og ett tå dom Så det går mye ressurser på det, som kunne ha vøri rasjonalisert en del, og en kunne hatt glede tå det ælle. Førr det mæ å fløtta på seg det må en uænssett heretter så det, det å ha det uta stuedøra, det har dom itte ælle som bor i bygden hell.”
(Knut f.1950 Int.9:3)

Det gode samholdet som man har hatt i Skogbygda, har også blitt lagt merke til utenfor bygda. Tidligere har det blitt nevnt at festligheter på lokalet har vært populært blant ungdom utenfor Skogbygda. Mange eldre folk fra nærliggende områder tilbrakte for eksempel 1.mai i Skogbygda, hvor alle ble servert kaffe og “kakuskive med pultos” fra fellesbordet som skogbygdkvinnene hadde stelt i stand. “Maskeraden” i Fjellhaug var også et populært tiltak som trakk utenbygdsfolk som aldri ville ha kledd seg ut hjemme, og som tidligere nevnt var forholdet til alkohol også forholdsvis fritt. De eldre generasjonene har opplevd mye slåssing på enkelte av disse reale bygdefestene hvor halve kaffekopper og varm ertesuppe var det som ble solgt.⁴¹ Det er slutt med det meste av både slåssing, tullprat og ertesuppe i Fjellhaug og de andre festlokalene i dag.

Samholdet i bygda gjelder ikke bare i festlige lag. En av kommunekara (f.1959) som jobber med å hjelpe eldre og uføre i kommunen med praktiske oppgaver, sier det er sjelden han må til Skogbygda for å hjelpe til. Han sier også at det blir levert ut svært få hjelpemidler til Skogbygda, de eldre skogbygdingene klarer seg ofte uten slikt som gåstol og rullestol. De får hjelp fra naboer og familie, mens de gamle nede i bygda får hjelpen fra kommunen, slik han ser det. Det kan ha sammenheng med at de som trenger mest hjelp eller ikke har nær familie i grenda flytter ut.

Det var som nevnt nødvendig å opprettholde de sosiale båndene av ulike årsaker før, blant annet behovet for å kunne låne redskap og liknende av hverandre. Det å kunne utføre byttarbeid for hverandre var også viktig, og det er det fremdeles, så langt lover og regler, samt egen moralsk oppfatning, tillater det. Samarbeidet om enkeltoppgaver og hjelpsomhet, samt at en hadde mye mer tid, er viktige momenter som Knut påpeker i sitatet under:

“Da fekk en att arbe, og da var det ingen som tenkte att der hadde dom et hælt mål mæ poteter, og der er det hæltænni mål. Det var ingen som tenkte slik, det var bære å drive på tel en vart ferdig. Og det var en positiv ting, bære det fellesskapet, det var morosamt bære det da, for da ått ælle ved såmmå borde, det var så mye sosiale annledninger på en måte, bære i arbessituasjoner, arbe som en i dag driv mæ alene på ei lita driterstønn, det var liksom ratt hele dagen førr ei hel grend. Det positive som kom ut tå det, det vart jo morosamere å leva da det vart litt liv og litt røre.”

(Knut f.1950 Int.9:14)

Gatebelysning fikk man i Vestre Skogbygd i 1990-åra, og det jobbes fortsatt med utvidelse av denne belysningen. Belysningen er skaffet til veie gjennom egen innsats fra skogbygdingene og det blir sett på som en seier for grenda, for det er mange byggefelt nede i Løten sentrum

⁴¹ Halve kaffekopper er ofte utgangspunkt for kaffedoktoren, eller “karsk” som det heter i Trøndelag.

hvor man ikke har gatelys. Dugnadsånden i Skogbygda har klart nok en ting som mange andre grendesamfunn i kommunen ikke har fått til. Dette fordi de mangler det nødvendige samholdet som finnes i Skogbygda.

Det er ikke like lett eller naturlig å stikke innom naboen som før i Skogbygda heller. Dette kommer som nevnt delvis av at de ulike husholdene i bygda ikke lenger har et generelt interessefellesskap gjennom gård og grunn, og delte arbeidsplasser. Alle jobber med hvert sitt på arbeidsplassen utenfor bygda. Det vil si at terskelen for å kunne gå på besøk til enkelte naboer er blitt høyere enn tidligere. Man omgås de man har mest til overs for, i tillegg til familie, kollegaer og venner i og utenfor bygda. Og de sosiale møteplasser for skogbygdingene har endret seg med økt mobilitetsradius, noe som kom med bilen og førerkortet som allemannseie. Tidligere måtte man gå, sykle, sparke eller kjøre hesteskyss.⁴² Dermed har det sosiale nettverket fått større utstrekning i dag enn tidligere. Det blir allikevel lagt vekt på at det sosiale nettverket fremdeles fungerer, om ikke på samme måten som før, som man ser av neste sitat:

“På en måte så er fel kanskje nettverket muligens littegrønna tryggere oppi her enn på et byggefelt neri bygden. Fremdeles så trur je nok att vi har mer mæ en ænn å gjøra, førr det vi gjør i velforeningen, det er dugnadsarbe på mange måter å ælle lyt ta sin del førr att det skar fungere. Og dugnad ser det itte ut tel att fungere neri bygden i den grad som det,.. Det virke slik som det, sjøl om onga kjem ått tomt hus så, er det nåen stænn det er nåen heme så havne dom ratt der.”

(Knut f.1950 Int.9:9)

Lokalkunnskap, eller det som mange vil karakterisere som sladder, er en viktig bestanddel for å holde seg oppdatert på hvem, hva og hvor i bygda, og kunnskapen flyter gjennom nettverkene nå som tidligere, om ikke på de samme arenaene. I følge Barbro Blehr er det kunnskapen om hverandre som utgjør kittet i fellesskapet. Hennes avhandling, *Lokala gemenskaper* (1994), er et forsøk på å se nærmere på nettopp hva den lokale kunnskapen er og hvordan den spres innenfor ulike nettverk i et lokalsamfunn:

“Samtal om det lokala förenar. De förenar bybor som pratar med varandra och om varandra som bekanta, och de aktualiserar och upprätthåller dessa människors relationer inte minst genom att hålla vid liv den orientering om människor som är en aspekt av att man är bekant. [...] De angår och berör varandra i kraft av att de ingår i varandras liv, i egenskap av släktingar, arbetskamrater, grannar och så vidare. Därför pratar de också om (och med) varandra.”

(Blehr 1994:123)

Uten den delte lokalkunnskapen ville ikke et lokalsamfunn utpeke seg på noen måte i forhold til andre lokalsamfunn, eller nærliggende fellesskap. Alle vet allikevel ikke alt om alle, og

menn og kvinner besitter eksempelvis ulik type og mengde kunnskap om de lokale forholdene. Fordi det er færre innbyggere er det på en måte lettere å holde oversikten over alle i grenda, vite hvem de forskjellige er og hva de gjør, men samtidig er det få plasser å møte hverandre.

“En visste åkken dom var, men en kjinte itte ælle, itte slik som nå da. I æll fall da det gjeld dom som er født i grenda. Da je er tå de eldste da så, så har je liksom rede på det.”
(Johan f.1925 Int.7:9)

Hvordan har det vært å komme til Skogbygda som innflytter i senere tid? Har det hatt mye å si hvor i landet man kommer fra, om man har giftet seg inn i bygda, eller bare har flyttet dit? Kari (f.1959 Int.5) sier at det er veldig likt å bo i Skogbygda og det å bo i den nabobygda som hun kommer fra. Det hun merket seg den gangen hun flyttet til grenda tidlig på 1980-tallet, var at det var mer besøk, “alle kom innom”, sjøl om det i praksis ble mest kvinner og de eldre som kom en tur på besøk. Det har endret seg en del i dag, av de yngre så jobber ofte begge, dessuten har man fått fjernsynet som har endret besøksvanene mye. Ellers så er det faktisk ganske mange innflyttere i grenda i dag, kanskje særlig kvinner som har giftet seg med menn fra grenda, men også eksempler på det motsatte. Så har det etter hvert de senere åra kommet en del nye innflyttere til Skogbygda som er uten kontakt med bygda fra tidligere. Det eksisterer altså skillelinjer mellom “ekte” skogbygdinger og innflyttere, men dette har med kjennskap til den lokale kulturen å gjøre (jfr. Blehr 1994:13ff). Innflytterne har ofte en annen bakgrunn, noe som gjør at det kan være vanskelig å bli integrert skikkelig med lokalbefolkningen, særlig på grunn av mangelen på sosiale treffsteder. Kari mener at det er lettere å komme inn i bygdesamfunnet gjennom egne barn, dersom man har det (Int. 5). Ellers krever det innsats fra begge sider, men mest fra de som er innflyttere, og det er de som oftest har størst behov for å knytte nye kontakter også.

“Det er jo en del innfløttare som itte blænde seg slik med den befolkningen som er i Skogbygda frå før. [...] Det er nok litt på begge leier det, det er kanskje litt, dom kjem i frå et ænnet miljø og itte er vænt tel å blænde seg med følk slik som vi er vænt tel.”
(Johan f.1925 Int.7:2)

“Skogbygda kan ha et potensiale til å utvikle seg til et sted for de som ønsker å flytte vekk fra stress og mas. Men da må de øvrige i bygda være mer integrerende, samt at basisfunksjoner som butikk og skole må være til stede.”
(Petter f.1970 SP.NR.120:38)

Innflytting til Skogbygda er ikke noe nytt fenomen, men tidligere ble man lettere integrert i samfunnet gjennom felles interesser, arbeid, jord- og skogbruk, eller gjennom barna. Det er

⁴² Å sparke er i dette tilfellet å bruke en sparkstøtting som fremkomstmiddel på vinteren.

ulik oppfatning av hva som er problemet som man ser av sitatene, avhengig av hvilken side man ser det fra.

Det var ikke bare idyll tidligere heller, sjøl om det kanskje kan synes sånn i mange tilfeller når eldre mennesker minnes oppveksten. Jeg har for så vidt vært inne på at det var mye bruk av alkohol til tider, og noe misbruk også.⁴³ Det foregikk også en god del kortspill i bygda, og dette kunne til tider ta overhånd. Det gikk over i mer uskyldig kortspill på slutten av 1950-tallet, men før det kunne kortspillet vare hele helga, fra lørdagskvelden til langt på søndag, og ofte var det kombinert med alkoholinntak. Det fantes mange som ikke hadde råd til å tape, men verst var det for de som hadde familie å ta seg av. Det var flere fortvilte kjerringer som måtte klare seg på enda mindre etter ei slik korthelg. Hustyrannen, kone- og barneplageren, i kombinasjon med fyll og fattigdom, alt dette var også del av det tidlige 1900-talls skogbygdsamfunnet, og er det kanskje også i dag, uten at materialet gir mulighet for å si noe nærmere om dette.⁴⁴ Dette var brudd med de gode verdiene, det å miste kontrollen over alkoholen og sin egen livssituasjon. Det var et sosialt nederlag å ikke greie seg sjøl, slik blir det i hvert fall sett i etterkant. Men det er ikke sikkert at det var noen som sa noe direkte om det til de det gjaldt den gangen. Samfunnets mørkere sider blir ofte ikke kommunisert, og sjelden med de det gjelder. Alle medaljer har en slik bakside, også dagens samfunn har denne dobbelheten, eller det som kalles kulturens vrangside (jfr. Thorsen 1990:79ff). Det som er av nyere dato på denne baksiden for slike steder som Skogbygda er skilsmisene. Småsamfunn er sårbare sjøl for mindre endringer, slik at når en familie, kona eller mannen, reiser eller flytter så er det ikke bare en personlig handling for den det gjelder, men noe som får konsekvenser for hele grenda.

“[Skilsmisser] trur je har vøri vældig moderne nå, je kælle det moderne je. [Mange som har rest,] de siste fire- fem åra. Det er fel itte bære forholda oppi her, det er liksom anerkjent dætta der nå, men forholda er nok med litt, medvirke. [...] Det er nok mye mange stann trur je. [...] En merke det jo mye bærre på slike små steller som her oppi dænni grenda, når det er nåen som rese da, vi har ingen å miste. [Ofte kjerringa som rese] som regel er det, det. Det er mannfølka som er mest bøtne ått grenda, som regel slik.”
(Johan f.1925 Int.7:8)

⁴³ Det er bare på Ådalsbruk, et industritettsted i kommunen, at det har eksistert organiserte avholdsforeninger, og der var det til gjengjeld hele tre stykker til tider. Dette hadde nok sammenheng med organiseringen av arbeiderklassen hvor alkoholen ble sett som et stort problem av fagbevegelsen, men også av helsevesenet. Det var på Ådalsbruk dissentermenighetene i kommunen dukket opp også.

⁴⁴ Sønnen til gamlelæreren i en av grendene spurte faren sin en gang hva han sa i begravelsestalen til en slik “husuly”, som slo både kone og barn. Faren svarte at det ble å legge vekt på arbeidsinnsatsen, det at karen hadde vært en god arbeider, for på den måten å kunne si noe positivt i talen uten å si noe alle tilstedeværende visste var en ren løgn.

“Ja det høld itte gitt. Je vet itte om det er gode tider som gjør det ell å det er je.[...].[Kjerringa] see det att: *'Dom tek bilen og sjekkhæfte å rese.'* [...] Ja en ta dom da. Je vet itte å mange skilsmisser det er i grenda, det er mye, dænni vesle grenda her.”
(Peder f.1923 Int.8:10)

Skilsmisser er en av de største truslene mot slike samfunn som Skogbygda, og blir ikke sett på som noe positivt som man ser av Johan og Peder sine utsagn. Men det er noe man må forholde seg til på en annen måte enn tidligere da skilsmisse nærmest ikke fantes i Skogbygda og andre utkantsamfunn. Resignasjon blir ofte den eneste løsningen i dag, ettersom dagens normer ikke er like forpliktende for ekteskapets opprettholdelse som tidligere.

Kontakten mellom beboerne i de tre skogbygdagrendene har endret seg i de siste tiårene, og er ikke lengre like god. Østre og Vestre Skogbygd har hatt mye omgang med hverandre, mens forholdet til Rokoberget ikke har vært like nær. Dette kommer av at Rokoberget ligger nærmest den bebyggelsen som er utenfor Skogbygda, og har hatt felles skolekrets og valgkrets med disse i senere tid. Ungene i Rokoberget gikk på skole med unger fra nordsida av Rokosjøen. Dette er et lignende område med rydningsplasser og småbruk som i Skogbygda. Mye av den sosiale kontakten har derfor også til dels gått den vegen. I dag er mye av kontakten rettet ut av bygda i stedet for i mellom grendene, sjøl om noe av kontakten gikk ut av bygda tidligere også. Mange slike småsamfunn som Skogbygda har vært relativt lukkede tidligere og har da blitt mer åpne utover 1900-tallet. Dette er nok en tid som ligger lengre tilbake enn min periode, i hvert fall for Skogbygda sin del. Moderne tanker og ideer kom tidlig til skogsbygdene gjennom skogindustrien, og levde lenge side ved side med det tradisjonelle. Samtidig har inn- og utflytting fra bygda vært vanlig i lange perioder, noe som har gjort bygdesamfunnet til et relativt åpent samfunn. Det er likevel riktig å si at også skogbygdsamfunnet er blitt mer åpent med hyppigere kontakt utenfor bygda.

Den sosiale omgangen foregikk ikke i et vakuum, for Skogbygda var en del av storsamfunnet, den gang som nå, men hadde dårligere økonomiske vilkår enn de sentrale bygdene på Østlandet. I tillegg ble det utkant i forhold til offentlige tjenester. Bygda har derfor hatt en lavere status enn hovedbygda, noe som de eldre i bygda også har merket:

“Det hång ti enda det da, Skogbygda var liksom ei litt lågere klasse.”
(Peder f.1923 Int.8:21)

Dette varte ved til etter 2.verdenskrig, og har vel hatt mye å gjøre med de skarpe sosiale skillene som fantes på flatbygdene mellom de ulike klassene og som var mindre tydelig i Skogbygda. Men slik er det ikke nå som Peder videre påpeker:

“Det har vi gjort om, i dag er vi like ælle.”
(Peder f.1923 Int.8:21)

De forskjellene som eksisterte mellom Skogbygda og de andre bygdene hadde gjerne økonomiske årsaker, men ble først tydelig i møtet mellom dem. Den første kontakten barna hadde utenfor Skogbygda før skolenedleggelsen i 1960, var for mange da de begynte konfirmasjonsforberedelsene.

“Da vi gikk hos præsta, da såg en da litt forskjell på de onga som var i frå skogbygden og dom som var nedpå der da. Dom for med mye mer pukhet med præsta ell det vi gjorde. Ja, vi gjorde da ittno vi da, men. Dom la ned slike, det var nåe frukt på nåa busker uti Tingberg der. Runde med lange pigger på. [...] Dæssa der la dom på stolen at dænna gamle Paulsen som var præst.”⁴⁵
(Gustav f.1917 Int.6:12f)

Gjennom konfirmasjonsforberedelsene møtte de ungdom fra alle deler av kommunen, bondeungdom, husmannsungdom og arbeiderungdom. Det var ungdom som ikke nødvendigvis hadde den samme respekten for presten som skogbygdungdommen, slik som Gustav forteller om. Dette kunne være fordi enkelte var vant til å omgås bygdas høyere skikt i hjemmet. Etter sentraliseringa av skolene fikk skogbygdungene møtet med bygdeungdommen i skolehverdagen allerede fra 7-års alderen, de ble dermed rykket ut av det lokale miljøet.

Kontakten med bygdefolk ellers og andre er noe som også har endret seg mye. Via skogsstiene er det ikke langt til deler av Romedal, Elverum eller Våler. Når det var fest og underholdning i Skogbygda, så kom det folk helt i fra Solør. Disse møtene er det så som så med i dag, hvor kontaktnettet er personlig og gjerne rettet mot tettstedene. I dag går forbindelsen langs bilvegen. Det var mannfolka som hadde mest kontakt utenfor bygda gjennom skogsarbeidet, men det var også skogsarbeidere fra andre steder som losjerte i Skogbygda på vinteren. I tillegg til de fremmede skogsarbeiderne var det en god del agenter og kremmere som reiste rundt i bygdene og solgte og kjøpte varer. Kvinnfolka hadde mest kontakt utenfor bygda i pikeåra da de var ute i tjeneste, og mindre i “voksne” år dersom de ble gift i Skogbygda, da de ble veldig stasjonære som husmødre.

⁴⁵ Pukhet betyr fantestrekker, og kommer av **I puke** ml (norr *púki* 'djevel'; eigl 'liten person med pukkel') djevel, vondt vette; pusling, skarv, skjelm *selje seg át p-n / han var ein god p- skjelm*. Fra Nynorskordboka.

Illustrasjon 19: Kontrasten må ha vært stor for jenta fra Skogbygda som kom som pike til denne gården nær Sandeffjord. Fra stasstua. 1930-tallet.⁴⁶ (Foto: Privat eie.)

Så lenge man hadde tilgang på de mest brukte tjenestene lokalt, behøvde man ikke reise så mye ut av Skogbygda, og særlig lettvint var det heller ikke som Peder forteller:

“Det var ved generasjonskifte så kom dætta der, [...] det er mer omgang mæ ællt nå da vet du. Du vet det att en kænns sea att da følk ovantel her skulle tel Løten, så lyt dom gå. Det er 15 km herfra og så er det 17 km i fra Solberg. Og skulle dom tel Hamar så gikk dom på Løten og var mæ toget tel Hamar. Også gikk dom ta toget på Løten og gikk oppi her att, ratt mæ mye å bæra på. Det var itte ænsles.”

(Peder f.1923 Int.8:21)

Da butikkfilialene til Samvirkelaget på Solås og Fjellberg ble nedlagt i 1991, ble det langt til nærmeste butikk og nødvendig å reise ned til sentrum mye oftere enn før.

“Nei, itte før da vi hadde butikken, men da butikken drog, da lyt en nedpå Løten førr å hændle. Det blir jussom en tur ell to i vikun. [...]Nei det at butikken vart borte, det var itte bra ser du.”

(Gustav f.1917 Int.6:9)

⁴⁶ Ifølge Peder (f.1923) så påvirket oppholdet også dialekten, for hun sa vindu om glaset, da hun kom tilbake til Skogbygda.

Dette var av mer direkte betydning for dem som ikke hadde barn i skolen og arbeid nede i bygda.⁴⁷ I dag så har nesten hver husholdning to biler, det er nødvendig hvis to i huset jobber. Dermed er det ikke så problematisk rent praktisk at lokalbutikkene er nedlagt, for de fleste gamle ordner seg slik at andre tar med varer til dem. Det verste er at ett av de siste sosiale treffstedene er blitt borte. Den avstanden som er til Løten blir ikke sett på som noe særlig av de som har bil. Det betyr at man må planlegge litt mer enn om man bodde nærmere butikk, bank og andre offentlige tjenester. Det hadde vært vanskelig for bygda uten bilen som transportmiddel i dag.

De første bilene som kom til Skogbygda drev etter hvert nærmest busstjeneste og skysset både folk og varer. Det gjorde også de lokale postbudene, samtidig med at de leverte ut posten. Avhengigheten av bilen er ikke total, for bussforbindelsen er i dag bedre enn den noen gang har vært. Skolebussen går noen ganger om dagen og frakter barna til barneskole, ungdomsskole og videregående skole. De som er uten egen bil bruker også disse bussene.⁴⁸ Ellers går enda mjølkebilen tre ganger i uka slik at man vet omtrent hva man kan vente seg av biltrafikk langs vegen til ulike tider av døgnet utover privatbilene til de som reiser til og fra jobb.

Telefonen kom til Løten kommune allerede i 1889, og var privat drevet fram til 1946 (jfr. Lautin 1977). Skogbygda derimot fikk ikke telefonlinjer før rundt 1915, (da hadde Thv. Kiær telefonisk kontakt med sin gårdsbestyrer på Solberg mens Kiær sjøl jobbet på Hamar (Kiær 1930:148)). I 1927 ble telefonen også tatt i bruk i rennefløtinga fra Stensåsskogen. Da telefonen kom til flere i bygda på 1930-tallet var det til å begynne med flere telefoner enn det var linjer. Dette ble styrt av en telefonsentral i Rokoberget, som nok var den første lokale og betalte arbeidsplassen for kvinner. Den minste grenda hadde få telefoner helt opp i mot 1970-tallet, og det førte til at de som hadde telefon drev med formidling av telefonsamtaler (Roar f.1962 Int. 4). Slik var det også i de to andre grendene tidligere:

⁴⁷ Det var for så vidt naturlig med nedleggelse, da de som jobber nede i bygda ofte ville gjøre sine innkjøp i nærheten av arbeidsplassen. Det lille kundegrnlaget ble mindre ved at mange handlet andre steder, og samtidig var det vanskelig for butikkene som skulle ha alt av varer å beregne hvor mye de skulle kjøpe inn. Den direkte årsaken til nedleggelsen var dårlig økonomi i Samvirkelaget, sjøl om Skogbygdifilialene gikk med overskudd (Lautin 1992 og Skogbygdingen 1990).

⁴⁸ Det går to busser til småskolen hver morgen, en for Østre og Rokoberget til Østvang, og en til Ådalsbruk, og så går det en buss for de som skal på videregående skole på Hamar. For bare noen år siden, måtte man flytte på hybel dersom man skulle gå på videregående skole.

“Det var en telefon i grenda [...]. Det var ei forening [i grenda] som hadde den. [...] Det er forskjell, nå flyg ælle onga med en mobiltelefon. [...] Den endringa der starte fel under krigen det, det var da dom begynte å utvikle datamaskiner. [...] Da var det itte spørsmål om penger. [...] Slik er det med æll utvikling, det går så trinnvis, så det er først i ettertiden att en ser å som har skjedd.”

(Johan f.1925 Int.7:7)

Johan understreker betydningen av endringene i kommunikasjonsmidler i hans levetid, det er stor forskjell som han sier. I tillegg til telefonen har man som nevnt fått både radio og TV, og fjernsynet forbruker mye av tida til folk. Dette også har endret struktureringen av hverdagslivet og styrket den sentrale påvirkningskraften. Det at fjernsynet tar så vidt mye tid blir ikke sett som særlig positivt, og enkelte forsøker å begrense dette i forhold til barna, og seg sjøl, gjennom husregler om når det ikke er lov til å se på fjernsynet.

“Mange som ser mye på dønnna [peker]. Je sea nå det je, at å sjå på TV og bile er det dårligste je gjør je da men.”

(Johan f.1925 Int.7:3)

“Så er vel kanskje itte folk så flinke tel å besøke en æn som før hell? Ja det har det nok, før det, dønnna fjernsynet det, det blir så en sitt og ser på det. (Kona): Det er fel slik ælle stønn.”

(Gustav f.1917 Int.6:9)

Men tendensen er klar som sitatene viser, og ikke bare barna, men også de voksne bruker mye tid foran fjernsynet og TV-sporten.

“Ællt er vel positivt på mange måter, både den generelle vølstøndsøkningen og att folk stort sett har hatt arbe, og i grunna vøri trygge før det dom har hatt i grunna i hele mi ti. Det meste er egentlig bra. Det eneste som kanskje er negativt er det att folk er itte avhengig tå en ænn mer, og såles så ser vi itte om en ænn mer, ælle sitt hos seg sjøl og ser på fjernsyn og ingen talas ved.”

(Knut f.1950 Int.9:14)

Det at store deler av den lokale infrastrukturen er blitt lagt ned og sentralisert, har sammen med utviklinga av bedre kommunikasjonsmetoder, nye veier, bilen, telefonen, radio og TV ført til større kontakt utenfor bygda på et tidligere tidspunkt i livet. Det sosiale nettverket har altså endret seg. Nedlegginga av de mest sentrale møteplassene har endret omgangsformene, og det at bilen er blitt allemannseie har ført til større kontaktflate og løst opp stedfastheten. I dag er kontakten utenfor grenda daglig for de som er i jobb eller skole, og det reflekteres i mindre grad over eventuelle forskjeller mellom Skogbygda og andre deler av kommunen. Lokalsamfunnet har på mange måter blitt utvidet, det involverer flere personer og steder samtidig som tettheten i relasjonene innenfor lokalsamfunnet er blitt mindre.

Den beskrevne utviklinga av skogbygdsamfunnet har påvist empirisk at det også er endringer i verdier og holdninger hos skogbygdingene mellom 1930 og år 2000. En av årsakene til disse endringene, men også et resultat av dem, er befolkningsnedgangen som har påvirket også de gjenværende skogbygdingenes verdier og holdninger. Jeg vil nå først se konkret på befolkningsnedgangen i Skogbygda på 1900-tallet. og så vil jeg se på hva informantene sier og tenker om betydningen av utviklinga og hvordan de vurderer framtida ut i fra dagens situasjon.

Kapittel 9: Et fritidssamfunn?

Innbyggertallet i Skogbygda har vært fallende den andre halvdel av det 20-århundret, og dette er en klar indikasjon på at det har vært gode grunner for å flytte ut av bygda, på tross av de hovedsakelig positive beskrivelsene informantene gir i ettertid. Marginalitet er som jeg har vært inne på et viktig stikkord; hvordan skogbygdingene har opplevd at det ikke har vært tilstrekkelig med arbeidsplasser og muligheter for arbeid i bygda, og hvordan andre sosiale institusjoner har utspilt sin rolle eller blitt nedlagt. Det har vært perioder hvor flere unge er blitt boende i hjembygda, men spørsmålet er om dette ikke bare er naturlige generasjonsskifter, hvor de unge har fått mulighet til å overta bruk eller bolig etter foreldre og besteforeldre. På mange av de plassene som er bebodd bor det i dag enslige, gamle folk, så sannsynligvis vil det bli flere tomme hus i bygda i en ikke alt for fjern framtid. Et viktig spørsmål for bygda må bli hvordan er det mulig å opprettholde bosetningen framover?

“Nå skar en fel egentlig samle ælle i byom”

“Å trur du om framtida for Skogbygda, blir det liv laga førr samfunnet? Nja, det har gått litt nedover hele tia det, på lengre sikt så blir det fel..(Kona): Nå skar en fel egentlig samle ælle i byom nå så.”

(Gustav f.1917 Intervju 6)

I Skogbygda bor det i dag i underkant av 230 personer i de tre grendene, 110-130 stk. i Vestre Skogbygd, 60-70 stk. i Østre Skogbygd, og ca. 30 stk. i Rokoberget. Ved folketellingen i 1900 var det totalt 567 mennesker hjemmehørende i Skogbygdakretsene, mens det ved folketellingen i 1950 bodde 710 personer i de samme tre kretsene.⁴⁹ Disse tallene er ikke uten videre sammenlignbare med mine tall for dagens befolkning, som bygger på grovtelling fra informanter fra de tre grendene. Mine tall inkluderer ikke alle fra Oset og Oppegård kretser, og folketellingstallene blir derfor noe høyere i forhold.

Forholdet mellom antall eldre og unge i bygda har endret seg mye i perioden. Andelen av eldre er blitt større og utgjør prosentvis en større andel enn de unge. Dette er motsatt tendens av tidligere i århundret og gjenspeiler til en viss grad den situasjonen man ser i befolkningen som helhet i dag, men er ekstra merkbar i små samfunn med utflytting av yngre folk som er under utdanning.⁵⁰ Det er færre barn i husholdene, og folk blir eldre nå enn tidligere (jfr.

⁴⁹ Jfr. tall fra Folketellingen 1900, (digitalutgave ved Dovre Data), og jfr. Morthoff 1955:585

⁵⁰ I folketellingen for Skogbygdakretsen i 1900 finner vi 248 personer fra 0-15, og 54 personer over 65 år.

Sogner 1984). Reduksjonen av barnekullene var en medvirkende faktor da skolen ble nedlagt, og har gjort at ungene i Skogbygda har få på sin egen alder å omgås, og de søker derfor ut av bygda også på fritida. Sjøl om antallet barn har gått kraftig ned i det forrige århundret er det ressurstilgangen som har bestemt hvor mange familier som kunne livnære seg lokalt også tidligere. Det var ofte slik at det bare var en fra hver generasjon som kunne bli boende av en søskenflokk på alt fra 2 til 15 unger.

“[Dom fløtte]den sammarn dom gikk og les det som regel. Vi hadde nåe kjennskap i Oslo vi da, slik att det dom drog jo dit da, tel å bynne med, og sea kom dom nærmere att tel Hamar, Elverum og Vang. [...] Ellers så var det itte bære jinten det gjældt da, det var mange gutter og det som måtte ut og ta seg arbe den sammarn dom gikk ått præsten. [...] Je trur nok det att særlig jinten hadde nok itteno i mot å komma ått sentrale strøk. Det var litt mer som foregikk. [...]Det var itte så vældig mange som kom telbarsatt, kjerringene ble hentet frå andre steller stort sett.”
(Johan f.1925 Int.7:2)

Det var flest gutter som ble boende, sjøl om det finnes mange unntak og eksempler på at flere søsken ble værende. Tidligere var det heller ikke uvanlig at ugifte søsken bodde sammen i barndomshjemmet. Hovedforskjellen i så måte er at det før var flere husholdninger under samme tak. Antallet boliger er større i dag, men antallet hushold og husholds-sammensetningen har endret seg slik at det er færre beboere på hver plass. De eldre bor alene, og det blir vanskelig for de yngre å ta over plassen. De færreste er villige til å ha flere generasjoner under samme tak i dag, mens det under og før krigen var en økonomisk nødvendighet. De unge har i senere tid flyttet ut på grunn av at den teknologiske og økonomiske utviklinga har gitt færre arbeidsplasser som jeg var nærmere inne på i kapitlet om *Jorda og skogen*. Johan påpekte i sitatet ovenfor at det var ikke bare økonomiske motiver som gjorde at folk flyttet fra Skogbygda. Det var flere aktiviteter å delta i, og andre valgmuligheter utenfor bygda. Han mener at dette fortsatt er tilfelle, og ser derfor ikke bare lyst på dagens situasjon og framtida:

“[Framtida] synes je ser svart ut je, førr å sea det slik. Følketallet det minke jo, og det blir færre og færre som blir bøttin ått de eiendomma som er att i grenda. Det er jo de to som driv med mjølkeproduksjon nå som kjem tel å ha dyr, resten så bir det fel å ha et husrom og pendle. [...] Det er begrense å lite et samfunn kænn vara førr å eksistere. [...] Det er en tjau år sea det liksom var en grendeaksjon, og da kom det en del telbarsatt, så det var positivt det som skjedde da. Attåt det var en trend da, som var slik att dom ville ut att frå byggefelt og byer. Særlig en del som var født på slike steller som her oppi. Dom trivdes itte helt.”
(Johan f.1925 Int.7:5)

Folk har flyttet til og fra Skogbygda i alle år, noe man kan se av folketellingene fra 1865 og 1900, og av den lokale bygdeboka (jfr. Morthoff 1955). Man kan godt si at det man kaller *push* og *pull* faktorer har endret seg; hva som har fått folk til å flytte til eller fra stedet,

arbeidsplasser og økonomiske hensyn eller andre trivselsfaktorer. Folk var mindre mobile tidligere og måtte derfor flytte dit jobb og skole fantes. Nå skal det sies at mobilitet og fleksibilitet er noe som har vært karakteristisk for slike utkant- og skogsbygder. Det var allikevel bare så lenge det kunne kombineres med eget jordbruk, noe som ble vanskeligere med heltidsjobber og fast arbeidstid. I dag gjør bilen at man ikke er så avhengig av nærhet til jobb eller skole, og de fleste har fått økt sin mobilitetsradius. Derfor kan de som vil bo på slike steder velge å bosette seg der på andre kriterier enn de rent økonomiske.

“En får tru att det blir slik att det kjem att nåen. [...] Det blir flere og flere feriesteller. Det blir jo et dødt samfunn, unntann i ferier og slik da. [Det er familie som har fløtt som sitt att med eiendomma.] Og de husa som er til salgs oppi her nå etter dom som fløtt ut, dom er nok itte lette å omsetta. [...] Dom som fløtt ut att slik nå, som oppi grenda her nå, det er dom som er interesserte ti dyr som hobby vil je nesten sea da. Nåen som driv med hunder, som har nåe inntekt da, og førre slike ligg det væl tel rette. Kænn ha en del uten å forstyrre naboa her. [...] Det er helt fræmne de fleste. Og da er dom i den alderen da, så enten er dom, ja dom er pensjonister eller trygde på et ell ænne vis, stort sett trur je. Førre slike er det jo muligheter førre å bo litt avsides da. Dætta med å handle og slik da må en jo tel Løten. Ellers dætta med data nå, så kænn en utføre omtrent ælt å hen en er, så det kænn jo kænskje gi nåe framtid det, viss det er nåen som vil slå seg tel på slike steller og benytte seg tå det.”

(Johan f.1925 Int.7:5)

Det blir spennende framover å se hvor mange av de unge som blir værende eller kommer tilbake til bygda. Det er svært få jobber lokalt i grendene, og det betyr at man må pendle, eller i hvert fall ha noe reisetid. Det er ikke lenger familietilknytningen eller oppvekst i bygda som trekker tilflytning til utkanten, det kan like gjerne være fri natur og mindre stress. Det er andre verddivurderinger som blir gjort, samtidig som mulighetene er blitt større for å bli boende eller flytte tilbake til bygda.

“Skogbygda er vakker og fredelig. Det bor ikke mange unge her oppe. De har flyttet ut og bosatt seg andre steder. [...] I dag bor det mest eldre folk i Skogbygda, men heldigvis begynner det å komme nye innbyggere hit fra byene. De finner ut at de vil la barna sine vokse opp her. *’Det kan bety ei ny framtid for dette naturskjønne området i Løtens ytterkant, men allikevel bare få kilometer fra bygdas sentrum’* sier Ola.”

(Artikkel i Hamar Arbeiderblad, 13.06.01, intervju med Ola f.1923)

De dårlige vegene og vegstriden er et problem som opptar alle i Skogbygda, og blir pekt på som et av de største hindrene for bygdesamfunnet utvikling. Vegene i bygda er både svingete og smale, og i vårløsinga er det bare den lengste vegen som er brukbar å kjøre. Det er ikke vanskelig å forstå at barnefamilier tenker seg om før de slår seg til der. Når barna kommer i riktig alder og skal på forskjellige aktiviteter hele uka, blir det mye bilkjøring på dårlige veger. Vegstandarden i Skogbygda er et problem for alle som bor der, ung som gammel, men sikkert også for dem som eventuelt kunne tenke seg å bo der.

Grendene har fått rustet opp den ene veien nå i de senere åra, etter å ha lagt sterkt press på vegvesenet i fylket. De reiste til Hamar i flokk, med unger og alt. Det ble da spøkt med at: “Det kan da ikke være så dårlig veg, når det kom så mange av dere?” (Int. 5). Personalet fra dette kontoret ble senere kjørt med buss tvers igjennom bygda, og det var da noen som hadde fått ”stopp” på de verst tenkelige stedene, slik at bussen nesten ikke kom seg fram. Velforeningen i Vestre har i oktober 2000 fått avslag på en søknad om renovering av strekningen Nøkleby - Oset fra vegvesenet, med beskjed om at den kun vil bli vedlikeholdt de nærmeste tre åra.

“Men det er klart att det er sikkert mange stænn det er verre. En trur jo att det er verst der en bor. Men sænnheten er jo det att det er veg på to leier. Ergo så blir det, hvis ællt som blir påkoste på dessa to kunne ha vøri brukt på en så ville du vel ha merke det snart bære på det. Je trur dom er redd førr å stenge en veg. Det er fylkesveg hele greia da vet du. Hadde dom nedklassifisert’n tel kommunal, da regne je mæ att da ville’n ha vørti stengt mæ en gong.”
(Knut f.1950 Int.9:13)

Vegsaken er et samlende prosjekt som det er lett å være enig i, og man plasserer ansvaret på fylkesnivå da det er en fylkesveg. Kanskje er det slik at dette konkrete problemet ikke er så viktig, men er blitt en *symbolsak*? Med det mener jeg at det ligger mye mer enn det rent praktiske problemet i diskusjonen rundt vegen. Det er andre elementer som må falle på plass for å få en positiv utvikling av bygda, men bedre veg er et første skritt.

De tre grendene som utgjør Løten Skogbygd har ulik størrelse, slik at små befolknings variasjoner får større utslag i de to minste grendene, men er også merkbare i den største. Det er noe forskjell mellom generasjonene i hva de vektlegger i forholdt til Skogbygdas potensielle framtid, men det er også litt ulik oppfatning mellom grendene. Det er tilsynelatende forsiktig optimisme i den største grenda, mens folk i de to mindre grendene har et mer pessimistisk syn på mulighetene for et levende grendesamfunn, som man kan se av enkelte av Johan og Gustav sine utsagn.

I 1979 startet det i Østre Skogbygd en grendeaksjon, som en motreaksjon på det stadig synkende innbyggertallet. Aksjonskomiteen lister i et brev til kommunen opp hvilke tiltak de ser som nødvendige for å opprettholde og helst øke befolkningen i grenda. Kommunalt samarbeid, boligbygging, trygdeboliger og nye arbeidsplasser er høyt på lista.

“Befolkningen som bor i Østre Skogbygd, har eiendom her, eller har annen tilknytning til grenda, har de siste årene i stadig sterkere grad følt en stigende uro når det gjelder bygdas framtid. Det har nå gått så langt at det ikke lenger er mulig for ansvarlige mennesker å finne seg i bare å være passive tilskuere til en slik katastrofal utvikling.”

(Åpent brev til Løten kommunes tiltaksråd, 1979. Trykt i Østgardingen nr.1 1979)⁵¹

Resultatene av denne aksjonen var positive, det ble nybygging av 4-5 hus på et lite byggefelt, og noe nybygging på de etablerte eiendommene. Allikevel gav ikke aksjonen alle de resultatene man ønsket, noe skogbyggingene mener skyldes manglende støtte fra de kommunale myndighetene.

“Et eksempel på at det nytter, er den positive utviklingen vi har hatt i tiårsperioden fra 1980-90, da innbyggertallet har steget etter en stor PR-kampanje hele grenda tok del i sist på 70-tallet for å styrke bosettingen. Dette skjedde dels gjennom en intensivering av velforeningens arbeid, samt at det ble dannet en grendekomité som var pådriver for å skaffe bl.a. tomteområder. Initiativet til dette var imidlertid tatt av grenda selv, og tross fagre ord fra kommunens side vil vi påstå oppfølgingen av arbeidet også tilfalt grenda selv.”

(Brev til Løten kommune ved utarb. av ny kommuneplan, 1990. Trykt i Østgardingen 1990)

Situasjonen i dag, ti år senere, er ikke så veldig annerledes. Innbyggertallet er fortsatt rundt 70 og den såkalte forgubbingsprosessen, hvor andelen eldre blir større, går videre. Vanskelighetene med å rekruttere yngre krefter er fortsatt til stede, og som Johan påpeker, skal en ha med seg en samlivspartner også:

“Det er stor prosent tå eldre. Og i frå 60-45 år, der imella er det omtrent ingen. Og få under 30. [...] Det er fel det att det itte har vøri jobber å få og att det har vøri mer attraktive jobber å fått andre stann. [...] Lettere å tjene mer peeng. [...] Visst skar en ha med seg nåen, også skar en ha nåe å leva tå. [...] Her oppi er det itte så fært mange som er ute på jobb, ellers så variere jo det.”
(Johan f.1925 Int.7:8)

Vestre Skogbygd har en del yngre innbyggere, og har vært inne i en positiv trend på 1980- og 1990-tallet. Men det ser ut til å være en konjunktursvingning, og det er ikke gitt at den vil fortsette. For, som Knut påpeker, det er mange i 40- og 50-åra i dag:

“En ser jo førr seg att vi får vara tel og bli så gamle som følk blir heretter da, da kænn en egentlig tenkje seg oppi her om læt meg sea 30 år da. [...] vi er vel kænskje en plass imilla 40 og 52-53 de æller fleste som er oppi her. Nå vart det jo bygd et par nye hus, bortpå Berget, så det er jussom nye boplasser der da. Det var jo slik når vi kom oppi her, det var jo stort sett eldre følk som bodde oppi her, det har vørti mange borte, og det er itte ælle stænn det har vørti bosætting att da, det er kænskje det mæ kontinuitet, ell mangel på kontinuitet da som kænn avgjøra eksistensen framover.”

(Knut f.1950 Int.9:21)

⁵¹ Statistikk fra Østre Skogbygd anno 1979 kan gi et nærmere innblikk til utviklinga i alle de tre grendene i femtenårsperioden fram mot 1979: “April 1979: 74 innbyggere, 24 pensjonister, 39 i yrkesaktiv alder, 9 skoleelever, 2 under skolepliktig alder. Nedgang i lokale (inntektsgivende) arbeidsplasser (i grenda), fra 48 i 1964 til 16 i 1979. [I år 2000 er det 3-4] I samme periode er befolkningen redusert fra 146 til 74, samtidig som 12 plasser står ubebodde.” (Østgardingen nr.1 1979)

Informantene mener det er viktig å diskutere framtida, men er redd at hver og en har nok med seg og sitt, og nåtida, slik det er i dag.

“Ja, nei det er jo framtida det en lyt diskutere, og det er fel vanskelig. [Følk] er opptatt tå seg sjøl og nåtida.”
(Johan f.1925 Int.7:8)

Samtidig som det er flere som peker på hvor viktig det er å konsentrere seg om framtida, er det også mange eldre som ser tilbake på fortida og som lar nostalgien få fritt utløp.

I det neste kapitlet av oppgava, kommer jeg til å jobbe videre med å utdype de verdier og holdninger jeg har kommet fram til i de tidligere kapitlene. Jeg vil bruke aspekter ved lokalidentitet som innfallsvinkel til å avdekke andre sider ved skogbygdingenes verdier og holdninger i dag, sett i forhold til lokalsamfunn og storsamfunnet.

Kapittel 10: Skogbygda og identitet

Da jeg i dette kapitlet skal kikke nærmere på *lokalidentitet* i Skogbygda, og bruke dette som en inngang til andre sider av dagens verdier og holdninger, må jeg definere hva jeg mener med begrepet. For det første er *identitet* ikke noe fast, men ulike aspekter ved en person som velges ut for å vise andre hvem man er, eller som man tillegges av andre. Det er ikke nødvendigvis et samsvar mellom den identitet som man sjøl hevder at man har og den man tilskrives av andre. Marianne Gullestad har definert identitet som: "*de deler av personers sjølbilde som man ønsker bekreftet av andre*" (1989:104). Identitet er avhengig av situasjonen, slik sett kan man si at hvert individ har mange identiteter som aktiviseres i ulike sammenhenger. Lokalidentitet er da følgelig et aspekt ved personlig identitet, samtidig som lokalidentitet er en *overindividuell* identitet, da den deles av flere og tar utgangspunkt i den felles lokale kulturen. Lokalidentitet er noen ganger sterkt til stede, andre ganger svakere. Mange definerer sin egen identitet i større eller mindre grad ut i fra hva de jobber med, eller hva de gjør i fritida eller i forhold til hvor de er bosatt. Men det er som sagt avhengig av situasjonen.

At lokalidentitet er et relativt begrep som varierer i ulike situasjoner, ser man av svaret som denne kvinnen gir på spørsmålet om hun føler seg mest som skogbygding eller løtensokning:

"Løtensokning i større sammenheng, skogbygding i mindre. Vet ikke helt hvorfor."
(Hilde f.1964 SP.NR.116:41)

Kapittel 8 og 9 handler også om sider ved lokalidentiteten, i det informantene vektlegger det særegne, hva som har vært spesielt for deres lokalsamfunn i forhold til tettstedene i kommunen og i forhold til det sentrale og offentlige. Kunnskap om lokalsamfunnet, innbyggerne og lokalhistorien er viktige elementer i en lokalforståelse, eller lokalidentitet. I en refleksjon over hva lokalidentitet er, trekkes de lokale særegenhetene fram, hva som skiller stedet og ergo innbyggerne fra "de andre", det vil si de nærmeste naboene. Det er det som skiller som vektlegges framfor det som forener dem med naboene, noe som ofte er mer iøyenfallende for utenforstående. Lokalidentitet har tidligere vært lite konkretisert og problematisert av innbyggerne. Lokalsamfunnet ble opplevd som noenlunde stabilt, men i det lokalsamfunnet endrer seg med økt fart, og det faktiske lokalsamfunnet får mindre betydning, gir dette utslag i behov for en klarere definert lokalidentitet. Det lokale får altså større betydning gjennom problematisering av det lokale og refleksjon omkring egen identitet.

“Løtensokning og lokalpatriot”

Arbeidsfellesskapet definerte tidligere i stor grad identitet for skogbygdingene. Da i mindre grad det lokale eller lokalidentitet, fordi arbeidet utgjorde en mye større del av livet, på godt og vondt. I dag har det kollektivt delte blitt mindre viktig i forhold til det individuelt erfarte. *”Våre handlinger peker tilbake på hvem og hvordan vi er, ikke på hva som oppfattes som foreskrevet handlemåte lokalt”*, sier Marianne Gullestad (1989:104).

De eldre mannfolka i Skogbygda har vært aktive innen skogbruket, og hadde skogsarbeidet og til dels fløtinga som en felles identitetsplattform med felles kulturelle trekk. Dette var et identitetselement som gikk ut over det å være fra Skogbygda, det var en identitet de delte med andre skogsarbeidere, fra andre steder i kommunen, andre landsdeler og regioner i Norden. Ved siden av denne identiteten hadde de også en identitet som Skogbygding, denne ble bekreftet gjennom sosiale relasjoner innen bygda, ved dugnad, byttarbeid og sammenkomster og materielle aspekter. Dette kunne også komme til uttrykk gjennom en territorial rivalisering over møtesteder og bygdas jenter, særlig blant ungdommen, i møte med “de andre”. De ulike identitetene aktiviseres som nevnt i ulike situasjoner, men hva som vektlegges i størst grad har vært avhengig av tid og rom. De eldre kvinnene hadde bygda som sin “eneste” arena, og deres identitet ble formet av det daglige arbeidet og de sosiale relasjonene innen Skogbygda. Sjølsagt ble de også påvirket av sine individuelle erfaringer, gjerne som tjenestejenter andre steder i området. Men det er flere undersøkelser som har påpekt at jenter i landbruket ble oppdratt til husmorrollen, det å kunne bestyre en husholdning (Kaldal 1998, og Thorsen 1994). Slik sett har kvinneidentitet i Skogbygda på en måte vært delt av en større gruppe på landsbygda enn kvinnene i skogsbygdene. Det er identitetselementer man finner også til dels blant arbeiderkvinnene både på landsbygda og i byene. Dette er en kvinnelighet som har stått i motsetning til den borgerlige kvinneligheten (Thorsen 1994). Dette identitetselementet er derfor større enn for eksempelvis en yrkesgruppe som skogsarbeid. Skogsarbeideridentitet deles av en mindre gruppe og er mer spesifikk som uttrykk for den maskuline identiteten samme sted.

Mange skogbygdingar flyttet til andre steder i kommunen, eller nabokommuner og enda lengre unna. Beholdt de sin identitet som skogbygding, eller tilpasset de seg den lokalidentiteten som fantes der de kom? Uansett hvilke anpassninger de gjorde i forhold til sine nye lokalsamfunn beholdt de erfaringene og kunnskapen fra Skogbygda som en del av sin sjøidentitet. Dette er noe man kan se av de tre Minneoppgavenes som jeg har sitert i oppgava,

hvor alle skribentene er utflyttet fra Skogbygda i ungdommen eller senere. De menn som er født i Skogbygda etter 1940 har for det meste ikke jobbet i skogen, mens kvinnene heller ikke har jobbet som tjenestepiker i landbruket da disse stillingene forsvant. Mannfolkas felles identitet er følgelig ikke skogsarbeideren, men skogbygdingen, mens kvinnene fortsatt har sin delte husmoridentitet, sjøl om denne også har endret seg. De som vokste opp før 1960 hadde sin sosiale omgang i bygda, men måtte ut for å få seg arbeid. Møtet med “de andre” ga da en bevissthet i forhold til egen identitet, grunnet i geografiske og kulturelle forskjeller, blant annet med utgangspunkt i økonomiske skiller. For de som vokste opp etter 1960, så kom møtet med verden utenfor bygda tidlig og har vært med på å forme og endre hva som oppfattes som den lokale identiteten. Dette på grunn av behovet for å definere de lokale verdier og holdninger, enten i kontrast eller i samsvar med de nye omgivelsenes verdier og holdninger.

Den lokale identiteten er blitt bekreftet og kanskje til dels også formet med utgangspunkt i den lokale bygdeboka for Løten kommune. Det er et trebinds verk fra tidlig femtitall, hvor det tredje bindet også omhandler gårds- og slektshistorie for Skogbygda. Denne delen er basert på arbeidet til en utflyttet skogbygding og tar for seg alle plassene i Skogbygda, inkludert rydningsplasser og småbruk. For resten av kommunen er småbrukene bare sporadisk nevnt. Dette blir altså en fullstendig slektshistorie for grendene anno 1950, med slektslinjer tilbake til 1600-tallet, noe som har gitt en følelse av tilhørighet for de som eier boka. Dette nevnes i alle tre minneoppgavene fra 1981, hvor de bruker Løtenboka som kilde eller referansepunkt:

“Je vart født en vårdag i 1910, på en gard som låg oppi ei lita skogbygd på Hedemarken. Eiendommen hadde vøri i slekten sea i 1664. Dom som kom dit da kom visst i frå Finnlæinn, så je har nok så vidt litt finneblod i årom mine.”
(Ragna f.1910 MO 7/33:1)

“Gården ligger i en liten grend, Vestre Skogbygd i Løten, Hedmark. [...] Det var en gang en stor gård, [...] men ble efterhvert mindre. Den har vært i familiens eie ca. 300 år.”
(Magda f.1910 MO 7/30:2)

Også enkelte av intervjuinformantene refererer til kunnskap åpenbart hentet ut fra denne boka, eller annen lokalhistorisk litteratur, når de snakker om seg sjøl og sitt forhold til Skogbygda. Man kan si at det er en viss type lokalkunnskap som reflekterer det som oppfattes som typisk for Skogbygda, eller at det er normer knyttet til hva som oppfattes som det lokale, eller elementer av lokalidentiteten, hos de eldre skogbygdingene. Nå er det mulig at dette ikke er referanser som yngre folk vil gjøre bruk av, dersom de da ikke har spesiell interesse for

gårdens historie og slektsforbindelser langt tilbake. De har kanskje ikke det samme behovet for å poengtere ulikhetene i forhold til andre i kommunen.

Det er også andre identitetsmarkører, eller kulturelle skiller som i dag er på vei ut, nemlig særegenheter i dialekt. Det er enda forskjell på dialekten til eldre skogbygdingene i forhold til eldre folk nede i bygda, men dette er nå i rask endring. Dette blir også bemerket av en kommunalt ansatt (f.1959) som mener at det er dialektforskjeller mellom Skogbygda og hovedbygda, da særlig merkbart på de eldste. Gamle uttrykk sitter igjen, og det er mye bruk av omvendt ordstilling, og det brukes også fortsatt en del dativ former. Knut (f.1950 Int.2) mener at de dativ formene som blir brukt nede i bygda ofte blir brukt feil, da i motsetning til hos de eldre i Skogbygda. Han er sjøl medlem av Mållaget, og skrev i flere år nynorsk fordi han mener det er lettere for folk med dialekten hans. Han mener også det er feil innstilling som gjør at mange har vanskeligheter med nynorsk i skolen. Nå skal det sies at målsaken aldri har stått særlig sterkt i Løten, så slik sett er han et unntak. Dialekten i Skogbygda har vært kontinuerlig påvirket av andre ord og uttrykk, men etter at skolene ble nedlagt ble påvirkningen sterkere. Det er blitt sagt at man merket det best på de som begynte i første klasse på skolen nede i bygda, “dom lærte å knote”, de snakket kunstig i ørene til de eldre skogbygdingene. Dette var kanskje et resultat av at de ble ertet for dialekten sin av de andre bygdeungene, og derfor endret seg mer eller mindre bevisst. I dag er dialekten i hele kommunen i endring, hvor stadig flere ord, uttrykk og talemåter blir borte hos de yngre generasjonene. Men dette er også en del av en generell tendens og ensretting av språket i hele landet. Språk er resultat av endring og blir endret kontinuerlig, ubevisst og bevisst, da språkrøkt er et offentlig og politisk anliggende.

Knut sier at det å flytte fra Skogbygda som 10-åring var et stort sjokk, og noe han følte som et svik fra foreldrene mot det barnet han var den gangen (Int.9). Overgangen til et mer sentralt strøk av kommunen var vanskelig å takle, og han tok derfor ofte sykkelen fatt og dro på besøk til familie og venner som fortsatt bodde i Skogbygda. Nå vites det ikke sikkert om den “hemkjære” skogbygdingen er et unntak eller regelen. De som ble værende i bygda var kanskje de mest “hemkjære”, mens de som flyttet ut ikke lot hjemlengsel og stedtilhørighet overskygge behov for jobb, inntekter eller nærhet til offentlige tjenester. Dette betyr at utsagn fra informantene om det lokale sannsynligvis vil være mer positive enn tilsvarende svar fra de som flyttet ut. Samtidig må det sies at det ofte er de som flyttet ut som lettest kan hengi seg til rosenrøde beskrivelser av fortida i Skogbygda, sett i lys av nostalgien.

“Je vil helst itte lengre enn på Løten, og da lengte je opp att, je har sagt det '*de får bære rese*'. Je har vøri vældig hemkjær og je da. Så je har vøri mæ på nåen få turer i fra Løten, men je blir mer skeptisk om je blir bedt nå. Je syns itte je har nåe utbytte ta det, det vil sea denna båttum så je har sett stormen på Stadthavet, det synes je er artig å ha mæ, je har æller sett nåe slik før vet du. Det synes je var litt å sjå gitt.”

(Peder f.1923 Int.8:11f)

Sjøl de mest hjemmekjære, og de som aldri har bodd utenfor Skogbygda har i dag fått en helt annen referanseramme å sammenligne den egne tilværelsen med, gjennom reiser eller TV- og radioprogram. Peder er glad for å ha sett Stadthavet i storm, en opplevelse som var ny for ham. Dette var en opplevelse han nok hadde blitt fortalt om tidligere av en bror som hadde valgt å bli sjømann, men det var noe særegent å oppleve det på kroppen. De hjemmekjære også er en del av utviklinga, og har fått endret sine holdninger på mange områder gjennom nye erfaringer.

Knut (f.1950 Int.2) er skeptisk til en del av de endringene som har skjedd i bygda, og han mener blant annet at kontakten mellom de tre grendene i Skogbygda er blitt dårligere. Han sier det slik: “*De onge østgardinga og vestgardinga kjinne nesten itte en ænn i dag.*” Dette er mye på grunn av skolesentraliseringen, men ikke utelukkende derfor, sjøl om dette gjør at de fleste skolekameratene befinner seg utenfor Skogbygda. Ungene gikk på tre ulike grendeskoler før 1960, og to sentralskoler etter 1960. De hadde allikevel mer med hverandre å gjøre i fritida, gjennom lokale foreninger og aktiviteter, som også er utenfor Skogbygda i dag.

“Åffer har itte Skogbygda lykkes ti å overleva som et samfunn? Mens det f.eks. i Nordbygden, med mye større utstrekning på bosetninga har lykkes å holde liv ti grendom, og der har dom hele tia hatt parallelle organisasjoner og foreninger tel hovedbygda, nærmest en stat i staten.”

(Knut f.1950 Int.9)

Skogbygda har som de fleste slike småsamfunn blitt transformert som et resultat av generelle endringer i levevilkårene, og har ikke klart å beholde det samme aktivitetsnivået som tidligere.

“Det er innhente tå tiden på en måte grenden her og, som ællt ænne, og like gjinne kunne a vøri innhente på den måten at det itte hadde vøri att følk. Det kunne like gjinne ha skjedd, førr vi har miste det som det går an å miste, fysst skola, og sea butikken. Da er det jo fjerne det som på mange måter gir identitet egentlig, ell som gjør at et samfunn fungere. Skola er jo kænskje det viktigste, men butikken var jo itte minst viktig, førr det vart jo ei møteplass førr både gamle og onge, får je nesten sea, førr dom som står ti hardest i dugnadsarbe det er dom som har onger, førr det er stort sett mot ongom det er rette di aktiviteten som er da kan du sea.”

(Knut f.1950 Int.9:10)

Knut er klar over hva som har vært viktige bidragsytere til lokalidentitet de senere åra, og mener at disse identitetslementene er borte i dag. Det er de sosiale treffstedene som gjennom samtaler mellom beboerne om det lokale gir følelse av tilhørighet og lokalidentitet.

Avstand var et tema som syntes viktig allerede tidlig i feltarbeidet, og det er et fenomen som er relasjonelt, altså endrer det seg til stadighet avhengig av den ytre konteksten. Endringer i oppfatning av avstand er en av konsekvensene av den økte mobiliteten i etterkrigstida. Avstanden blir overdimensjonert av de som ikke reiser eksempelvis fra og til Skogbygda, mens de som lever med den faktiske avstanden synes det er kort. Det dreier seg om erfart virkelighet i forhold til en innbilt virkelighet. Dette ser man også i forhold til de som tidligere for eksempel har arbeidet i Oslo, og som bodd i eller like utenfor byen. De har sittet i lange køer hver morgen, og synes derfor at den tida de bruker fra og til Skogbygda er verdt det. Denne bruken av tida blir i mange tilfeller både kortere og mer effektiv.

Skogbygda har vært ei bygd i utkanten tidligere, men allikevel et fungerende lokalsamfunn på marginene av samfunnet. Det er også utkant i dag, sett ut i fra avstand til arbeid og offentlige og private tjenester, men bygda er samtidig sentralt plassert i landet og forholdsvis lett tilgjengelig. Dersom man spør direkte om Skogbygda er utkant eller ikke vil svarene variere noe, og det er flere av de som svarte på spørrelisten som sier begge deler. De synes avstanden til butikk og skole er for lang på dårlig vei, men samtidig er det sentralt i geografisk forstand med kort reisetid til arbeidsmarkedet utenfor bygda f.eks. Hamar, Elverum og Oslo.

“Det er liksom itte utkænt mer, det er så lett vint.”
(Peder f.1923 Int.8:27)

Det som har endret seg mest er hva Skogbygda definerer seg som utkant i forhold til, eller hvordan den defineres som utkant. Skogbygda blir i første omgang utkant i forhold til det kommunale, representert ved kommunestyret. Kommunestyret blir i neste omgang perifert og uten råderett i forhold til fylkeskommunen, som igjen utfører statlige forordninger som stadig oftere kommer fra EU. Man kan si at referanserammen til skogbygdingene har endret seg fra en lokal og intern diskurs til en internasjonal og åpen diskurs.

“Je syns det er godt å bo oppi her, [dom see] det er usentralt, men je syns itte det je, førr sjøl je bruke itte mer enn 20-25 minutt på å kjøre nedpå Løten.”
(Peder f.1923 Int.8:9)

Sjøl om mange utenfor bygda oppfatter Skogbygda som “langt unna”, så er det i dag lettere for skogbygdingene å komme seg fram til de tjenestene man trenger, det være seg med bil

eller buss. Tidligere hadde man ikke denne mobiliteten, men heller ikke samme behov for ekstra tjenester som man har i dag. For Peder, som man ser av sitatene over, så er avstanden i dag mer overkommelig enn tidligere. Hesteskys og apostlenes hester var den vanlige måten å ta seg ned til bygda og tilbake igjen tidligere, og hestebittingene var like utbredt på Løtenstasjon som parkeringsplassene i dag. Det er ingen grunn til å anta at avstanden ble opplevd som for lang rundt 1930 heller, da det ikke fantes noen reelle transportalternativer, men sett i ettertid var det tungvint.

I en artikkel i Hamar Arbeiderblad⁵² om en husbrann på et småbruk i Vestre Skogbygd, plasserer journalisten småbruket i Rokoberget. Hvorfor gjør hun det, er dette pga. journalistens manglende lokalkunnskap eller feilinformasjon fra brannsjefen? Rokoberget er den minste av de tre grendene i Skogbygda, og Øie søndre ligger beviselig i Vestre Skogbygd som er den største grenda. Dette kan kanskje virke som flisespikkeri, men er dette kanskje symptomatisk? Vet folk utenfra at Løten Skogbygd er mer enn Rokoberget? Mangel på kunnskap om Skogbygda er sannsynligvis det som har gitt grunnlag for historier og myter om stedet hos andre i kommunen. Det er oppfatninger om Skogbygda som at “alle vet alt om hverandre”, men “det man vet kommer ikke utenfor bygda”, enten det måtte gjelde krypskyting eller brudd på andre moralnormer i fortid eller nåtid. Innavl og familiesæregenheter har også blitt nevnt. Også andre ord og uttrykk brukes om skogbygdingene: “Langhørse rokobergsing” skal peke på overdreven nysgjerrighet, der man ser for seg at skogbygdingene strekker halsen i kjøkkenvinduet for å følge med på trafikken på bygdevegen. Eller også uttrykket å være “sta og egen som en rokobergsing”, noe man kanskje blir eller må være for fortsatt å bo i utkanten.

Even (f.1956) påpeker at de han jobber med på det lokale sagbruket, regner alle skogbygdingene for å være rokobergsinger, og at de ikke kan skjønne at det går an å bo der oppe. Det blir ofte fleipet med det at man kommer fra Skogbygda. Særlig tidlig på vinteren før snøen har kommet i kommunen, så spøker man gjerne med at det er vel snø i Skogbygda allerede (Int. 5). Det er nok godmodig erting i dag, men det har vært vanligere med slike utsagn tidligere, og kanskje har de vært ment som og tatt opp som fornærmelser? At det har

⁵² Hamar Arbeiderblad 19 oktober 2000.

vært grunnlag for konflikt og kjekling er i det minste sikkert, kanskje særlig blant de yngre gutta.⁵³

Det er få forskjeller mellom skogbygdingene og andre ifølge dem sjøl i dag, men forskjellen var større tidligere, som det ble vist i kapittel 8. Det mest innlysende for Johan som svar på dette spørsmålet var at de nøyer seg med mindre enn de som bor mer sentralt.

“Vi har kanskje ikke så store krav da, det er fel det som gjør att vi kænne eksistere oppi her.”
(Johan f.1925 Int.7)

Et naturlig spørsmål blir da hvorfor de nøyer seg med mindre i dag? Før var dette et spørsmål om å overleve, i dag er det snakk om mer bevisste verdivalg. Det er dermed behov for mer refleksivitet om egne verdier for å forsvare disse valgene. Man legger vekt på det man vinner ved å bosette seg i Skogbygda, i forhold til hva man eventuelt mister.

Forskjellene mellom folk går i dag i mellom ulike former for *levesett* og *livsstil* ute på landsbygda, mellom de som fortsatt er bønder og de som bor i byggefelt eller annen tett villabebyggelse. Marianne Gullestad definerer levesett som økonomiske, organisatoriske og kulturelle aspekter ved en måte å leve på, og livsstil som de kommunikative aspekter; symbolverdien ved levesettet (Gullestad 1989: kap 5). De kulturelle og økonomiske skillene som fantes tidligere mellom skogsbygd og hovedbygd er ikke lengre like framtrædende. Den stadige kontakten som de fleste har utenfor Skogbygda, og de likhetene som finnes, gjør at en særskilt skogbygdingsidentitet er lite synlig i hverdagen og dermed også i mitt materiale. Det lokale er noe som kan brukes i enkeltsaker, når Skogbygdas særinteresser står i konflikt til andre i kommunen, fylket eller stat. Dette blir særlig tydelig når det gjelder den nevnte vegstriden, men også i forhold til skolesentralisering og nedleggingen av nærbutikkene, samt mangelen på kommunal interesse for lokal utvikling.

Sentraliserings-, struktur- og rasjonaliseringspolitikken i Norge de senere tiårene har hatt sentrale føringer, men den har vært lokalt utført. Politikken i etterkrigstida oppleves av mange nærmest som en bevisst krigføring i mot utkantene.

⁵³ Det at Skogbygda kan oppfattes som eksotisk, kan man se av noen av sommerens artikler i lokalavisen Hamar Arbeiderblad. Denne avisa dekker hele Hedmarken, inkludert Løten, og i løpet av noen få uker har denne avisa hatt tre artikler fra Løten Skogbygd. Det er en klar overrepresentasjon, noe jeg mener har å gjøre med at journalistene ser Skogbygda som noe utenom det vanlige.

“Det er mye rare problemer som dukke opp etter hvert som tia går, og på mange måter kœnn det jo sjå slik ut som det er nåen som nesten sitt og tenkje ut faanskap, bære førr å gjœra det kul umulig, nåen må jo bryte hue og vettet sitt skikkelig førr å finna ut œllt som itte går œnn. Det finns jo liksom itte att sjœlstyre ell nåen verdens ting tå noe slag. Vi har vœrti fryktelig sentraldirigerte på mange måter. Men nå kœnn en fel nesten sea att en er styrt i frå Brussel uœnsett, åkken en vil ell itte.”

(Knut f.1950 Int.9:15)

Lokal utvikling og initiativ er blitt dempet og til dels hindret av sentrale politikere på kommunalt og statlig plan. Knut (f.1950) mener at det har vært en bevisst politikk fra Arbeiderpartiets (Ap) side. Aps kommunale majoritet over så lang tid førte til maktarroganse, lite diskusjon og muligheter for enkeltpersoner til å styre kommunen i praksis.

“Her i bygden [Lœten] var det så solid arbeiderparti flertal, att når det hadde vœri representasjonsmœti i Arbeiderparti, [...] og dom hadde fatte et vedtak, da var det, det såmmå som att det vedtaket kom i vedkommende sak, førr det hadde representskapet gått inn førr. Men nå lyt dom diskutere og finna løsnings, og da lyt dom diskutere, itte førr att dom skar vara politisk uenige, men nå kœnn dom jo vara saklig enige nå da, på tvert tå partier, og diskutere seg fram som sundt tenkjendes menneskjer.”⁵⁴

(Knut f.1950 Int.9:18)

“De sterke menn” representerer oftest hovedbygda, og ikke utkanten. Så sjœl om “alle” var tilhengere av Ap i Skogbygda og identifiserte seg med partiet på mange måter, var det Arbeiderpartipolitikken som har fratatt bygda levebrœd og utviklingsmuligheter. Man kan si at Ap bent fram motarbeidet utkanten til fordel for sentrum.⁵⁵ Det har ikke vært œnskelig med noen utvikling av Skogbygda. Dette var svœrt tydelig under Ap ordfœrerne Marthinus A. Nordli (1923-25, 1929-31 og 1956-59) og Ole L. Skaugerud (1960-67).⁵⁶ Det ble besluttet å styrke utviklinga sentralt i kommunen, noe som har gått på bekostning av utkantene, slik som Skogbygda. Dette er noe som fortsetter også i dag i følge skogbyggingene, samtidig som det er vanskeligere å identifisere seg med Ap i dag. Dette gjelder særlig sentralt, da det ikke lengre er arbeiderene som representerer partiet eller er den viktigste velgergruppen.⁵⁷

⁵⁴ Ved siste lokalvalg i 1999 mistet Arbeiderpartiet (12 av 25 rep.) sitt rene flertall, og kommunen har i dag Senterpartiordfœrer (5 rep.), varaordfœrer fra Sosialistisk Venstreparti (3 rep.) med stœtte fra Hœyre (3 rep.) og Fremskrittspartiet (2 rep.).

⁵⁵ Det var også en god del medlemmer av Norsk kommunistisk parti (NKP) båd i Lœten, og i Skogbygda tidligere. Formann, lokalpolitiker og stortingsmann for NKP, Emil Lœvlien (formann årene 1946-65) var fra Nordbygda i Lœten, småbruker og skogsarbeider.

⁵⁶ Ordfœrer Nordli var ikke videre positiv til vegutbyggingen til Skogbygda, men sjœl om han var i mot Rokosjøvegen, måtte han som ordfœrer allikevel åpne den. Det ble da sagt at dette ble da en fin veg? “Nei fin blir den først når den er grasvokst” sa Nordli. Det er også en vegbit som ble kalt “smœrvegen”, etter at kommunestyret snudde i saksbehandlingen da noe smœr fant vegen fra Skogbygda og ned til bygda.

⁵⁷ Ny kommunedelplan for Skogbygda er nå i startfasen, (august 2001) og kommunen har invitert til et mœte hvor det oppfordres om å komme med lokale innspill om œnsket utvikling for bygda. Det er kanskje en begynnelse, sjœl om det har vært flere kommuneplaner tidligere.

Jeg har så langt i del III beskrevet og analysert sentrale levevilkår i Skogbygda i første halvdel av forrige århundre og i de siste tiårene. Jeg har beskrevet både fysiske og sosiale vilkår rundt innfallsvinkler som gården, hjemmet skole og oppvekst, slik som dagens skogbygdingen ser dem i ettertid. Videre har jeg vist hvordan lokalsamfunnet har endret seg, og hvordan man forholder seg til det lokale, eller lokalidentitet. Dette er noe jeg vil diskutere nærmere i neste kapittel, hvor jeg oppsummerer og utdyper enkelte av de endringene av verdier og holdninger jeg empirisk har forevist og ser nærmere på enkelte mulige årsaker til dette.

Kapittel 11: Verdier og holdninger i Skogbygda

“Har du tenkt på ælt vi har opplevd i livet, 30-åra da ælt var umulig og nå har dom vøri på månen med gravemaskin.”

(Peder f.1923 Int.1)

Hva har jeg så kommet fram til gjennom denne analyseprosessen? De verdier som dagens skogbygdingar har i forhold til jord og skog, arbeid, eiendom og hjem, oppvekst, skole og utdanning, har jeg påpekt empirisk i de forrige kapitlene, og at det er endringer i mange av de grunnleggende verdiene og holdningene i Skogbygda. Videre har jeg også påvist at det er endringer av verdier og holdninger som dagens skogbygdingar signaliserer i presentasjonen av bygdesamfunnet, sin identitet og den lokal-sentral diskursen. Hva er årsakene til disse mentale endringene? Den økonomiske framgangen i denne perioden har fått tydelige uttrykk gjennom det materielle, noe som også har fått konsekvenser for nettopp verdier og holdninger. Et eksempel på det kan være hvordan bilen har gått fra å være luksus for de få til et allemannseie som transport- og framkomstmiddel, som også Peder var inne på under et av intervjuene:

“Je kjem hau vi sto neri vegen å prate, naboen og kjerringa, og je og kjerringa, da reste det en her som hadde kjøft seg bil, [...] også vart det på tal dætta der da att hæn hadde vøri kar om klort ått seg bil da. *'Ja det er da nåe en ænnen æller greie å få om hender.'* sa naboen, *'Nei bil, det kjem je da æller tel å ha.'* sa je. Nå driv je da fel mæ den fæmte bilen je å trur je, og naboen hadde da fel så mange og kjøfte to nye og hæn, men da kunne vi umulig tenkje øss att vi skulle ha det.”

(Peder f.1923 Int.8:24)

Denne samtalen fant sted i femtiåra, hvor restriksjonene på bilsalg var svært strenge, og økonomien fortsatt var anstrengt. Peder fortalte i en annen samtale om gamlingen i grenda som på sine eldre dager brukte pensjonen på å kjøpe seg ting han ikke kunne bruke lengre. Det var ting som han hadde ønsket seg da han var yngre, men som han ikke hadde råd til da, og som han satt og kikket på (Int.1).

Menneskene har forandret seg mye i samspill med de endrede materielle forutsetningene, også i Skogbygda, som jeg har vist i foregående delkapitlene. Det er det de eldste som har best forutsetninger for å si noe om. Johan og andre informanter peker for eksempel på den uro og rastløshet de synes preger samfunnet og de yngre generasjonene i dag:

“Ja, dom er mye mer rastløse nå, har det mye travelte, [det gjeld både yngre og eldre], men mest de unge. Og da kanskje særlig de æller yngste. Vi hadde jo tid tel å talas ved når en treftes. Hvis en kjørde våronn førr eksempel, ell drev på jorde, så stænse en jo da naboen drev i bredda, så gikk en bortått gjerde og prektes ved. Slik trur itte je det er nå. [...] Inni maskiner, og kanskje om natta da førr å få gjort det en skar. [...] Da en var avhengig tå hest som trekraft, så var det dætta med att den måtte ha kvile da, og da vart det mye lengre dag, og det trur je var bra og førr menneskekroppen, att den fekk kvile.”
(Johan f.1925 Int.7:7)

De ulike verdssystemene som eldre og yngre generasjoner besitter blir tydeligst i situasjoner hvor dette fører til konflikt og uenighet. Dette kan for eksempel være uenighet rundt økonomiske disposisjoner, pengebruk og forbrukslån. Terskelen for å bruke penger, og da først og fremst lånte penger, er en helt annen nå enn tidligere. Det er enkelte av de eldste i Skogbygda som har det som av yngre informanter blir karakterisert som gammeldags holdninger, særlig kanskje i forhold til materielle behov og som nevnt økonomi. Det er utsagn av typen “er nå det nødvendig” eller “det er da bortkastet, vi klarte oss da uten før”. De yngre har ikke verdier som er vesentlig forskjellig i forhold til det som er “normalen” i samfunnet i dag, med de samme krav og behov for materielle og ikke-materielle goder.

Den historiske bakgrunnen betyr mye for den endringen som har skjedd i verdier og holdninger, de forskjellene som er i mellom den eldste generasjonen og de yngre. De eldste opplevde krisa på 1920- og 1930-tallet som i særlig grad slo ut på Østlandet, hvor skogbruksnæringen til tider lå nesten nede. Da var det svært vanskelig å klare seg, og sjøl om de fleste hadde en jordflekk, så var det ikke enkelt å klare seg på små ressurser. Også krigsåra var med på å styrke disse holdningene, og de tidlige femtiåra. Dette gav sterke føringer om at man skulle klare seg med lite, altså et nøysomhetsideal. De som opplevde denne tida lærte derfor å se muligheter i alt, for å utnytte dem til egen overlevelse. Det er klart at for mange har det vært vanskelig å omstille seg fra dette, til en tilværelse hvor penger og mat er det minste problem. De yngre, som i dag er i 40- og 50-åra, har hørt om dette gjennom oppveksten og delvis vokst opp i en tid som har båret preg av lite materielle goder. De yngste derimot, har lite innsikt og forståelse av de materielle oppvekstvilkårene som besteforeldrene hadde. Dette kan virke provoserende på de eldre generasjonene, når kravene bare øker og øker fra de unge.

“Jeg er glad for den tiden jeg har levd og sett [at] alt har blitt bedre for den enkelte. [...] Jeg har også vanskelig for å forstå den mentaliteten som rår blant folk, hvor det bare er krav. Rop på barnehager, høyere lønn, 6 timers arbeidsdag, 5 ukers ferie og nedsatt pensjonsalder. Jeg kan ikke forstå annet enn at det må bli en krig til for at folk skal lære på nytt.”
(Magda f.1910 MO 1981 7/30:15)

De yngre ser også enkelte negative sider ved denne utviklinga i retning av økt materialisme, at penger og eiendeler blir for viktig i forhold til andre verdier:

“Min generasjon har alt vi trenger. Vi jobber begge to. I forrige generasjon jobbet den ene og alt var veldig tungvint. (De fleste er utslitt.) Neste generasjon tror jeg er for bortskjemt og må lære om mye. (Det har de ikke vondt av.)”
(Kari f.1959 SP.NR.113:38)

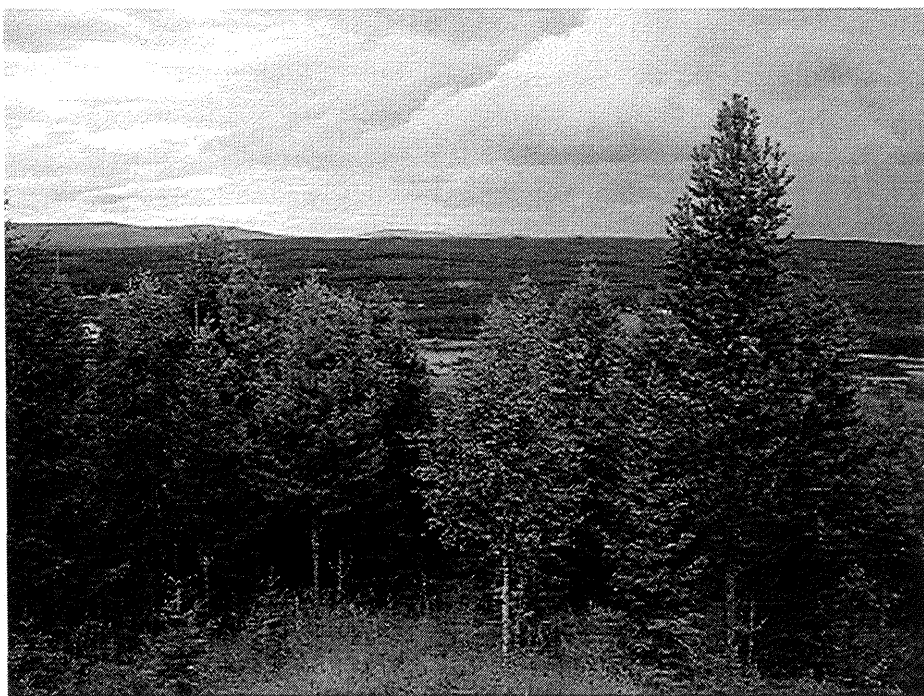
Det er ofte slik at man distanserer seg fra foregående og neste generasjon gjennom nettopp å påpeke forskjellene til den egne generasjonen. Historier av typen “mødrene slet mest” og at neste generasjon er bortskjemt (jfr. Thorsen 1994:276ff), er vanlige.

“I dag er alle goder en selvfølge, men jeg tror at gledene og sjarmen er borte.”
(Magda f.1910 MO 1981 7/30:11)

Nostalgi er også et uttrykk for menneskenes frustrasjon over endring og tap i tilværelsen, noe informantene uttrykker, og som jeg var inne på blant annet i kapittel 7 om oppvekst i Skogbygda. Diktet nedenfor, som også innledet del III, er skrevet av en utflyttet skogbygding:

“Dengang var væla mindre
men mye mere god.
Vi såg tel vælas ende
når vi på Rokotoppen stod.”
(Amalie Østgård, f.1907, i Lautin 1998)

Diktet sier mye om den nostalgien som mange eldre betrakter fortida med, både i og utenfor skogsbygdene. Samtidig peker diktet på hvordan verden har endret seg i et menneskes livstid.

Illustrasjon 20: Bilde fra Rokotoppen mot Rokosjøen: Utsikten er for det meste blokkert pga. gjernvoksing, så man ser ikke så langt som tidligere. (Foto: E. Skjærbakken, 2001.)

Det er også klare endringer i hvordan kvinnerollen tolkes i dag i forhold til 70 år tidligere. Kvinnenes frigjøring fra en husmor- og gårdkjerringrolle, som den tradisjonelle kvinnerollen i Skogbygda var, er først og fremst et resultat av de materielle endringene, men også av endringer i oppfattelse av hva som er arbeid. Likestillingsdebatten og dens utbredelse etter krigen er også en viktig faktor i denne kvinnefrigjøringen. Knut fortalte tidligere om da han flyttet til mer sentrale strøk av kommunen som tiåring. Der var det kvinner som arbeidet, noe som var ukjent for ham fra tidligere. Der var det altså enkelte og etter hvert flere kvinner som hadde jobb utenfor hjemmet eller på gårdene. Disse mulighetene kom også etter hvert til Skogbygda, men deltagelsen i jordbruket satte begrensninger så lenge dette var aktuelt som levevei. Man kan si at kvinnene er mye mer mobile i dag enn tidligere. De har andre arbeidsoppgaver utenfor hjemmet, ved at de ikke lengre er deltagere i gårdsproduksjonen, i tillegg til arbeidet i hjemmet. De jobber i sjølstendige jobber utenfor bygda, og er derfor også utenfor bygdas umiddelbare kollektive kontroll.

De valg som informantene og andre i Skogbygda har tatt i forhold til hvorvidt de skulle flytte ut av bygda, flytte tilbake, og hva de skulle leve av, er i stor grad basert på individuelle vurderinger på det angjeldende tidspunktet. Individets *ambisjoner*, er et begrep Kjell Hansen bruker i denne sammenheng (Hansen 1998:20). Disse ambisjonene realiseres gjennom individuelle mål i gitte situasjoner, knyttet til de konkrete handlingene, hvor noen flytter mens andre oppnår sine mål ved å bli boende. Individene tar i bruk ulike strategier, sier Hansen, for å oppnå disse målene, eller ambisjonene, noe som da er med og styrer de valgene de tar (ibid). Valg har blitt styrt av de faktiske muligheter de ulike individene har hatt. Noen har vært den eneste sønnen på større gårdsbruk, og det har vært ”naturlig” at de overtok driften. Ellers så har det i større familier vært den som hadde mest interesse for jordbruket som har overtatt gården. Dette har som oftest vært en av sønnene i familien. Med færre jobber lokalt, og større muligheter for å utdanne seg ut over grunnskolen, har leveveiene blitt knappet inn, noe som førte til at mange flyttet ut. Samtidig er disse valgene sjølsagt i ulik grad blitt påvirket av samfunnets normer, verdier og holdninger.

Det har hele tiden vært en relasjon mellom individets frihet og valg på den ene siden, og tradisjonen og kollektivets normer på den andre. Men man kan si at valgfriheten er blitt større i dag, sjøl om man ikke var uten valg tidligere heller. Kollektivet betyr ikke lengre like mye, og er blitt ytterligere svekket i forhold til det individuelle og private, en utvikling som har funnet sted i hele undersøkelsesperioden. De valgene som individene har tatt i livet skal også

forsvares. I et slik forsvar blir da de ulike verdiene lagt til grunn for disse valgene. Men verdier og holdninger tilpasses etter hvert den nye virkeligheten, noe som er tydeligst mellom de ulike generasjonene.

Egalitet og likeverd er egenskaper som vurderes som gode verdier, og dette blir muligens overdrevet noe, mens forskjellene blir oversett. Dette gjelder både førkrigssamfunnet og dagens samfunn, hvor de sosiale og kulturelle likhetene er mindre, men økonomien er bedre og ikke så differensierende. Det er ikke bra å vise at ideen om likhet i Norge er overdrevet, derfor er eksempelvis Knut, og mange med ham, skeptisk til de nyrike som viser fram rikdommen sin gjennom overdrevent forbruk, slik de framstår av reportasjer i mediene. Dette er meninger som store deler av befolkningen deler.

“Vi har fått ei kolossal stor peengmakt egentlig kænn du sea, og som har fryktelig behov førr å syne fram att dom er rike, de gamle kapitalista, dom syntes itte dom. Ælle visste att dom var rike, dom hadde itte nåe behov førr å syne fram det. Je kænn itte sea ænnet enn je synes det er ei hån i mot arbesfolk som i mange høve skapa verdien, når en ser dessi hyttpalassa og dætti dom bygge seg, en 200-300 kvm når en ænnen har bodd på 60 kvadratmeter i æll si ti, og kjem tel å gjøra det, og får itte gjort nåe ænnet enn å levd. Får jo itte mæ seg nåe, nåen. Det er klart att dænna nyrikdommen som en ser nå, den irritere meg litt. Det er nesten nok tel att en kunne bli kommunist, uten att en gjør seg sjøl nåe ænnet enn vondt mæ di.”

(Knut f.1950 Int.9:16)

Det legges også vekt på verdien av å ha et godt samhold, og dette blir kontrastert mot andre steder som har dårligere samhold, og mot fortida, da samholdet var bedre også i Skogbygda. Fokus er i dag på husholdet og kjernefamilien, mens relasjonene innen bygda er mindre viktig. Det at den gjensidige avhengigheten ikke er like mye til stede i dag blir sett både som positivt og negativt av informantene. Den individuelle friheten er viktig og må hegnes om mot for eksempel foreldre og svigerforeldre som er nære naboer.

Verdikonflikter kan man se også i forholdet mellom gamle og nye fritidsforeninger og arbeidsorganisasjoner. Formålene med disse er endret, fra eksempelvis partiorganisasjoner som Ap og NKP til organisasjoner for grendesamfunnet som velforeningene. I Vestre Skogbygd hvor Velforeningen overtok lokalet til Arbeiderlaget på 1980-tallet var det en slik verdikonflikt. Grenda hadde ikke lengre bruk for partiorganisasjonen, den hadde utspilt sin rolle som pådriver og organisator, og var nesten uten medlemmer og aktiviteter. Derimot var det fortsatt behov for et lokalt møtested og en forening som kunne organisere dette. Dermed så ble det satt i gang en prosess som endte med at Velforeningen overtok lokalet. Dette på tross av noe motvilje fra den eldre garde. Men velforeningen fikk offentlig støtte, som partiorganisasjonene ikke kunne få, til å pusse opp lokalet og holde det vedlike. Dette var et

gode for grenda, men problematisk for en del av de eldre medlemmene av Arbeiderlaget, som nok følte at det ble kastet vrak på deres historie og tradisjoner.

Framtida, og mye av den nære fortidas endringer beskrives som en kamp mot sentrale myndigheters beslutninger. Dette er et resultat av den politiske marginaliseringen som skogbygdingene har følt på kroppen. Politisk marginalitet er knyttet til den avmakt og avstand folk opplever i forhold til besluttende organer. Man opplever at "andre" har større politisk innflytelse, da gjerne folk i mer sentrale strøk. Det er ikke nødvendigvis riktig, for også folk i storbyene kan oppleve den samme type politisk marginalisering som i skogsbygdene. Det er en generell skepsis i en større del av befolkningen til politikere og store deler av byråkratiet. Skepsisen er knyttet til hvordan den såkalte papirmølla drives, at byråkratene kun produserer skjemaer og papirer. Det kommer også mange regler, lover og forordninger som ingen skjønner, og som ikke kan virke slik som de er ment å virke. Rasjonalisering, arbeidsbesparende tiltak i offentlige bedrifter og etater kan også være vanskelig å forstå seg på. Skepsisen til mye av dette, kommer av det strider mot sunn fornuft, i hvert fall ut ifra en folkelig rasjonalitet og forklaringsmodell. Dette er ikke utelukkende et landsbygdfenomen. Skepsisen er like stor i byene, men det er nok avhengig av både klassetilhørighet og kunnskaper om samfunnets ulike styringssystemer.

Sjøl om jeg i hovedsak har pekt på de endringene som har funnet sted i verdiene, er det også enkelte verdier som ser ut til å holde seg forbausende lenge. Det gjelder, som jeg har vært inne på tidligere, eksempelvis dette med å holde på jordeiendommene sjøl om man bortforpakter jorda. Kontinuitet er det også delvis i arbeidets betydning, det å holde seg sjøl sysselsatt, på fritida og i alderdommen. Særlig betydning ilegges også den friheten det er å kunne arbeide med sitt eget, å være sin egen herre, på tross av det ofte ikke er økonomisk rasjonelt.

Både del III og dette kapitlets oppsummeringer har dreid seg om det man kaller det moderne samfunn, og den mer konkrete moderniseringsprosessen. Dermed handler det også om modernitet, de mentale endringene i befolkningen. Hva er så som karakteriserer det moderne, i forhold til det ikke-moderne? I følge sosiologen Dag Østerberg (Østerberg 1999:11f), er det framveksten av et individualistisk og sjølfreflekterende samfunn, med framskrittstro og tro på fornuften og individet, som er det moderne. Andre trekk i samfunnet er dermed anti-moderne, eller tradisjonelt orientert. Det eksisterer derfor samtidig både moderne og anti-moderne tendenser i samfunnet, mener Østerberg. Marshall Berman, en amerikansk sosiolog, har en

bredere anlagt definisjon av det moderne i sin bok, *All that is solid melts into air. The experience of Modernity*. (1988).

“[...] I define modernism as any attempt by modern men and women to become subjects as well as objects of modernization, to get a grip of the modern world and make themselves at home in it.”

(Berman 1988:5)

Dette er Bermans innfallsvinkel for å forstå aktørene i det moderne samfunn. For, som han også sier, moderniteten har utviklet seg de siste 500 år, og moderniteten har dermed dannet sine egne tradisjoner, og det er ofte disse ”moderne tradisjonene” individene kjemper for når de er motstandere av det moderne. Ut i fra Bermans forståelse og definisjon ser vi at om holdninger og verdier har endret seg mye i perioden 1930 til 2000, så er denne korte perioden bare et lite utsnitt i en lengre endringsprosess.

I denne oppgava har jeg pekt på noen av de verdiene og holdningene som finnes i Skogbygda i dag, og sett dem i forhold til tidligere. Enkelte moderne trekk kom tidlig til Skogbygda, på grunn av tilknytningen til pengeøkonomien og internasjonale konjunkturer. Samtidig har det vært eldre, om ikke før-moderne, trekk, som har blitt vedlikeholdt lengre fram i tid enn på mer sentrale steder. Dagens verdier og holdninger i Løten Skogbygd virker i liten grad å være forskjellig fra verdier og holdninger hos folk på mer sentrale plasser på Østlandet. Endringene i samfunnet har generelt vært store i denne perioden, kanskje bare med større konsekvenser for utkantbygdene, hvor endringene har skjedd over kortere tid på grunn av utgangspunkt i dårligere økonomi og ressurstilgang.

I neste del av oppgava skal jeg sette de konkrete endringene som har skjedd i Skogbygda inn i en nasjonal, og for så vidt internasjonal kontekst. Det er allikevel riktig å påpeke at det er de egne resultatene av det kvalitative materialet som er det viktigste ved denne undersøkelsen. Styrken i et micro-studie ligger nettopp i det som er særegent for undersøkelsen, i dette tilfellet Løten Skogbygd.

DEL IV: KONTEKSTUALISERING

De resultater og konklusjoner som jeg har kommet fram til i del III, viser at det har skjedd endringer av verdier og holdninger i etterkrigstid i Løten Skogbygd. Jeg har også vist at dette har en nær tilknytning til materielle, sosiale og kulturelle endringer. I det neste kapitlet skal jeg nå gjøre en sammenlikning med enkelte generelle trekk i samfunnsutviklinga i samme periode.

Kapittel 12: Fra landsbygd til utkantbygd

Det norske samfunnet ble, som de fleste andre europeiske stater, et planleggende samfunn fra mellomkrigstida av, etter at John Maynard Keynes økonomiske teorier om etterspørsels- og inntektsregulering ble en viktig inspirasjonskilde til den økonomiske politikken. Denne reguleringen krevde makroøkonomisk planlegging og dermed større statlig styring og innblanding. (Amdam & Veggeland 1998:26f) Grunnlaget for den senere fasen av *velferdssamfunnet* ble lagt i denne fasen, med økte skatter og avgifter, men samtidig økte rettigheter. Velferdstanken hadde bakgrunn i fra andre halvdel av 1800-tallet, hvor det vokste fram en stadig sterkere sentralisert maktutøvelse og inngripen i folks hverdagsliv.

De generelle endringene i Norge i andre halvdel av 1800-tallet og på 1900-tallet har vært en del av den såkalte *moderniseringsprosessen*. Denne langvarige prosessen er noe som både bygd og by har gått igjennom, men som har virket ulikt avhengig av tid og rom. Særlig i etterkrigstida har denne prosessen ført til et stadig større skille mellom by og bygd. Samtidig har *urbaniseringsprosessen*, som igjen er en del av moderniseringsprosessen, ført til stor migrasjon fra bygd til by, og fra utkant til tettsted. For mange bygder har dette gitt en kraftig nedgang i befolkning og arbeidsplasser. Bygde-Norge har derfor av mange de senere tiår også blitt omtalt som utkant-Norge. Dette har på mange måter ført til en stadig pågående kamp mellom bygd og by, et motsetningsforhold som også har påvirket det mentale, eller verdier og holdninger. ”Det er bedre å bo på bygda enn i byen”, eller at ”på landet bor det bare originaler”, er typiske beskrivelser som uttrykker denne motsetningen.

Livsgrunnlaget på bygda ble smalere utover i det 20.århundret, mens det på samme tid var behov for mer arbeidskraft i industrien i byene og tettstedene. Jordbruk og skogbruk ble marginalisert i forhold til internasjonale og nasjonale konjunkturer og økte krav til effektiv

produksjon. Rask transport og salg av varer over store avstander førte til økt konkurranse og lavere priser, en endringsprosess som begynte med damplokomotiv og dampskip på 1800-tallet og som man enda ikke har sett slutten på i dag. I etterkrigstida var det ikke lenger mulig for landarbeidere, småbrukere og fiskerbønder å leve av et tradisjonelt kombinasjonsbruk med utgangspunkt i en liten jordlapp og ulike attåtnæringer. De måtte enten spesialisere seg innen jordbruket, eller skaffe seg en jobb som ga mer stabile inntekter. For å få arbeid måtte man flytte dit arbeidsplassene fantes. Det må nevnes at også på bygda i dag er de fleste konsumenter heller enn produsenter av varer. Dette er en av de mer markante overgangene som har skjedd i etterkrigstida. Tidligere var nesten alle på bygda produsenter i ulik grad, i tillegg til å være konsumenter av egne og andres produkter.

Skogsbygdene, og ergo Løten Skogbygds, historie og endring er en del av denne moderniseringsprosessen som hele Norge og Norden har gjennomgått i etterkrigstida.⁵⁸ I innledningen definerte jeg skogsbygd som et begrep brukt løselig om landsbygd som har vært dominert av skog og skogbruk (jfr. Kaldal 2000a.). Skogsbygder finnes i Norge hovedsakelig på Østlandet, hvor de ulike skogsbygdene har blomstret opp til ulike tider. Oppkomsten har vært avhengig av tilgangen på ressurser og etterspørsel etter tømmer, samt teknologiske nyvinninger og transportmuligheter. Det meste av skogbrukets historie, fra oppgangssagas innførsel på 1500-tallet, som økte produksjonen av sagtømmer og brannen i London i 1660, som videre økte trelasthandelen i Norge, er kjent stoff. Den dansk-norske kongen innførte etter hvert privilegier ved drift av sagbruk for å få kontroll med handelen. Etter Napoleonskrigene gikk det meste av trelast-aristokratiet, som hadde privilegiene, økonomisk falitt, og mye av skogen ble da kjøpt opp av bønder og drevet privat. Sagbruksprivilegiene ble opphevet i 1860 (Ved Lov av 1857), noe som førte til ytterligere ekspansjon. Transport av tømmeret har hele tida vært viktig, og fløting på sjø og elver fraktet tømmeret og annet virke fram til markedene langs hovedelvene og ved kysten. Papirindustrien vokste fram på slutten av 1800-tallet med utgangspunkt i ny teknologi, og man fikk da utnyttet større deler av skogen og trevirket, noe som gav økt vekst i avvirkingen. Tremassefasen som startet ca. 1870 varte fram til slutten av 1880-åra, mens cellulose- og papirproduksjonen begynte fra midten av 1880-åra.

Skogsbygdene var mindre bygdesamfunn av spredte gårder med utgangspunkt i jordbruksproduksjon til eget forbruk. Jorda, og det den hadde å gi, var basis for all annen

⁵⁸ Framstillingen om skogsbygdene historie er basert på bla. Bruvoll 1998ab, Halberg 1998, Kaldal 1998 og Bækkelund 2001b.

aktivitet, sjøl om den i økonomisk forstand stod for en liten del av inntekten. Det var stor grad av sjølforsyning, men samtidig var de fleste helt avhengige av skogen som ressurs for å overleve økonomisk. Det fantes ulike typer skogsbygder, avhengig av hvem som har eid skogen. Bondeskog, bygdeallmenning, statlig eller selskapseid skog (Halberg 1998). Dette har hatt en del å si i forhold til hvordan skogen er blitt oppfattet og tatt i bruk. I skog med privat eier har eiendomsretten og bruksretten vært personlig og klarere definert, mens det i bygdeallmenninger og i selskapseid skog har vært et mer upersonlig eierforhold. Upersonlige eierforhold har gjort det lettere for andre uten eiendomsrett og bruksrett å bruke ressursene.⁵⁹

For at skogeierne skulle kunne utnytte tømmer-skogen som ressurs, måtte de ha tilgang på mannskap til avvirking. Dette var ofte husmenn og løskarere som huggere, mens bønder og andre som hadde hest, var tømmerkjørere. Utgangspunktet for framveksten av skogsbygdene var etterspørselen av tømmer ellers i Europa. For å holde på arbeiderne skaffet skogeierne dem muligheten til å forsørge familien ved å leie eller bygsle et mindre jordstykke som husmenn. Flertallet av disse husmennene ble småbrukere eller arbeiderbønder da husmannsinstitusjonen ble avviklet i perioden 1850-1930, men de fortsatte med skogsarbeidet som hovedsyssel.

Skogsbygdene lå i utkanten, og ble skjermet fra en del nyvinninger i forhold til mer sentrale strøk, delvis på grunn av avstand, men hovedsakelig på grunn av at de ikke hadde store nok økonomiske ressurser. Det var stor grad av sjølforsyning i disse bygdene, men de var allikevel mer styrt av internasjonale konjunkturer enn jordbruksbygdene. Det at skogsarbeidet var et lønnet yrke, førte, i tillegg til tidlig pengeøkonomi, også til tidlig organisering blant skogsarbeiderne, men siden det var akkordarbeid, var ikke solidariteten alltid like stor. Denne situasjonen vedvarte fram til 1950- og 60-tallet, da skogbygdene til dels ble avfolket på grunn av spesialisering og mekanisering innen skogbruket og jordbruket. Det var overgangen til motorsag og senere til store hogstmaskiner som endret behovet for menneskelig arbeidskraft. Mekanisering og effektivisering frigjorde arbeidskraft og gav færre arbeidsplasser i skogen, noe som fikk store konsekvenser for bygdesamfunnene da andre arbeidsplasser oftest ikke fantes lokalt.

Mange sider av de endringene som skogsbygdene i Norden har gjennomgått, kan oppsummeres ved et sitat fra historikeren Ingar Kaldal:

o

⁵⁹ Dette er også kjent fra Sverige, jfr. Johansson 1994.

“I avindustrialiseringens, avfolkningens, arbeidsløshetens, førtidspensjoneringens, for-gubbingens, omsorgs- og serviceyrkenes og naturturismens skogsbygder har både arbeid, kunnskap, hushold, hjem, familie, kroppslig slit, natur, skog og bygd fått nye betydninger.”
(Kaldal 2000b:85)

Kaldal konstaterer at denne nedtrappingen av jordbruk og skogbruk har fått virkninger på alle områder for de som fortsatt bor i skogsbygdene, også på det mentale; på verdier og holdninger.

Staten ble en mer aktiv aktør i landbruket ved at den fra 1890-åra gikk inn og støttet etablering av flere småbruk med offentlige lån og premieringer gjennom statlige lånefond. Dette var noe de hadde støttet mer sporadisk tidligere. Den Norske Arbeiderbruk- og Boligbank (1903) ble opprettet som en videreføring av de statlige lånefondene.⁶⁰ Landbrukspolitikken har virket på forskjellige måter avhengig av geografisk lokalitet og ulike sosiale klasser i jordbruket.

Løten Skogbygd ligger på Østlandet, hvor husmannsvesenet har stått sterkest og skapt store sosiale skiller. Her ble som nevnt de siste arbeidshusmennene sagt opp på begynnelsen av 1930-tallet. Mange av husmennene på Østlandet ble småbrukere, og de hadde fortsatt hovedinntekten utenfor eget jordbruk. De fortsatte på mange måter som da de var husmenn, med en kombinasjon av ulike sysler innen jord- og skogbruk. Hva de jobbet med ved siden av var avhengig av hvilke muligheter som fantes lokalt. Fantet det store gårder med behov for arbeidskraft, eller industri og skogbruk? Alle nisjer ble tatt i bruk og avpasset i forhold til det egne jordbruket. Produksjonen hjemme på bruket gikk som oftest til eget forbruk, mens enkelte varer kunne man selge for å kjøpe igjen varer som gav mer næring. Arbeiderbøndene og småbrukerne måtte ha inntekter utenfra. I første omgang fordi de skulle betjene de lånene som de hadde tatt opp for å kjøpe plassen, men etterhvert også på grunn av de økte skatter og avgifter alle måtte betale for å finansiere nye trygde- og pensjonsordninger. Slik var det også i Løten Skogbygd. Man fikk billige lån gjennom blant annet Hypotekbanken, og senere fra Småbruk- og Boligbanken, for å kjøpe egen jord og bolig. I praksis førte dette til at mange fikk støtte til bureising eller nyrydding på 1930-tallet, som var den siste vekstperioden for småbruk i Norge.

Dette var et ledd i en større sammenheng hvor målet ikke utelukkende var å skaffe nye jordbrukere, som vi også var inne på ovenfor:

⁶⁰ Banken skiftet navn til Den Norske Stats Småbruk- og Boligbank (1915), og fra 1947 het den Noregs Småbruk- og Bustadbank (jfr. Reiersen og Thue 1996).

“Banken [Den Norske Stats Småbruk- og Boligbank] hadde et sosialt siktemål. Den skulle først og fremst gi billig og langsiktig kreditt til lavinntektsgrupper på landsbygda. Siktemålet var å skape selveiende småbrukere som ved siden av å drive bruket skulle utgjøre et arbeidskraftreservoar på bygdene.[...] Småbruket skulle være et tilskudd til levemåten, men heller ikke mer.”

(Reiersen og Thue 1996:27)

Dette siktemålet endret seg med tida da Staten endret sine målsetninger med landbruket, slik at man utelukkende fikk støtte til familiebruk. Det vil si småbruk som kunne brødfø en familie og ikke de såkalte støttebrukene hvor hovedinntektene lå utenfor plassen.

Sosiologen Reidar Almås skriver i sin bok *Bygdesosiologi* (1985:84) at den norske landbrukspolitikken har fått sin utforming etter den andre verdenskrigen. I 1947 og 1950 ble det inngått henholdsvis en prisavtale og en hovedavtale for jordbruket, men det er først i 1964 at man fikk en klart utformet jordbrukspolitikk med klare målsetninger. Det ble da gitt fire hovedmålsetninger: For det første skulle bygdesamfunnet opprettholde bosetning og miljø med et større antall bruk enn det “jordbruksrasjonelle”. For det andre skulle produksjonen økes. Den tredje målsettingen var inntektsmålsettingen. Man skulle oppnå industriarbeiderlønn i jordbruket. Den fjerde og siste målsettingen var økt effektivitet ved strukturrasjonalisering. Nedlegging av små bruk for å skaffe tilleggsjord og sammenslåing av bruk og nydyrking (ibid).

Disse målsettingene har virket på ulikt vis også i skogsbygdene, som det er blitt vist i kapittel 5 *Jorda og skogen*, og de fleste småbrukerplassene i disse bygdene ble nedlagt på 1960-tallet. Almås skriver videre i sin bok at disse fire målsetningene er delvis i strid med hverandre, og i praksis er det effektiviseringslinjen som er blitt fulgt, også i 1950-åra, med ekstra fart i prosessen i fra 1967-72/73. Med Stortingsmelding 14 1976/77 ble kravet om effektivisering redusert, og fra dette året skjedde det en opptrapping i jordbruket. Det var optimisme og store investeringer i hele sektoren. Slik var det også for de som fortsatt drev jordbruksproduksjon i skogsbygdene. Nye investeringer ble gjort med statlig støtte og velvilje. Opptrappingen hadde bakgrunn i distriktpolitiske hensyn, og nasjonaløkonomien var inne i en positiv periode. Forventningene til den nye oljesektoren var enorm. Det skjedde også noe tilbakeflytting til landsbygda ut fra idealistiske verdier, hvor jordbruket spilte mindre rolle, eller var rent hobbybasert.⁶¹

Denne positive utviklingen, sett fra bøndenes side, varte imidlertid ikke så lenge, og i dag er effektiviseringslinja, rasjonalisering og stordrift fortsatt viktige begrep i norsk

landbrukspolitik, sjøl om det møter motstand blant de mindre bøndene. De mindre brukene følger alternative strategier med spesialisering innen ulike nisjeprodukter og kvalitetssikring av maten. Antallet gårdsbruk er fortsatt minkende, særlig de med mindre enn 100 mål dyrka mark. I Løten Skogbygd var det ingen bruk over 100 mål i 1950, og de som driver aktivt jordbruk i dag har enten forpaktet eller kjøpt opp naboenes jord for å kunne drive på en mer rasjonell måte. På tross av nedlegging av mange tusen gårdsenheter, er det fortsatt hos deler av befolkningen en tendens til å ville beholde jordeiendommene som fritidsboliger eller bolighus, og kun forpakte bort jorda. Landbrukspolitikken forutsetninger ble endret med økt internasjonal konkurranse, og dette medførte en marginalisering av store deler av det norske landbruket. Billige landbruksprodukter fra utenlandsk stor-produksjon, utkonkurrerte småbøndernes mangesidige kombinasjons-produksjon. Derfor ble ulike statlige tiltak igangsatt for å styre landbruket i ønsket retning, sjøl om retningsvalget har variert hos de styrende myndigheter.

Våningshus og andre beboelseshus på landsbygda har gjennomgått store fysiske endringer i perioden fra 1930 fram til i dag. Det er viktig å nevne at mange av boligforbedringene skjedde også før 1930, men for bygder i utkanten kom endringene gjerne noe senere. Det ble vist i kapittel 6, *Boligens endring - Hjemmet i ei skogsbygd* at for eksempel strømmen kom til Skogbygda først etter 2.verdenskrig, og at innlagt vann var en sjeldenhet før krigen. Differensiering av funksjonsrom, eller oppdeling i egne soverom, eget kjøkken og stuerom er også endringer i denne perioden i skogsbygdene, og sent i perioden fikk man også egne rom for bad og klosett.

For Skogbygda sin del kan det også trekkes inn, som nevnt innledningsvis i kapittel 6, at det enda tidlig på 1900-tallet var et stort antall av mindre produksjonsbygninger på plassene. Disse forfalt eller fikk andre funksjoner etter hvert som våningshusa ble større og overtok deres funksjoner. Det har også parallelt med dette vært en overgang fra boligen som produksjons- og rekreasjonssted til utelukkende rekreasjon. På 1930-tallet satt enda mange i skogsbygdene og andre steder i Norge og strikket hoser, lappet, og sydde og reparerte på, eller laget nye redskaper på kveldstid. Det var nødvendige aktiviteter, mens det som forgår av denslags i hjemmet i dag er mer av hobbykarakter. Gamle kunnskaper vedlikeholdes på fritida, enten det dreier seg om møbelsnekring og annet trearbeid (HA 13.06.01), skogsarbeid (Johan i Int.7) eller annet hånd(tverks)arbeid.

⁶¹ Store deler av framstillingen av jordbrukspolitikken er basert på Almås 1985.

Mange av boligens endringer kom som resultat av politisk påvirkning. Gamle medicinalberetninger og prestenes innberetninger beskrev dårlige boligforhold og lite hygieniske tiltak i hjemmene på landsbygda på 1800-tallet. Eilert Sundts undersøkelser var mindre normative, og beskrev hvordan blant annet renslighetsstellet og boligforholdene var i ulike landsdeler. Det ble av arkitekter utviklet standarder for boligens beskaffenhet og organisering, med idealtyper som lå tett opp til embetsklassens og folkeopplysernes egne erfaringer, men tilpasset de ulike klassene (Christensen 1995:220). Disse idealene har så blitt formidlet til de ulike klassene gjennom informasjon i skole og foreninger, opplysningskrifter og blader. Ukebladene har også hatt stor påvirkningskraft i så måte, og ikke bare på den fysiske utformingen av boligen. De borgerlige idealene er blitt toneangivende for hele befolkningen skriver Arne Lie Christensen i *Den norske byggeskikken* (1995:224). Spredningen av disse kulturelementene har gått saktere ut til de laverer klassene, og til utkantbygdene i Norge. Dette har jeg vist empirisk for Skogbygda i kapittel 6. I dag er utformingen av boligen blitt en del av identitetsprosjektet, sier Marianne Gullestad i sin bok *Kultur og hverdagsliv*. Hjemmet er stedet hvor menneskene, og særlig kvinner, kan vise hvem de er (Gullestad 1989 kapittel 2).

Disiplineringen og oppdragelsen av allmuen, eller folket, som staten aktivt forsøkte å gjennomføre, gjorde at den tok i bruk alle virkemidler. Det var da effektivt å gjøre bruk av skolen som arena for dette gjennom påvirkning av barna, og indirekte videre til foreldrene. Skole og skolepolitikk har vært et instrument for makthaverne siden allmueskolen ble innført i Danmark - Norge i 1739. Kristian VI som var regent, ønsket at allmuen skulle lære å lese i Bibelen sjøl, ikke bare lære utenatt bibelvers etter prestens opplesing. Skolepolitikk ble etter hvert et diskusjonstema i norsk offentlighet, og de siste 150 år har synet på hensikten med kunnskap, hvem som skulle lære, og hva man skulle lære dem, variert mye.

De fleste av befolkningen før 1850 hadde ikke fått noen skoling utover å lære seg det nødvendige til konfirmasjonen, og det var enorme sosiale og geografiske forskjeller. Den store omveltningen som samfunnet gikk igjennom fra 1850-åra, førte til økte behov for opplysning av allmuen. Dette var det folkeopplysere som påtok seg, de ønsket seg et opplyst folk som skulle gagne nasjonens utvikling og vekst. Gjennom denne perioden ble skolen rustet opp økonomisk, faglig og pedagogisk. Leseplikten ble økt og det kom til nye fag. Samtidig ble det utjevning mellom byskolene og landsskolene. Politikerne ønsket at typen skolegang og opplæring elevene fikk, ikke skulle være avhengig av hvem man var og hvor

man bodde. Enhetskolen og tankene rundt denne skoleformen var et resultat av de faktiske forskjellene som tidligere eksisterte mellom ulike distrikter og sosiale klasser.

Det var ulik lovgivning for land- og byskoler helt fram til 1959, da man fikk en felles skolelov for hele landet.⁶² I etterkrigstida ble det skole hver dag de fleste steder, og nesten samme skoletid på landet som i byen. Kommunene fikk også muligheten til å vedta 9-årig skoleplikt med to trinn, barneskole og ungdomsskole. I etterkrigstida ble altså idealet den mangedelte skolen, i motsetning til den fådelte og todelte skolen som de fleste grendeskolene var. For å oppnå dette resultatet ble grendeskolene slått sammen i større enheter til sentralskoler. Dette var det enighet om blant skoleledere og politikere sentralt og lokalt, sjøl om det skapte stor motstand på grendenivå. Skolene ble større og kanskje bedre, og det var besparende framfor å prøve å utstyre de lokale grendeskolene på samme måte. Imidlertid førte det til at unger utenfor tettstedene måtte skysses til skoler et godt stykke unna.

Skolesentralisering fører, som vi så i kapittel 7, til større skoler og større avstander. Formålet med sentraliseringa har vært å gi barn en bedre skole, ikke å ta skolen bort fra bygdefolket, sjøl om dette rent faktisk er blitt en av konsekvensene. Skolekontakten og kontakten med lærer blir mindre i sentraliserte skoler sett i forhold til grende- eller kretsskolen. Læreren var ofte en førende person i grenda, en som alle kjente og som kjente de fleste. Det fantes en klart definert relasjon mellom bygd og lærer. Denne relasjonen er ikke på samme måte tilstede i en sentralisert skole hvor læreren skal forholde seg til flere grender. Skolehusets funksjon endrer seg også når den lokale grendeskolen blir stående tom, forfaller og rives, eller brukes som bolighus. I Skogbygda er det også slik, at en av skolebygningene brukes som grendehus, den andre er revet og den tredje er i bruk som bolighus. Det er Velforeningene som arrangerer de lokale aktivitetene i grendehusa i dag.

Skolesentraliseringa har hevet terskelen for foreldrenes kontakt med lærer også, delvis avhengig av foreldrenes utdanning. Foreldrenes egen utdanning gjør i mange tilfeller at kontakten er mer på likefot. Skolesentralisering fører til at det sosiale systemet blir større, og da større enn grendesamfunnet. Samhandlingsfrekvensens karakter og type endres, og det blir en forskjell mellom det store samfunnet, hvor et individ kun har en delrolle, og det lille lokalsamfunnet hvor flere ulike roller knyttes til den enkelte. Det blir også som man ser en kontaktbarriere mellom skole og lokalsamfunn.

⁶² Fremstillingen av skolehistorikk og politikk er basert på Baune 1997.

I kapittel 7 har det blitt vist at skolepolitikken har fått sine praktiske konsekvenser også i Løten Skogbygd, hvor sentraliseringen av folkeskolene og overgangen til 9-årig grunnskole kom på et tidlig tidspunkt. Fagplan og skoleplaner har også stadig blitt mer orientert i retning av teoretisk og offentlig kunnskap i motsetning til den tidligere mer praktiske og lokalt orienterte kunnskapen. Skole og utdanning er blitt viktigere, og det er stadig flere som tar høyere utdanning, nettopp fordi forståelsen for nødvendigheten av utdanning er blitt mer generelt utbredt.⁶³ Man er kritisk til deler av utdanningen, hva som vektlegges og hva som nedprioriteres, men man er også klar over at det er nødvendig, både for individene og lokalsamfunnet.

Barneoppdragelse og oppvekst i ei skogsbygd i dag er ikke mye forskjellig fra oppvekst de fleste andre steder i landet, sjøl om det finnes mindre regionale ulikheter. Barn med bakgrunn i landbruket er ofte med og hjelper til litt og har gjerne plikter å gjøre hjemme utover å rydde sitt eget rom. Dette står kanskje i motsetning til å være barn på et byggefelt hvor det ikke er like mye gjøremål barna fatter interesse for og deltar i som på et småbruk. Det er i det minste færre ting som *må* gjøres.

Den politikken som er blitt ført av den norske stat siden tidlig på 1900-tallet, har altså fått større og større innvirkning på folks hverdag, og har virket strukturerende i forhold til hvordan hverdagen brukes. Påvirkningen har både vært direkte og indirekte, og den har ikke bare endret fysiske og materielle kår for den norske befolkningen. Individet har hele tiden strevet etter egne mål, og politikken har strukturert veien til målet. Det er på denne måten at statlig politikk blir en del av den lokale virkeligheten. De materielle vilkårene er det som tydeligst viser de endringene som har skjedd, men også de endringene som ikke har skjedd. Forskjellene mellom de ulike generasjoners holdninger og verdier er også mest tydelig gjennom det materielle.

Framveksten av velferdssamfunnet har hatt en tosidig betydning for alle lokalsamfunns utforming, med både positive og negative virkninger. Det har skjedd store endringer i hvordan man forholder seg til hverandre og lokalsamfunnet, som jeg har beskrevet under kapitlet om bygdesamfunnet. Kvinneforskeren Harriet Holter, (I Almås 1985) sier at familien i den moderne tid er blitt skilt fra slekta, samtidig som individet er blitt skilt fra familien og familien er blitt intimisert eller privatisert. Hun mener det er de to siste som er viktigst i Norge.

⁶³ Avsnittet er basert på Myklebust 1976.

Jeg har også vært inne på dette under kapitlene om boligen og oppvekst. Bygdefamilien har fått nye oppgaver og tømmes for de gamle. Således har det altså skjedd en funksjonsendring. Det typiske familiebruket er blitt til enmannsbruk, noe som fører til isolasjon fra kollegaer og kan være psykisk slitsomt. Nabolagets nettverk som tidligere var svært viktig er blitt byttet ut med et fritidsnettverk, som kan være basert på slektskap, naboskap og vennskap. Marianne Gullestad skriver i sin bok *Hverdagsfilosofier* at nabolaget og grendelaget, har endret seg som sosialt system. I dag forlater også kvinner nabolaget på dagtid for å gå på jobb, mens barna er i barnehage eller på skole. Hvert medlem av husholdningen deltar på egen hånd i mange sosiale roller på mange arenaer. Hjem og lokalsamfunn går i hver sin retning, og det skjer gjerne en idealisering av fortidas lokalsamfunn. *Hjemmet* er blitt mer sentralt mens nabolaget har fått mindre praktisk betydning (Gullestad 1996:232).

Christine Eike konstaterer også noe av det samme. Hun skriver i sin prosjektrapport *Barndom og oppvekst i Oppland* at lokalsamfunnet eksisterer i dag som et *fritidssamfunn*, ikke gjennom et arbeidsfellesskap med felles interesser. (Eike 1991 s137ff). Lokalsamfunnet har altså endret seg, de grender, bygder og bydeler som tidligere var egne lokalsamfunn, utgjør i dag deler av det større lokalsamfunnet.⁶⁴ Det som har skjedd i de mer avsidesliggende bygdene er en marginalisering i forhold til velferdsutviklinga. De har ikke alle de tilbud som sentrale bygder og tettsteder har. Om man ønsker å bli boende, så må man gjøre kompromiss, enten avstå fra tilbudene eller skaffe transport til stedet med flere tilbud. Disse endringene av lokalsamfunnet som er generelle for både bygd og by, gjelder også for den bygdetypen som jeg har tatt opp i denne oppgava, skogsbygda, noe som er blitt vist i kapitlene 5 til 11.

Jeg har i dette kapitlet gitt en oversikt over landsbygdas transformasjon til utkant de siste 50-100 år, ved en stadig økende marginalisering gjennom bla. jordbruks-, skogbruks-, skole- og boligpolitikk. På denne måten har jeg satt den empiriske presentasjonen av Løten Skogbygd i del III inn i en større kontekst, og vist at endringene jeg har beskrevet er del av den generelle moderniseringsprosessen i Norge, en prosess som også har hatt betydning for mentale endringer i befolkningen. Dette er samme type endringer som er blitt påvist i andre etnologiske og historiske undersøkelser av tilsvarende norske bygder, blant annet hos Bruvoll (1998a), Kaldal (1998, 2000b), Halberg (1998, 2000,2001) og Thorsen (1994). Det er også svenske undersøkelser som viser tilsvarende tendenser, Johansson (1994, 2000) og kulturbyggantologien *Modärna tider* (Frykman & Löfgren 1985). Mennesket er både kulturbærer

⁶⁴ Jfr. definisjonen av lokalsamfunn i del I.

og kulturskaper; tradisjon og innovasjon er to samtidige, om motsatte prosesser, som begge er del av det moderne. Skogbygdingene har ikke bare stillesittende tatt i mot alle nye ideer som har kommet utenfra, de har tatt til seg det som har syntes fornuftig ut i fra deres posisjon, og bearbeidet det innenfor en lokal ramme.

o

o

DEL V: AVSLUTNING

Nå er det da faktisk avslutningen som er det neste punktet i disponeringen av oppgava. Hva har så denne hovedoppgava bidratt med i forhold til etnologifaget generelt og mer spesifikt i forhold til studiefeltet?

Problemstillingen, eller snarere problematiseringen, innledningsvis i oppgava, dreide seg om forholdet mellom endringer av materielle og sosiale kår, og endringer i mentalitet. Ordlyden var: *“Hvordan har fysiske og sosiale endringer i etterkrigstid påvirket verdier og holdninger hos lokalbefolkningen i ei skogsbygd på Østlandet, i forhold til egen identitet, bygda og storsamfunnet?”*

Jeg vil ikke her gjenta alle de ulike tolkninger, konklusjoner og resultater jeg har kommet fram til underveis i oppgavas ulike deler. Men jeg vil peke på hovedkonklusjonene jeg mener å ha sett i denne undersøkelsen. Jeg har allerede påpekt i innledningen at forholdet, og den gjensidige påvirkningen, mellom materiell kultur og mentalitet ikke er noe man kan gi et generelt svar på.

Svaret på dette er slik jeg ser det todelt. På det nivå som jeg har gjort min undersøkelse, altså på lokalplanet, er det en klar sammenheng mellom materielle endringer og påfølgende endringer av verdier og holdninger. På et nasjonalt plan derimot, blir denne sammenheng mindre klar, og det er her større sannsynlighet for at endringer i verdier og holdninger ligger forut for mange av de materielle endringene. Dette er verken noe nytt eller revolusjonerende innen etnologifaget, ei heller innenfor studiefeltet skogsbygder eller lokalsamfunn. Denne undersøkelsen kan sees som en ytterligere empirisk støtte til allerede etablerte hypoteser som andre forskere, både etnologer og historikere, har ytret gjennom sine forskningsresultater.

En annen konklusjon i forlengelsen av forholdet mentalitet og det materielle, er det rommet, (i betydningen det sosiale rom,) som utgjør og har utgjort hverdagslivets rammer og praksis i Løten Skogbygd. Det er de sosiale prosessene som produserer rommet, og ulik praksis over tid endrer dermed også oppfatningen av rommet. Skogbygda er ikke lengre det samme rommet i år 2000 som det var tidligere, sjøl om stedet rent geografisk er det samme.

Andre refleksjoner jeg har gjort meg, som er av mer generell art, er at det kan synes som om yngre folk, som har mer skolegang og har hatt større tilgang til kunnskap gjennom

oppveksten, har en større refleksjonsevne i forhold til egen situasjon enn de eldre informantene. Dette er sjølsagt avhengig av individuelle kvaliteter, men yngre folk har kanskje mer trening i å tenke analytisk. Det er den folkelige rasjonaliteten, sunn fornuft versus mangel på sunn fornuft, som brukes av informantene som forklaringsmodell for mye av endringene. Dette virker da også sammen med den alminneliggjøringen av akademia som har skjedd etter krigen, hvor vitenskapens begreper og verktøy er kjent av stadig flere. Det blir av den grunn stadig mer utflytende grenser mellom forsker og forskningsobjekt i dag.

Det har vært viktig å ha balanse i framstillingen av de endringene Skogbygda har gjennomgått i etterkrigstid, og av de vurderinger som informantene gjør i etterkant. Det er lett å framstille endringene utelukkende som negative, som om det var så mye bedre før. Dette vil være å legge for stor vekt på informantenes nostalgi i forhold til fortida, for det er ikke slik at informantene ikke ser det negative ved det “gamle” samfunnet. De har ingen ønsker om at det skal bli slik igjen, for det var et samfunn som har levde på marginalgrensen på mange måter. Fattigdommen de levde under tidlig på 1900-tallet var tilstede, men ikke enerådende. Mitt håp er at jeg har lyktes med å vise både positive og negative sider ved Skogbygda, slik som informantene ser det i ettertid, og at dette har gitt meg godt nok grunnlag til å si noe om de verdi- og holdningsendringene som har funnet sted i Løten Skogbygd i perioden 1930 til 2000.

Kjell Hansen sin doktorgradsavhandling, *Välfärdens motsträviga utkant. Lokal praktik och statlig styrning i efterkrigstidens nordsvenska inland*, har blitt nevnt flere ganger i denne oppgava. Det har vært en viktig inspirasjonskilde, men utgangspunktet for min undersøkelse og Kjell Hansens avhandling er ganske forskjellig. Han tar en del samfunnsfaktorer, som velferdspolitikken, for gitte, og han ser så på konsekvensene av dette. I avhandlingen viser Hansen hvordan skogsbygder i nordre del av Sverige er blitt marginalisert i forhold til den øvrige befolkningen gjennom konsekvensene av sentrale politiske beslutninger innen blant annet bolig-, skole- og landbrukspolitikken. Han viser empirisk den tilpasningen som har skjedd i forhold til den økte velferden og økt sentral styring, og overgangen fra bygdesamfunn til såkalte “glesbygder”. Han viser også hvilke reaksjoner den lokale befolkningen har hatt og uttrykker i forhold til dette. Foruten avfolkning og nedleggelse av de lokale næringsvegene, har det skjedd en tilpasning til de rådende forholdene, men med til dels motstand mot de sentralt fattede beslutninger, eller det som Hansen kaller “motsträvighet”.

De generaliseringene som Hansen gjør i sin bok, passer godt med det bildet jeg har fått gjennom min kildebehandling og tolkning av mitt materiale, på tross av noe forskjeller i hvordan regional- eller distriktpolitikken er blitt ført i Sverige og Norge. Det er viktig å påpeke at både hans resultater og denne oppgavas resultater er to av mange mulige tolkninger. Disse tolkningene står igjen i forhold til den erfarte virkeligheten, sjøl om den aldri kan gjengis fullt ut.

Hansen legger stor vekt på den motstanden han mener å finne lokalt mot sentrale beslutninger, og dette er noe han også har jobbet videre med i en senere artikkel "*Mellan inordning och motstånd. Om formering av lokala identiteter i nordsvenska skogsbygder.*" (2000). Her kommer kanskje den største forskjellen på Løten Skogbygd og Hansens Jämtlandsregion inn. Jeg kan ikke se den samme tydelig uttalte motstanden, eller motviljen, i mitt materiale, sjøl om enkelte ting tyder på at den nok finnes. Nyheter og nyvinninger er i stor grad blitt akseptert, ut i fra en folkelig rasjonalitet og tilpasning.

De områdene som Hansen tar for seg ligger mye lengre unna det nasjonale maktsenteret Stockholm, enn mitt område som ligger forholdsvis nære Oslo. Nå er det slik at den geografiske avstanden ikke nødvendigvis har noe å gjøre med opplevelse av avstand. Avstand er relasjonell, og kulturelt betinget. Det er folk som i dag lever mindre enn to timers biltransport fra hovedstaden, men som aldri har vært der, og dermed opplever dette maktsentra som langt vekk og utenfor deres kontroll.

Glesbygdene i Sverige, og utkantbygder i Norge har vært moderne samfunn både før og etter krigen. Den nye velferdspolitikken innførte ikke med ett slag modernisering i et tradisjonelt "stille" samfunn, det var et ledd i en stadig pågående forandring. Det kan derimot sies at forandringene på grunn av moderniseringa har fått andre uttrykk på bygda enn i byene. Det å flytte fra eller til bygda har dermed vært å bytte en form for modernitet med en annen.

Løten Skogbygd er blitt beskrevet som en utkantbygd, med mange av utkantens problemer. Det er allikevel riktig å si at mye av utkantproblematikken som andre steder gjennomgår ikke har samme relevans i Skogbygda. Skogbygda er ikke glesbygd, slik som Kjell Hansen sine skogsbygder nord i Sverige. Den sentrale plasseringen som Løten kommune har midt på Østlandet, med et stort arbeidsmarked i umiddelbar nærhet, gjør at avhengigheten av de lokale ressursene, da særlig skogen og jordbruket, ikke er så stor som eksempelvis i Østerdalen eller Gudbrandsdalen. Derfor er kanskje heller ikke motstanden, eller motviljen mot sentrale

vedtak og beslutninger like kraftig artikulert som andre steder i landet, og som jeg har vist at bl.a. Kjell Hansen legger stor vekt på i sin studie fra nordre deler av Sverige.

I avslutningen kan det også passe å reflektere litt over hvordan oppgava har blitt til, og gi en slags egnevaluering av prosjektet:

“Do I contradict myself?
Very well then I contradict myself,
(I am large, I contain multitudes.)”
(Utdrag av Walt Whitmans “*Song of Myself*”, fra *Leaves of Grass*, 1855/1881)

Det å motsi seg sjøl er ikke bare noe forfattere eller diktere tillater seg å gjøre. Dette er et av modernitetens mange kjennetegn, det ofte sjølmotsigende i individets refleksjon og tankegang. Slik er det også med informanter og hovedfagsstudenter. Dette kan være resultat av de ulike rollene, eller del-identitetene vi alle innehar. Vi presenterer ulike versjoner av historien for ulike personer, avhengig av kontekst og hensikt med historien. En slik oppgave som dette er først og fremst et sjangerarbeid, en hovedoppgave, med dets krav til form og innhold. Samtidig legger hver og en sitt særpreg også på en slik oppgave. I denne hovedoppgava er det rollen som etnologistudent som har styrt teksten, sjøl om andre del-roller også er til stede. Akademikeren er den som har hovedansvaret, men uten alle andre del-roller i repertoaret ville det ikke ha blitt en hovedoppgave. Rollene som sønn, bekjent, løtensokning og studiekamerat har alle vært del i prosessen fram mot det ferdige produktet.

Hva kunne så ha bedret oppgava, eller gitt andre resultater av undersøkelsen? Ved mye bruk av sitater i framstillingen, og ofte særlig mange sitater fra nøkkelinformanter, er det et problem at anonymiseringen ikke blir tilstrekkelig anonym for eventuelle lesere fra Skogbygda. Dette kan ha påvirket framstillingen, og hvordan jeg presenterer materialet. Et annet poeng som har påvirket framstillingen mer direkte er min fokus på bygdesamfunnet som aktivitetsarena. Det er få av informantene som snakker noe særlig om livet i skogen, men dette kommer av at jeg i utgangspunktet ville at de skulle snakke om livet i Skogbygda eller grenda. I tillegg har to av informantene, Johan og Peder, hatt gården som sin hovedinteresse og arbeidsplass, sjøl om de også har jobbet i skogen. Knut, hans generasjon og enda yngre folk, har få egne erfaringer fra skogen som arbeidssted. Med flere informanter fra Skogbygda som hadde det meste av sitt yrkesliv i skogen, slik som Gustav, ville kanskje bildet av livet i bygda også ha blitt et annet.

Oppgava favner også svært bredt, da den omhandler mange sider ved bygdesamfunnet, slik som hjem, skole og sosialisering, temaer det kunne ha vært skrevet flere hovedoppgaver om alene. Noe som også kunne ha endret oppgava var om jeg hadde hatt flere kvinnelige informanter. Dette kunne ha underbygget de forskjellene som livet i bygda innebar og innebærer for menn og kvinner. Jeg hadde kanskje også fått vite mer omkring endringer av boligen og organiseringen i hjemmet.

Flere informanter innenfor de ulike aldersgruppene kunne også hatt noe å si for oppgava, samt enkelte intervjuer med enda yngre informanter. Dersom jeg hadde snakket med utflyttede skogbygdinge, ville jeg kanskje også fått klarere synspunkter på de endringene som har skjedd i bygda etter at de flyttet ut. Det samme kan sies om å intervju innflyttere fra andre områder, det ville satt det lokale i kontrast til den bakgrunnen som innflytterne kommer fra. Dette ville gitt et betydelig bredere kildegrunnlag. Dette er muligheter jeg har vurdert, men som jeg valgte å ikke benytte meg av.

Dette er valg som er begrunnet innledningsvis, gjennom nødvendigheten for en avgrensning av problemstillinga, i forhold til både tidsbruk og praktisk gjennomføring. Den sammenlikningen jeg har gjort i del IV, og med Kjell Hansens resultater ovenfor, tilsier også at mine valg av innfallsvinkler ikke har gitt resultater som divergerer fra andre avhandlinger. Mine hovedkonklusjoner kan derfor sies å ha bra bærekraft, også på egenhånd.

Summary

This paper looks closer at the bilateral relationship between material change and the change of people's mentality in Norway between about 1930 and year 2000.

The starting point of the paper is a small community in the county of Hedmark, Løten Skogbygd in Løten county council. The sources used are interviews, memoirs, a questionnaire and some written local history material. This is an attempt to do an analysis of the changing values and attitudes in the above-mentioned period. A thorough description of the community is given to accomplish that.

This community was earlier dominated by a forestry economy, as most males worked directly or indirectly with forest related jobs, as lumberjacks, horsemen, craftsmen or forest owners. In addition, most also had a small plot of land where they grew food and raised animals. They were cottagers and crofters, except for a few larger farms. The women had primarily the responsibility for this part of the family economy, as the men were away in the forest for longer periods. Agriculture and forestry was also combined with other odd jobs, anything that would give money to the household.

Løten Skogbygd has changed dramatically between 1930 and 2000, as few have anything to do with the forestry business today, and only a handful still use their farms. There are few local jobs, and institutions like schools and shops have closed down. Interaction between the residents is less frequent compared to earlier times, and there are few arenas to meet each other. Løten Skogbygd is no longer a proper functioning local community. It is a minor part of a larger local community, as the inhabitants have to commute to their work or schools, and also do their shopping elsewhere.

There is not much today that distinguishes the forestry-dominated regions and communities of central Norway from more urbanized societies in Norway. This can be seen by what people do for a living, what they own, and also in which choices they make and how they defend these choices. Their values and attitudes are thus much similar to others in Norway.

This paper has shown that as new material and social circumstances developed and changed, so did the values and attitudes of the population in Løten Skogbygd, only slower. This is a micro-study, but with general ramifications for other small communities in Norway, and also to some extent on a national or macro-level. But, it is important to notice that whereas material changes induce mental changes in the small community, it is more often new ideas and thought-systems that bring forth material changes on a national scale.

VEDLEGG:

Informanter

Intervju 1 (1999) og 8 (2000):

Peder: Født 1923. Notatintervju og intervju på kassettbånd. (Transkribert)

Intervju 2 (1999) og 9 (2000):

Knut: Født i 1950. Notatintervju og intervju på kassettbånd. (Transkribert)

Intervju 3 (1999):

Oline: Født 1908. Notatintervju. (Ikke sitert.)

Intervju 4 (1999):

Roar: Født 1962. Notatintervju. Kona til stede under intervjuet.

Intervju 5 (1999):

Even: Født 1956. Notatintervju.

Kari: Født 1959. Notatintervju.

Intervju 6 (2000):

Gustav: Født 1917. Intervju på kassettbånd. (Transkribert) Kona til stede under intervjuet.

Intervju 7 (2000):

Johan: Født 1925. Intervju på kassettbånd. (Transkribert)

Respondentliste ved spørreundersøkelse i Løten Skogbygd (2000)

Ragndi SP.NR.101.K1923

Peder SP.NR.102.M1923

Olav SP.NR.103.M1926

Torkild SP.NR.104.M1935

Ruth SP.NR.105.K1942

Terje SP.NR.106.M1944

Berit SP.NR.107.K1945

Tor SP.NR.108.M1945

Ragnar SP.NR.109.M1946

Ingrid SP.NR.110.K1950

Anne SP.NR.111.K1953

Per SP.NR.112.M1954

Kari SP.NR.113.K1959

Inger SP.NR.114.K1962

Tonje SP.NR.115.K1962

Hilde SP.NR.116.K1964

Erik SP.NR.117.M1965

Torhild SP.NR.118.K1967

Ole SP.NR.119.M1969

Petter SP.NR.120.M1970

Andre kilder

- Minneoppgave for eldre 1981, Hedmark (Samlingsseksjonen, Institutt for kulturstudier, Universitetet i Oslo.):

Magda, MO 7/30 Kvinne, født 1910

Olga, MO 7/32 Kvinne, født 1905

Ragna, MO 7/33 Kvinne, født 1910

- Folketellingene for Løiten 1865 og 1900, Digitalarkivet, UiB.
- *Skogen i Løten- En viktig ressurs*. Utgitt av kontaktutvalget for skogbruk. u.å. (ca.1997)
- *Østgardingen*. Lokalavis for Østre Skogbygd 1979-1990. Mellom ett og åtte numre i året.
- Hamar Arbeiderblad:
artikkel 19.10.00,
artikkel 13.06.01,
artikkel 26.06.01 &
artikkel 18.07.01.

Trykte kilder og litteraturliste

Almås, Reidar 1985: *Bygdesosiologi*. Det Norske Samlaget, Oslo.

Alver, Bente G. & Øyen, Ørjar 1997: *Forskningsetikk i forskerhverdag. Vurderinger og praksis*. Tano Aschehoug.*

Amdam, Jørgen & Veggeland, Noralv 1998: *Teorier om samfunnsplanlegging. Lokalt, regionalt, nasjonalt og internasjonalt*. Universitetsforlaget, Oslo.

Baune, Tove Aarsnes 1997 (1995): *Den skal tidlig krøkes... Skolen i historisk perspektiv*. Cappelen Akademisk Forlag.

Bekkevoll, Andreas 1981: *Bygda og bruket*. Særutgave av Lautin, Løten.*

Berggren, Brit 1994 (1989): *Da Kulturen kom til Norge*. Aschehoug, Oslo.

- Berman, Marshall 1988 (1982): *All that is solid melts into air: The experience of Modernity*. Penguin, London.
- Blehr, Barbro 1994: *Lokala gemenskaper. En studie av en nordsvensk by på 1980-talet*. Carlssons Bokförlag, Stockholm.
- Bruvoll, Torstein Engum 1998a: *Skogbruk og skogsarbeid i Snåsa. Kulturelle og sosiale endringer i ei skogsbygd frå 1940- til 1970-åra*. Hovudfagsoppgåve i historie, NTNU, Trondheim
- Bruvoll, Torstein Engum 1998b: Kulturmøte mellom nye og gamle driftsformer i skogbruket i Snåsa frå 1950- til 1970-åra I: *Heimen* bd. 35 1998.
- Bækkelund, Bjørn (red.) 2001a: *Tid for skog*. Årbok nr. 15 Norsk Skogbruksmuseum. Elverum.
- Bækkelund, Bjørn 2001b: Skogen som arbeidsplass. I: Bækkelund, Bjørn (red.) 2001a: *Tid for skog*. Årbok nr. 15 Norsk Skogbruksmuseum. Elverum.
- Christensen, Arne Lie 1991: Fra fiskerbondetil lønnsarbeider ca. 1850-1950. I: *Arbeid, hushold, årssyklus i jordbruk og kombinasjonsnæringer*. Kompendium Avdeling for etnologi, IKS, UIO 1991.
- Christensen, Arne Lie 1995: *Den norske byggeskikken. Hus og bolig på landsbygda fra middelalder til vår egen tid*. Pax Forlag, Oslo.
- Ehn, Billy & Löfgren, Orvar 1982: *Kulturanalys*. Gleerups förlag, Malmö.*
- Eike, Christine 1991: *Barndom og oppvekst i Oppland. Endringsprosesser 1920-1990*. Oppland distrikthøgskole Skriftserien nr. 72 – 1991.
- Feiring, Trond, Røvde, Olav, Tøsse, Sigurd 1988: *Den norske småbrukaren 1913-1988*. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar 1994 (1979): *Det kultiverte mennesket*. Pax, Oslo.
- Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar (red) 1985: *Modärna tider*. Liber förlag, Malmö.
- Furre, Berge 1993 (1992): *Norsk historie 1905-1990. Vårt hundreår*. Det norske samlaget, Oslo.
- Garnert, Jan 1993: *Anden i lampan. Etnologiska perspektiv på ljus och mörker*. Carlssons Bokforlag.
- Giddens, Anthony 1991: *Modernitetens konsekvenser*. Pax, Oslo.*
- Gilje, Nils og Grimen, Harald 1993: *Samfunnsvitenskapenes forutsetninger: innføring i samfunnsvitenskapenes vitenskapsfilosofi*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Gullestad, Marianne 1989: *Kultur og hverdagsliv. På sporet av det moderne Norge*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Gullestad, Marianne 1996: *Hverdagsfilosofier. Verdier, selvforståelse og samfunnssyn i det moderne Norge*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Halberg, Paul Tage 1998: Bygdeadel og industrikapitalisme. Skogbruket i Glomma-vassdraget 1890-1920 I: *Heimen* bd. 35 1998
- Halberg, Paul Tage 2000: Sosial status i bondeskog og bolagsskog. I: Ingar Kaldal, Ella Johansson, Bo Fritzbøger og Hanna Snellmann (red). *Skogsliv. Kulturelle prosesser i nordiska skogsbygder*. Historiska Media, Lund.

Halberg, Paul Tage 2001: Skogsbygdenes to verdener. I: Bækkelund, Bjørn (red.) 2001a: *Tid for skog*. Årbok nr. 15 Norsk Skogbruksmuseum. Elverum.

Hansen, Kjell 1998: *Välfärdens motsträviga utkant- Lokal praktik och statlig styrning i efterkrigstidens nordsvenska inland*. Historiska Media, Lund.

Hansen, Kjell 2000: Mellan inordning och motstånd. Om formering av lokala identiteter i nordsvenska skogsbygder. I: Ingar Kaldal, Ella Johansson, Bo Fritzboeger og Hanna Snellmann (red). *Skogsliv. Kulturella processer i nordiska skogsbygder*. Historiska Media, Lund.

Helland, Amund (red) 1902: *Norges Land og folk IV Hedemarkens amt Del I+II Topografisk-statistisk beskrevet*. Udgivet ved Amund Helland, Kristiania 1902 Aschehoug & Co (W. Nygaard)

Høgbrenna, Audun 1999: *Tømmerfløyting i Gudbrandsdalen*. Lesja.*

Jensen, Inger 1989: Ved kjøkkenbenken. Husmødre i 1950-åra. I: *Dugnad*. 4-1989. Novus Forlag. Oslo.

Jensen, Inger 1991: Familie og hushold. I: *Arbeid, hushold, årssyklus i jordbruk og kombinasjonsnæringer*. Kompendium Avdeling for etnologi, IKS, UIO 1991.

Johansson, Ella 1994: *Skogarnas fria söner. Maskulinitet och modernitet i norrländskt skogsarbete*. Nordiska museets Handlingar 118. Lund

Johansson, Ella 2000: Skogslöpare och vedbodsstökare. Jägare och bönder under industrialismens samhällsomvandling. I: Ingar Kaldal, Ella Johansson, Bo Fritzboeger og Hanna Snellmann (red). *Skogsliv. Kulturella processer i nordiska skogsbygder*. Historiska Media, Lund.

Kaldal, Ingar 1998: Kvinnelig og mannlig i skogsbygdas arbeidsliv – slik det fortelles fra tida etter 1930 i Trysil og Nord-Värmland I: *Heimen*, Lokalhistorisk Tidsskrift 4-98

Kaldal, Ingar 2000a: Introduksjon- kulturelle prosesser i nordiske skogsbygder. I: Ingar Kaldal, Ella Johansson, Bo Fritzboeger og Hanna Snellmann (red). *Skogsliv. Kulturella processer i nordiska skogsbygder*. Historiska Media, Lund.

Kaldal, Ingar 2000b: Skog, arbeide og dagligliv i kvinners og menns fortellinger fra Trysil og Nord-Värmland etter 1930. I: Ingar Kaldal, Ella Johansson, Bo Fritzboeger og Hanna Snellmann (red). *Skogsliv. Kulturella processer i nordiska skogsbygder*. Historiska Media, Lund.

Kiær, Thv. 1930: *Hvor skogene suser. Fortellinger fra skogbygden og fra norske skoggårder*. Grøndahl & søns forlag, Oslo.

Kjeldstadli, Knut 1997 (1992): *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*. Universitetsforlaget, Oslo.

Klepp, Asbjørn 1988: Initierte kilder og "muntlige kilder". En diskusjon omkring kildekategorier og begrepsbruk. I: *Norveg*. Tidsskrift for folkelivsgranskning. Nr 31.

Krogsrud, Åse 1981: *Industri i bondebygd. Aadals Brug- en arbeiderkoloni på Oplandene 1840-1890*. Hovedoppgave i historie. Bergen.*

Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder

Larsen, Anne Birgit 1984: *Arbeidermiljø ved Klevfos Cellulose & Papirfabrik 1888-1940*. Magistergrad i etnologi. Oslo.*

- Lautin*, lokalhistorisk årbok (1975-2000) Løten.
- Löfgren, Orvar 1976: Peasant Ecotypes. I: *Ethnologia Scandinavica* nr. 6 1976.
- Mjaatvedt, Svein 1984: *Gjetingdalen; en studie i befolkning, ressurser og produksjon i et vestnorsk grendesamfunn 1865-1965*. Magistergradsavhandling i etnologi, Oslo.
- Munthe-Kaas, Erik 1979: "Fra sveitte tæl æksos." *En studie i tømmerdrift i Søndre Land ca. 1900 – 1965*. Magistergradsavhandling i etnologi, Oslo.
- Myklebust, Jon Olav 1976: Skulen i lokalsamfunnet. Ei undersøkning av kontaktmønstret skule - lokalsamfunn i utkantgrender i Trøndelag. I: *Trondheim -studier i skolesosiologi*. Tapir, Trh.
- Moren, Gudmund 1978: *Julussakonflikten i Elverum 1927*. Hovedoppgave i historie, Oslo.*
- Morthoff, J. B. 1955: *Løtenboka. Garder og slekter*. Bind III. Løten.
- Nedrelid, Tove 1989: Om tettstedsutvikling i Norge. I: *Dugnad 1-2/89*. Novus, Oslo.
- Nielsen, Anne Mette 1990: *Industriarbeid, et valg for livet? Drift og ansatte ved Klevfos Cellulose- & Papirfabrik 1889-1909*. Hovedoppgave i historie, UiB.*
- Nordby, Guro 1993: Ungdomskulturen i historisk perspektiv – kontinuitet og endring I: *Dugnad 1/93*. Novus, Oslo.
- Norske gardbruk*. Hedmark fylke I og II. Oslo 1968.
- Norsk etnologisk gransking 1996: "Minnet" Foredrag ved Norsk etnologisk gransking's 50-års jubileumssymposium 18-19.4 1996. Oslo.*
- Pedersen, Ragnar 1988: Etnologiske perspektiver på sosialiseringsprosessen. I: *Dugnad 2-3/88*. Novus, Oslo.
- Pedersen, Ragnar 1993: Etnologiske beskrivelser. En diskusjon på grunnlag av Hilmar Stigums forfatterskap. I: *Dugnad 2-3/93*. Novus, Oslo.
- Redfield, Robert 1964 (1955): *The little community. Viewpoints for the Study of a Human Whole*. University of Chicago Press.
- Rehnberg, Mats (red) 1949: *Skogsarbetarminnen*. Nordiska Museet, Stockholm.
- Reiersen, Elsa og Thue, Elisabeth 1996: *De tusen hjem. Den Norske Stats Husbank 1946-96*. Ad Notam Gyldendal/Den Norske Stats Husbank, Oslo.
- Rossvær, Viggo 1998: *Ruinlandskap og modernitet. Hverdagsbilder og randsoneerfaringer fra et nord-norsk fiskevær*. Spartacus Forlag A/S, Oslo.*
- Sandberg, Jørgen Floor (red) 1919: *Norges prestegjeld*. Bind II, Hamar bispedømme. Fredrikshald.
- Sandberg, Per-Øivind (red) 1995: *Hedmark gjennom 150 år*. Utgitt av Sparebanken Hedmark.
- Skirbekk, Håvard (red) 1972: *Hedmark i manns minne. Daglegliv ved hundreårsskiftet*. Frå Nasjonalforeningenes landskonkurranse for eldre. Samlaget, Oslo.
- Slettan, Dagfinn 1984: Barnearbeid i jordbruket. I: Bjarne Hodne og Sølvi Sogner (red.) 1984: *Barn av sin tid. Fra norske barns historie*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Slettan, Dagfinn 1994: *Minner og kulturhistorie. Teoretiske perspektiver*. Nr. 4 Skriftserie fra Historisk institutt. Universitetet i Trondheim.
- Sogner, Sølvi 1984: Barn: Ressurs eller byrde? I: Bjarne Hodne og Sølvi Sogner (red.) 1984: *Barn av sin tid. Fra norske barns historie*. Universitetsforlaget, Oslo.

- Sosiologisk leksikon*. Olav Korsnes, Heine Andersen og Thomas Brante (red). 1997.
- Stang, Cæcilie 1991: Arbeidsvandring. I: *Arbeid, hushold, årssyklus i jordbruk og kombinasjonsnæringer*. Kompendium Avdeling for etnologi, IKS, UIO 1991.
- Statsvitenskapelig leksikon*. Øyvind Østerud, Kjell Goldmann og Mogens N. Pedersen (red). 1997.
- Sundt, Eilert 1976 (1862): *Om bygnings-skikken på landet i Norge*.
- Sundt, Eilert 1975 (1857): *Om sædeligheds-tilstanden i Norge*.
- Swensen Grete 1986: Introduksjon til husholdsanalyser. I: *Dugnad 1/86*. Novus, Oslo.*
- Syse, Karen V. L. 2000: *Lende og landskap- en analyse av skogens fysiske landskap og landskapspersepsjon i Nordmarka fra 1900 til 1999*. Hovedoppgave i etnologi, Oslo.
- Syversen, Odd Magnar 1979: *I lys og skygge. Skolene i Løten gjennom tidene*. Løten.
- Syversen, Odd Magnar 1986: *Løiten Almending. 150 år som bygdealmending*. Elverum.
- Søgaard, Sverre (red) 2000: *Småbrukere i Hedmark gjennom tidene*. Utgitt ved Hedmark Bonde- og Småbrukarlag.
- Tobiassen, Anna Helene 1991a: Arbeid som etnologisk forskningsemne. Noen faghistoriske hovedtrekk. I: *Arbeid, hushold, årssyklus i jordbruk og kombinasjonsnæringer*. Kompendium Avdeling for etnologi, IKS, UIO 1991.*
- Tobiassen, Anna Helene 1991b: Årssyklus og mangesysleri. I: *Arbeid, hushold, årssyklus i jordbruk og kombinasjonsnæringer*. Kompendium Avdeling for etnologi, IKS, UIO 1991.
- Tobiassen, Anna Helene 1991c: Familie, hushold og arbeid i husmannsgrenda. I: *Arbeid, hushold, årssyklus i jordbruk og kombinasjonsnæringer*. Kompendium Avdeling for etnologi, IKS, UIO 1991.*
- Thorsen, Liv Emma 1990: Rette og vrange. Et kritisk perspektiv på etnologi og kvinneforskning. I: *Norveg 33 1990*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Thorsen, Liv Emma 1994 (1993): *Det fleksible kjønn. Mentalitetsendringer i tre generasjoner bondekvinner 1920-1985*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Vestheim, Øivind 1981: *Russlandsfarten- Ei arbeidsvandring fra norske skogsbygder til Sovjetunionen i 1930-åra*. Hovedoppgave i historie. Oslo.
- Vestheim, Øivind 1998: *Fløting gjennom århundrer. Fløtingas historie i Glomma- og Mjøsvassdraget*. Særpublikasjon nr. 13 Norsk Skogbruksmuseum, Elverum.
- Wadel, Cato 1991: *Feltarbeid i egen kultur*. Flekkefjord.
- Østerberg, Dag 1999: *Det moderne. Et essay om Vestens kultur 1740-2000*. Gyldendal.

Litteratur merket * er ikke sitert direkte eller henvist til i teksten.

Spørreundersøkelse i Løten Skogbygd sommeren 2000

Personalialia

1. Kjønn:
2. Fødselsår:
3. Fødested:
4. Sivilstand(gift/ugift, samboer, enke/enkemann):
5. Hvor mange søsken har du?
6. Hvor mange barn?
7. Hvor lenge har du bodd i Skogbygda?
8. Har du bodd andre steder(hvor)?
9. Hvor mange av dine søsken og dine barn bor i Skogbygda i dag:

Materielle vilkår

10. Bor du på en jordeiendom, eller i et vanlig hus?
11. Når er huset bygget, og eventuelt modernisert?
12. Når er uthusbygninger bygd(fjøs, låve osv) og modernisert?
13. Når fikk dere strøm, og hvilke endringer førte det til?
14. Når fikk dere forskjellige elektriske apparater?
15. Når fikk dere innlagt vann, bad, WC og lignende?
16. Måtte du ta opp lån for å gjøre de ulike tingene ovenfor?
17. Ble det stilt betingelser på standarden til bygningene?

Arbeid

18. Hva har du hatt som hovedsyssel/yrke(r)?
19. Bisysler:
20. Har du vært aktiv innenfor landbruket?
21. Hva drev du med, når og hvorfor sluttet du?
22. På hvilken måte er, eller var arbeidet ditt viktig for deg?

Oppvekst

23. Er det forskjeller mellom den oppdragelse du fikk og den du gav dine barn? Hva er de største forskjellene: (Eks. normer; riktig- galt, forholdet voksne og barn m.m.)
24. Hvilke plikter hadde du som barn?
25. Gikk du sammen med de voksne og lærte av dem?

26. Hvor lenge gikk du på skolen og hva slags skole tok du?
27. Hva synes du om skolen, fikk du bruk for det du lærte?
28. Dersom det hadde vært mulig, ville du ha tatt videre utdanning?

Sosiale møter

29. Det sosiale nettverket i bygda har vært veldig tett, kanskje særlig for kvinnene. Har det den samme funksjonen i dag?
30. Omgås folk like mye og på samme måte i dag som tidligere?
31. Hvem omgås du mest (naboer, venner, slekt, familien, kollegaer)? Er dette forskjellig fra slik det var tidligere?
32. Hva har nedleggelsen av skole og butikk hatt å si for deg?
33. Hva har det hatt å si for bygda?
34. Hvor møtes folk i bygda i dag, når disse møteplassene er borte?
35. Synes du at du får nok privatliv i Skogbygda?
36. Har vi større behov for et privatliv i dag enn tidligere?

Skogbygdingen

37. Vil du si at Skogbygda er en utkant? Hvorfor eller hvorfor ikke?
38. Hva er de største forskjellene mellom din generasjon av skogbygding i forhold til den forrige, og den neste?
39. Er det noen forskjell på en fra Skogbygda og en fra andre steder i Løten?
40. Var forskjellen større tidligere?
41. Ser du først og fremst på deg selv som løtensokning eller skogbygding? Hvorfor?

Utflytting og innflytting

42. Det er svært mange som har flyttet fra bygda, kan du tenke deg hvorfor?
43. Hvorfor ble du værende?
44. Hvorfor flyttet du hit?

Framtida

45. Hvordan tror du framtida blir for bygda?
46. Hva må til for å opprettholde befolkningen i bygda?
47. Hva er det største hinderet for yngre folk som vil bo her?
48. Hvilke endringer har hatt størst betydning for livet ditt i bygda og bygdesamfunnet?
49. Hva vil du trekke fram som mest positivt med å bo i bygda?
50. Hva er minst positivt?